

Pr. Prof. Ioan Rămureanu

SINODUL AL II-LEA ECUMENIC DE LA CONSTANTINOPOL (381)

ÎNVĂȚATURA DESPRE SFÎNTUL DUH ȘI BISERICA,
SIMBOLUL CONSTANTINOPOLITAN

La jumătatea secolului al IV-lea, în focul discuțiilor ariene referitoare la Dumnezeu Fiul, a apărut o nouă erezie, care a început să pună în discuție *Dumnezeirea Sfântului Duh, egalitatea și consubstanțialitatea Lui cu Tatăl și cu Fiul*. Luptătorii contra Duhului Sfânt au primit numele de *pnevmatomahi, macedonieni și maratonieni*.

Dacă arienii s-au ferit la început să combată Dumnezeu Sfântului Duh, au făcut aceasta din motive tactice, întrucât voiau să câștige mai întâi lupta dusă împotriva Dumnezeu Fiului. Negarea Dumnezeu Fiului Hristos, Fiul lui Dumnezeu, punea de la sine în discuție și Dumnezeu Sfântului Duh.

Erezia *pnevmatomahilor* a apărut ca o prelungire a ereziei ariene, sau ca o nouă formă a arianismului.

I. — ORIGINEA ȘI DOCTRINA PNEMATOMAHILOR SAU MACEDONIENILOR

La Sinodul ținut în 351 sub împăratul Constanțiu (337—361) la Sirmium (azi Mitrovița în Serbia), metropola Iliricului occidental și capitala provinciei Pannonia inferior (Secunda), episcopii întruniți aci din Palestina, Fenicia, Siria, din provinciile diocezei Asia, din Tracia și provinciile Iliricului oriental și occidental, simțiră necesitatea să combată prin cele douăzeci și șapte de anatematisme care însoțesc «*prima formulă de credință de la Sirmium*» nu numai pe ereticii arieni și erezia episcopului Fotin de Sirmium, ci și pe ereticii care începuseră să pună în discuție Dumnezeu Sfântului Duh și egalitatea și consubstanțialitatea Lui cu Tatăl și cu Fiul.

Anatemele a XVIII-a și a XIX-a condamnă pe cei ce învăță că Tatăl și Fiul sînt doi Dumnezei, iar anatema a XXIII-a pe cei ce afirmă că Tatăl, Fiul și Sfântul Duh sînt trei Dumnezei, adică se condamnă diteismul și triteismul. Anatemele a XIX-a, XXI-a și a XXIII-a se referă îndeosebi la persoana Sfântului Duh. Ele lămuresc că Sfântul Duh nu este Dumnezeu cel nenăscut, că nu este identic cu Tatăl, sau din Fiul, ci este a treia persoană a Sfintei Treimi¹.

1. Pentru textul celor 27 de anateme date de Sinodul de la Sirmium din 351 să se vadă: Sf. Atanasie, *Despre Sinoadele de la Arimini în Italia și Seleucia în Isauria*, 27, P.G., XXVI, 736—740; text grec cu traducere latină; Sf. Ilarie de Pictavium, *De synodis seu de fide orientali*, 38, P.L., X, 540—542; Socrate, *Istoria Bisericească*, II, 30, P.G., LXVII, 281—285; Sozomen, *Istoria Bisericească*, IV, 6, ibidem, col. 1121 și ed. J. Bidez, *Sozomenus Kirchengeschichte*, în «Die griechi-

Prima știre despre adversarii Sfântului Duh ne-o dă *Sfântul Atanasie* († 373) în timpul celui de al treilea exil al său (356—362), în cele patru *Scrisori* adresate episcopului Serapion de Thmuis, în Egipt, prietenul său. În prima dintre aceste scrisori, Sfântul Atanasie ne relatează că episcopul Serapion de Thmuis i-a semnalat plin de întristare faptul că «unii care au părăsit pe arieni din cauza blasfemiei aduse contra Fiului lui Dumnezeu, au început să învețe greșit contra Sfântului Duh, spunînd că *El este nu numai o creatură, ci și unul dintre spiritele slujitoare și se deosebește de îngeri numai prin grad*» („λεγόντων αὐτὸ μὴ μόνον κτίσμα ἀλλὰ καὶ τῶν λειτουργικῶν πνευμάτων ἐν αὐτῷ εἶναι καὶ βατμῶ μόνον διαφέρειν τῶν ἀγγέλων“). Nu putem decît să ne mirăm de nesocotința lor, deoarece ei, care nu vor ca Fiul lui Dumnezeu să fie o creatură, și în aceasta gîndesc bine, au suportat să audă că Duhul Fiului este creatură»².

Înțelegînd greșit textul dîn Epistola către Evrei (I, 14), în care îngerii sînt numiți «*duhuri slujitoare*», ei credeau că Duhul Sfînt este de asemenea un înger slujitor.

Numele sub care Sfântul Atanasie semnalează existența acestor eretici e cel de «*Tropici*» (Τροπικοί)³. Nu se poate ști precis ce sens trebuie să se dea termenului. După toată probabilitatea, se numeau astfel pentru faptul că aceștia explicau prin *figuri, metafore* sau *tropi*, pasajele din Sfînta Scriptură care nu sînt în sprijinul doctrinei lor eronate despre Sfântul Duh.

În cele patru *Scrisori către Serapion*, compuse în 359, Sfântul Atanasie analizează și combate argumentele adversarilor Sfântului Duh, care se sprijineau îndeosebi pe interpretarea greșită a unui text din profetul Amos, (IV, 13) și a unor texte din epistolele Sfântului Apostol Pavel (ca I Tim. I, 5; Evr. I, 14 ș.a.). Aceia care afirmă lucruri neadevărate despre Sfântul Duh, spune Sfântul Atanasie vorbesc și contra Fiului. După cum Fiul nu poate fi despărțit de Tatăl, tot așa Duhul nu poate fi despărțit de Tatăl și de Fiul, căci altfel s-ar împărți unitatea Treimii. «*Într-adevăr, dacă aceștia gîndesc greșit despre Sfântul Duh, nu pot gîndi corect despre Fiul. Căci dacă gîndesc corect despre Fiul, gîndesc corect și despre Duhul, care de la Tatăl purcede și fiind propriu Fiului se dă prin Acesta Apostolilor și tu-*

schen christlichen Schriftsteller der ersten Jahrhunderte» Band, 50, Berlin, 1960, p. 144—146; J.—D. Mansi, *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, t. III, Florentiae, 1759, reproduction Paris-Leipzig, 1901, col. 259—260. M. Aur. Cassiodorus, *Historia ecclesiastica tripartita*, liber V, cap. VII, p.L. LXIX, 989—990 și ed. W. Jacob R. Hanolik, în «Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum», t. LXXXI, Wien, 1952; Nichitor Callist, *Istoria Bisericească*, IX, 31. P.G., CXLVI, 344—349; A. Hahn, *Bibliothek der Symbole und Glaubensregeln der alten Kirche*, dritte Auflage von L. Halm, Breslau, 1897 p. 197—199, text grec: Ch. — J. Helele —, H. Leclercq, *Histoire des conciles*, t. I, 2, Paris, 1907, p. 853—861, text grec și traducere franceză.

Vezi și alte studii la Pr. Prof. I. Rămureanu, *Sinoadele de la Sirmium dintre anii 348 și 358*, în «*Studii Teologice*», XV (1963), nr. 5—6, p. 289—295, notele 86, 96 și 97.

2. Sf. Atanasie, *Epistola I-a către Serapion*, 1 și 2, P.G., t. XXVI, 532 AC. Compară și textul lui Sozomen, *Ist. Bis.*, IV, 27, P.G., t. LXVII, col. 1200 B și ed. J. Bidez, p. 184—185; C. R. B. Shapland, *The letters of St. Athanasius concerning the Holy Spirit*, London 1951.

3. Sf. Atanasie, *Epistola I-a către Serapion*, 10, 17, 21, 32..., col. 556 B, 572 B, 580 C și 605 A; Cf. — J. Helele — Dom H. Leclercq, *op. cit.*, t. II, 1, Paris, 1908, p. 46—47; A. Palmieri, *Esprit — Saint*, în «*Dictionnaire de Théologie Catholique*», t. V, 1, Paris, 1924, col. 718—728. J. Gribomont, *Esprit Saint. II. Dans la spiritualité des Pères*. A. Grecs, în «*Dictionnaire de Spiritualité*», 4 (1960), col. 1257—1272.

turor celor ce cred în El»⁴. Întreaga iconomie a Sfintei Treimi e nimicită, dacă nu se recunoaște Dumnezeuirea Sfântului Duh. Când Domnul Hristos a trimis pe Apostolii SĂI în lume, le-a poruncit să boteze pe oameni în numele celor trei persoane ale Sfintei Treimi, spunînd: «*Datu-Mi-s-a toată puterea, în cer și pe pămînt. Drept aceea, mergînd, învățați toate neamurile, botezîndu-i în numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh*» (Matei, XXVIII, 18--19)⁵.

Scrisorile Sfîntului Atanasie către Serapion de Thmuis constituie primul tratat teologic despre Sfîntul Duh.

Tratatul *Despre Treime și Sfîntul Duh*, păstrat în latinește⁶, care se află de asemenea și printre lucrările lui Vigiliu de Thapse, episcop de Byzacena în secolul al V-lea, în Africa, inserat ca a XII-a carte a unui tratat *Despre Sfînta Treime*⁷, se crede că nu aparține Sfîntului Atanasie.

Bucurîndu-se de prevederile edictului dat la 8 februarie 362 de împăratul Iulian (361—363) cu privire la episcopii exilați de predecesorul său, împăratul Constantin, cărora le-a permis să se întoarcă la scaunele lor, Sfîntul Atanasie a sosit la Alexandria la 21 februarie 362, reocupîndu-și scaunul de patriarh, după cel de al treilea exil al său.

La începutul lunii martie 362, el întruni un Sinod la Alexandria, sub președinția sa, la care au participat douăzeci și unu de episcopi, în majoritate egipteni, pentru a lămuri și defini învățătura ortodoxă referitoare la Dumnezeuirea persoanelor Sfintei Treimi și a raportului lor reciproc. Sinodalii, sub îndrumarea Sfîntului Atanasie, au apărut cu tărie consubstanțialitatea Fiului cu Tatăl, potrivit Revelației dumnezeiești din Sfînta Scriptură și Sfînta Tradiție, și hotărîrii Sinodului I Ecumenic din 325 de la Niceea, precum și *consubstanțialitatea Sfîntului Duh cu Tatăl și cu Fiul*, numit lămurit «*de o ființă cu Tatăl și cu Fiul*» (ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ).

În scrisoarea sinodală trimisă antiohienilor, Sfîntul Atanasie și episcopii prezenți la Sinodul din Alexandria recomandă acestora ca aceia dintre arienii care se întorc la Ortodoxie «să condamne erezia lui Arie, să păstreze credința mărturisită de Sfinții Părinți la Niceea și să anatematizeze de asemenea pe aceia care afirmă că Sfîntul Duh este o creatură și e despărțit de ființa lui Hristos» («*ἀναθεματίσειν δὲ καὶ τοὺς λέγοντας κτίσμα εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ διηρημένον ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Χριστοῦ*» «Căci aceasta înseamnă despărțirea adevărată de blestemata erezie a lui Arie, a nu împărți Sfînta Treime și a nu recunoaște ceva creat într-însa...»).

«Nu trebuie să spunem că există trei Dumnezei și trei principii, și în nici un chip să nu tolerăm pe cei ce zic și înțeleg astfel. Ci să cunoaștem că există Sfînta Treime, dar o singură Dumnezeire și un singur principiu, cum au spus Părinții, iar Sfîntul Duh nu este creatură, nici străin, ci propriu și nedespărțit de ființa Fiului și

4. *Ibidem*, 2, col. 534 B.

5. *Scrisorile către Serapion...*, col. 529 — 676. *Studii*: Ed. Schwartz, *Zur Geschichte des Athanasius. Gesamtelte Schriften*, Band III, Berlin, 1959; G. Bardy, *Athanase*, în «*Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastique*», t. IV, Paris, 1925, col. 1313—1340; idem, *Saint Athanase*, 3-e éd., Paris, 1925, p. 152—156; X, Le Bachelet, *Athanase (Saint)*, în «*Dictionnaire de théologie catholique*» t. I, 2, Paris, 1923, col. 2150—2159; F. Cavallera, *Saint Athanase*, Paris, 1908.

6. Sf. Atanasie, *Liber de Trinitate et Spiritu Sancto*, P.G., XXVI, 1191—1218.

7. Vigilius de Thapse, *De Trinitate et de Spiritu Sancto*, P.L., LXII 307—334. Vezi bibliografia chestiunii la Aimé Puech, *Histoire de la littérature grecque chrétienne*, t. III, Paris, 1930, p. 86, n. 2.

a Tatălui» (τὸ θεῖον Πνεῦμα, οὐ κτίσμα, οὐδὲ ξένον, ἀλλ' ἴδιον καὶ ἀδιαίρετον τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς).⁸ Cuvintele din acest citat, care se referă la Sfântul Duh, vizează noua erezie.

Sinodul de la Alexandria din 362, deși a întrunit un mic număr de episcopi, este, după Sinodul I Ecumenic de la Niceea, cel mai important pentru lămurirea și definirea învățaturii ortodoxe referitoare la Dumnezeuirea, consubstanțialitatea și egalitatea persoanelor Sfintei Treimi.

După anul 360, adversarii Sfântului Duh au primit numele de *macedonieni*, *pneumatomași* («luptători contra Duhului Sfânt») și *maratonieni*.

Denumirea de «macedonieni» li s-a dat, după numele episcopului Macedoniu, ales de episcopii arieni în 342, îndeosebi de Teognis de Niceea, Maris de Calcedon, Ursacius de Singidunum (Belgrad) și Valens de Mursa (Osiec, în Iugoslavia), care a păstorit Biserica de Constantinopol în două rânduri: întâia oară între anii 342—346, iar a doua oară între anii 351—360. Deși acesta a persecutat pe apărătorii Ortodoxiei niceene și pe noviațeni, totuși, în timpul vieții sale, nu a lăsat contemporanilor săă impresia unui eresiarh⁹.

Istoricul *Sozomen* ne relatează că după ce Macedoniu a fost depus în Sinodul de la Constantinopol din 360 din scaunul de episcop și înlocuit cu Eudoxiu, arian moderat din gruparea omienilor, el a început să învețe că Duhul Sfânt nu are aceeași demnitate ca Fiul, «sopotindul slujitor și servitor, și cite ar putea spune cineva despre Ingeri» (διάκονον καὶ δπηρέτην καλῶν καὶ ἑσα περὶ τῶν ἀγγέλων λέγων τις)¹⁰. Din acest timp Macedoniu, după cum informează istoricul Socrate, începu să adune în jurul său un număr de prieteni, care se numără după numele său «macedonieni» (Μακεδονιανοί)¹¹.

Între aceștia se numărau *Eleusiu*, hirotonit de Macedoniu în 356, episcop de Cizic, depus de asemenea în 360 de Sinodul din Constantinopol, *Maratoniu*, hirotonit de Macedoniu episcop de Nicomidia, la care se adăugă și episcopul *Eustațiu de Sevasta*.

8. Sf. Atanasie, *Tomus ad Antiochenos* sau *Epistola synodica concilii Alexandrini*, 3 și 5; P.G., XXVI, 800 A și 801 B; Mansi, t. III, col. 345—356, îndeosebi col. 348—349; Socrate, *Ist. Bis.*, III, 7, 8..., col. 389—396; *Sozomen, Ist. Bis.*, V, 12, col. 1249—1252 și ed. J. Bidez, p. 210—211; *Rufin, Istoria Bisericii I*, 22. 29. P.L., XXI, 497—500.

Studii: J.—R. Palanque — G. Bardy — P. de Labriolle, *De la paix constantinienne à la mort de Théodose (Histoire de l'Église depuis les origines jusqu'à nos jours, publiée sous la direction de Augustin Fliche et Victor Martin, t. III)*, Paris, 1936, p. 240—243; G. Bardy, *L'Occident en face de la crise arienne*, în «*Irénikon*», XVI (1959), nr. 5, p. 423—424; C.B. Armstrong, *The synod of Alexandria and the schism at Antioch, in A.D. 362*, în «*Journal of theological studies*», XXII (1920—1921), p. 206—221; 347—355; Le Bachelet, *Arianisme II. Synode d'Alexandrie de 362*; în *Diction. de théologie catholique*, t. I, 2, Paris, 1923, col. 1832—1834; Louis Duchesne, *Histoire ancienne de l'Église*, t. II, 5-a éd., Paris, 1911 p. 344—345; Ch. — J. Hefele — H. Leclercq, *op. cit.*, t. I, 2, p. 963—967; H. Leclercq, *Le concile de 362*, în art. *Alexandrie*, în «*Dictionnaire de l'Archéologie chrétienne et de Liturgie*», t. I, 1907, col. 1160—1167.

9. Socrate, *Istoria Bisericească*, II, 38, P.G., t. LXVII, col. 324—332; *Hieronymi Chronicon*, An. 324 p. Chr., ed. Rudolf Helm, *Die Chronik des Hieronymus*, în «*Die griech. christ. Schrifts, der. ersten Jahrhundert*», Eusebius Werke, Band VII. 1, Leipzig, 1913, p. 235; G. Bardy, *Macédonius et les Macédoniens*, în «*Dictionnaire de théologie catholique*» t. IX, 2, Paris, 1927, col. 1464—1478. F. Loofs, *Macédonius*, în «*Realencyclopädie für protestantische Theologie und Kirche*», dritte Auflage, XII, Band, Leipzig, 1903, p. 41—48.

10. *Sozomen, Ist. Bis.*, IV, 27..., col. 1200 B și ed. J. Bidez, p. 183.

11. *Socrate, Ist. Bis.*, II, 45..., col. 360 A.

Cînd Macedoniu a început să excludă persoana Sfîntului Duh din Sfînta Treime, episcopul Eustațiu de Sevasta, prietenul său, n-a ezitat să-i răspundă în felul următor, după cuvintele pe care ni le-a păstrat istoricul Socrate: «*Eu n-aș îndrăzni să spun despre Sfîntul Duh, nici că este Dumnezeu, nici să-L numesc creatură*». Din această cauză, apărătorii credinței ortodoxe, care mărturiseau consubstanțialitatea persoanelor Sfîntei Treimi, numeau pe cei ce nu recunoșteau Dumnezeirea, egalitatea și consubstanțialitatea Sfîntului Duh cu Tatăl și cu Fiul: *Pneumatomahi — Luptători contra Duhului Sfînt* (Διά ταύτην ἐξ τῆν αὐτίαν καὶ πνευματομάχους ἀποκαλοῦσιν αὐτοὺς οἱ τὸ ὁμοούσιον φρονούντες)¹².

Istoricul *Teodoret* ne relatează de asemenea, fără să dea amănunte, că Macedoniu a devenit din 360, imediat după depunerea sa din scaunul de episcop al Bisericii de Constantinopol, «*căpetenia unei erezii proprii*» (ἑξ αἰρέσεως προστάτης)¹³. Din lista episcopilor care au păstorit Biserica de Constantinopol, pusă de *Teodoret* la sfîrșitul cărții a V-a a *Istoriei* sale, reiese că «*erezia proprie*» a lui Macedoniu era aceea a pneumatomahilor, deoarece acesta îl trece sub denumirea de pneumatomah: (Μικεδόνιος, αἰρεσιάρχης πνευματομάχος)¹⁴.

Istoricul arian *Filostorgiu* ne dă despre Macedoniu informații mai puțin precise. El ne relatează că prietenii episcopului Vasile al Ancirei, arieni moderați sau semiarieni, care învățau asemănarea în substanță dintre Tatăl și Fiul, prin formula ὁμοούσιος, ὁμοιος κατ' οὐσίαν («*asemănător în substanță*»), de la care au primit numele de «*omiusieni*», formulă mai apropiată de termenul ortodox ὁμοούσιος (consubstanțialis), au voit să atragă pe Macedoniu de partea lor¹⁵.

În alt loc din istoria sa, el prezintă o listă a apărătorilor consubstanțialității Fiului cu Tatăl, în care sînt numiți, împreună cu alții și episcopii Eustațiu de Sevasta, Vasile de Ancira, *Macedoniu de Constantinopol*, Eusebiu de Cizic și doi preoți din Constantinopol, Maratoniu și Maxim¹⁶.

Adversarii Sfîntului Duh sau pneumatomahii s-au numit după moartea lui Macedoniu (362) și *maratonieni*, de la numele lui *Maratoniu*, diaconul episcopului Macedoniu, apoi preot în Constantinopol, care, după unii, cum lasă a înțelege și istoricul Socrate, a fost adevăratul întemeietor al ereziei pneumatomahilor¹⁷. Înainte de hirotonie, Maratoniu strînsese o mare avere, mai întîi ca intendent al armatei pe lîngă prefectura pretoriului, apoi ca administrator al spitalelor în capitala imperiului de Răsărit. La îndemnul episcopului Eustațiu al Sevastei, el a îmbrățișat viața monahală și a înființat o mînăstire în Constantinopol, unde se bucura de un mare

12. Socrate, *Ist. Bis.*, II, 45..., col. 360 B. Pentru partizanii lui Macedoniu, vezi Socrate, *Ist. Bis.*, II, 38..., col. 324 C; Sozomen, *Ist. Bis.*, IV, 27, col. 1200 B. și ed. J. Bidez, p. 183—184.

13. Teodoret, *Istoria Bisericească*, II, 6, 2, ed. L. Parmentier — F. Scheidweiler, *Theodoret Kirchengeschichte*, în «Die griech. christ. Schrifts. der ersten Jarhund», zweite Auflage, Band 44. (19), Berlin, 1954, p. 100.

14. *Ibidem*, V, 40, 8; ed. cit., p. 349.

15. Filostorgiu, *Istoria Bisericească*, IV 9, ed. J. Bidez, în «Die griech. christ. Schriftst. d. e. Jahr.», Band 21, Leipzig, 1913, p. 62. Pentru formula de credință a episcopului Vasile al Ancirei și bibliografia respectivă, vezi: J. — R. Palanque — G. Bardy — P. de Labriolle, *op. cit.*, t. III, p. 157, n. 2; G. Bardy, *Macédonius et les Macédoniens*, în «Dictionnaire de théologie, catholique», t. IX, 2, col. 1466; Pr. Prof. Ioan I. Rămureanu, *Sinoadele de la Sirmium dintre anii 348 și 358*, p. 308, nota 173.

16. Filostorgiu, *Ist. Bis.*, VIII, 17; ed. J. Bidez, p. 115; G. Bardy, *Macédonius et Les Macédoniens...*, col. 1466.

17. Socrate, *Ist. Bis.*, II, 45, col. 360 A.; Sozomen, *Ist. Bis.*, IV 27; ed. J. Bidez, p. 184.

renume. Macedoniu al Constantinopolului l-a hirotonit episcop de Nicomidia ; anii păstoriei sale nu se pot preciza¹⁸.

Către anul 361, scriitorul latin Rufin relatează în *Istoria* sa că arienii se împărțiseră în trei grupe : *anomienui*, arieni extremiști, *arienui* și *macedonienii*, «*qui dicunt similem quidem Filium per omnia Patri, Sanctum vero Spiritum cum Patre et Filio nihil habere commune*» (care spun că Fiul este într-adevăr asemănător în toate Tatălui, dar Sfântul Duh nu are nimic comun cu Tatăl și cu Fiul)¹⁹.

Erezia pnevmatomahilor, numiți cînd *macedonieni*, cînd *maratonieni* s-a răspîndit după apariția ei mai ales în Răsărit, în Tracia, Bitinia, Hellespont și provinciile vecine²⁰.

În jurul anului 380, pnevmatomahii sînt numiți curent *macedonieni*, atît în Răsărit cît și în Apus²¹.

După moartea împăratului Iulian, sub împăratul Iovian (363—364), Sfîntul Atanasie a întrunit un nou Sinod la Alexandria, în care, o dată cu arienii au fost condamnați și adversarii Duhului Sfînt, despre care aceștia au îndrăznit să afirme că este «*o creatură și făptură făcută prin Fiul*» οἱ τοὶ βλασφημοῦντες τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν τῷ φάσκειν αὐτοῦς κτίσμα εἶναι καὶ ποτῆμα διὰ τοῦ Υἱοῦ γεγονός²².

Sfîntul Vasile cel Mare, arhiepiscopul Cezareii Capadociei, a apărat cu fermitate credința ortodoxă despre Sfîntul Duh contra pnevmatomahilor.

Încă din 371, într-o *Scrisoare* trimisă papii Damasus al Romei (366—384), el semnala Bisericii Apusene apariția noii erezii a adversarilor Sfîntului Duh, care nu e decît o nouă formă a arianismului²³.

18. Socrate, *Ist. Bis.*, II, 38 și 45..., col. 324 B și 360 A ; Sozomen, *Ist. Bis.*, IV, 27... col. 1200—1201 și ed. J. Bidez, p. 184 ; Didim, *De Trinitate*, II, 10, P.G., XXXIX, 633 ; J. — R. Palanque — G. Bardy — P. de Labriolle, *op. cit.*, t. III, p. 254—255.

19. Rufin, *Ist. Bis.*, I, 25..., col. 496—497 AB.

20. Sozomen, *Ist. Bis.*, IV, 27..., col. 1200 C. și ed. J. Bidez, p. 184.

21. G. Bardy, *Macédonius et Les Macédoniens...*, col. 1464—1467 ; J. P. Junglas, *Macedonius*, în «*Lexikon für Theologie und Kirche*», Band VI, Freiburg un Breisgau, 1934, col. 760 ; A. Stohr, *Pneumatomachen*, ibidem, Band VIII, 1936, col. 334—336. P. Meinhold, *Pneumatomachoi*, în «*Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*» (Pauly-Wissowa), 41 Halbband, 1941, col. 1066—1101.

22. Sf. Atanasie, *Epistola către Iovian*, I, P.G., XXVI, 816 B ; Mansi, *op. cit.*, t. III, col. 366 D. Scrisoarea ne-a fost păstrată și de Teodoret, *Ist. Bis.*, IV, 3, ed. L. Parmentier — F. Scheidweiler, p. 212—214.

23. Sf. Vasile, *Epistola LXX*, P.G., XXXII, 433—436 ; Saint Basile, *Lettres. Texte établis et traduit per Yves Courtonne*. Tome I, Paris, 1957, p. 164—166.

Pentru legăturile Sfîntului Vasile cu Biserica de Apus, vezi mai pe larg în studiile următoare : Dom D. A. de Mendieta, *Damase, Athanase, Pierre, Méléce et Basile. Les rapports de communion ecclésiastique entre les Eglises de Rome, d'Alexandrie, d'Antioche et de Césarée de Cappadoce* (370—379), în 1054—1954. *L'Eglise et les Eglise*, Chevetogne, t. I, 1954, p. 261—277 ; Idem, *Basile de Cesarée et Damase de Rome*, în «*Biblical and patristical studies in memory of R.P. Casey*», Frieburg, 1963, p. 122—166 ; E. Schwartz, *Zur Kirchengeschichte des vierten Jahrhunderts*, în «*Zeitschrift für neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche*», Band 34 (1935), Heft 4, p. 174—190. P. Batiffol, *Le recours à Rome en Orient avant le concile de Chalcedoine*, în «*Revue d'Histoire Ecclésiastique*», XXI (1925), fasc. 1, p. 5—32 ; V. Grumel, *Saint Basile et Le Siège Apostolique*, în «*Echos d'Orient*», 25-e année (1922), nr. 127—128, p. 280—292 îndeosebi p. 282—283 ; J. Bessière, *La tradition manuscrite de la correspondance de Saint Basile*, Oxford, 1923 ; J. Wittig, *Die Friedenspolitik des Papstes Damasus I und der Ausgang der arianischen Streitigkeiten*, Breslau, 1912, p. 57—62. J. Schaefer *Basilius des Grossen Beziehungen zum Abendlande*, Münster, 1909 ; V. Ernst, *Basilius des Grossen Verkehr mit den Okzidentalern*, în «*Zeitschrift für Kirchengeschichte*», Band VII, 1896, p. 626—684.

La începutul activității sale, Sfântul Vasile s-a ferit să extindă termenul ortodox *ὁμοούσιος* (*de o ființă*), latinește *consubstantialis*, prin care Sinodul I Ecumenic întrunit în 325 la Niceea definea consubstanțialitatea Fiului cu Tatăl, și la persoana Sfântului Duh. Într-o predică rostită în 371, el evită să afirme împede Dumnezeuirea Sfântului Duh, pentru a nu răni sentimentele unora dintre creștinii din Capadocia, care acceptau consubstanțialitatea Fiului cu Tatăl, după formula niceeană *ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ* dar se fereau s-o aplice și Sfântul Duh, din respect față de Sinodul I Ecumenic, a cărui autoritate era mare, întrucât nici acesta n-a aplicat-o. Pentru această ezitare, Sfântului Vasile a primit muștrările prietenului său, Sfântul Grigorie de Nazianz²⁴.

Văzînd că unele nedumeriri ale credincioșilor din Capadocia referitoare la învătătura Bisericii despre Sfântul Duh agită tot mai intens spiritele, Sfântul Vasile a făcut în primăvara anului 372 o vizită prietenului său Eustațiu de Sevasta, spre a-i cere unele explicații asupra doctrinei sale despre Sfântul Duh. Cum știm din cuvintele rostite de Eustațiu de Sevasta către Macedoniu, pe care ni le-a păstrat istoricul Socrate, Eustațiu nu era dispus să recunoască Dumnezeuirea Sfântului Duh, dar nici nu-L numea creatură²⁵.

La sfîrșitul acestei vizite, Eustațiu a promis Sfântului Vasile să semneze o formulă satisfăcătoare, dar, după plecarea arhiepiscopului Capadociei, atras de prietenii săi arieni, el a revenit asupra promisiunii și a scris Sfântului Vasile că încetează comuniunea cu el. Ruptura s-a produs în 373. În anii următori, Eustațiu de Sevasta a fost antrenat afî de departe pe calea ereziei, încît a devenit figura cea mai de seamă a pnevmatomahilor.

Într-o scrisoare trimisă occidentalilor în 377, Sfântul Vasile îi informează că Eustațiu de Sevasta, fostul său prieten, «s-a unit cu cei ce anatematizează termenul: *ὁμοούσιος* («de o ființă») și este căpetenia ereziei pnevmatomahilor» (τοῖς ἀναθεματίζουσι τὸ ὁμοούσιον ὄντες, καὶ πρωτοστῆτης ἐστὶ τῆς τῶν πνευματομάχων αἰρέσεως)²⁶.

Pnevmatomahii sau macedonienii au ținut în 376 un sinod la Cizic. Ei au adoptat aci o nouă formulă de credință, în care termenul *ὁμοούσιος*, consubstantialis («de o ființă»), a fost înlocuit prin formula *ὁμοίως κατ', οὐσίαν* («asemănător în substanță»), pentru a defini raportul Fiului cu Dumnezeu-Tatăl, iar pe Sfântul Duh l-au trecut în rîndul creaturilor. Eustațiu de Sevasta a semnat împreună cu ceilalți eretici această formulă²⁷.

Sfântul Vasile cel Mare a combătut temeinic pe pnevmatomahi în lucrarea sa *Despre Sfîntul Duh*, compusă între anii 374—375, la cererea prietenului său, episcopul

24. Sf. Grigorie de Nazianz, *Epistola LVIII*, P.G., XXXVII, 116—117; G. Bardy, *Macédonius et Les Macédoniens...*, col. 1473; A. Palmieri, *art. cit.*, col. 724—729.

25. Socrate, *Ist. Bis.*, II, 45..., col. 360 A.

26. Sf. Vasile, *Epistola CCXIII*, 3, P.G., XXXII, 980 AB. În *Epistola CXXV*, ibidem, col. 548—552 A, Sf. Vasile a păstrat formula de credință pe care Eustrațiu de Sevasta a consimțit s-o semneze cu Sf. Vasile, apoi a renunțat la ea. Vezi și ediția: Sf. Basile, *Lettres*. Tome, II. Texte établi et traduit par Yves Courtonne, Paris, 1961.

Studii: J. — R. Palanque — G. Bardy — P. de Labriolle, *op. cit.*, t. III, p. 264—265; G. Bardy, *Macédonius et Les Macédoniens...*, col. 1477—1478; S. Salaville, *Eusthate de Sevaste*, în «Diction. de théologie catholique», t. V, 2, Paris, 1924, col. 1570—1571; F. Loofs, *Eusthatus von Sebaste und die Chronologie der Basilienbriefe*, Halle, 1898, p. 47; Lenain de Tillemont, *Mémoires pour servir à l'histoire ecclésiastique des six premiers siècles*, t. IX, Paris, 1714, p. 183—187; 199—208.

27. Sf. Vasile, *Epistola CCXLIV*. *Către Patrophilos*, 5 și 9, P.G., XXXII, 920 A și 924 B; Mansi, *op. cit.*, t. III, col. 467—468.

Amfilohie de Iconium. Lucrarea e un răspuns documentat la atacurile adversarilor Sfântului Duh, care acuzau pe arhiepiscopul Cezareei Capadociei că întrebuițează ca doxologie când formula: «Mărire Tatălui, cu Fiul și Sfântul Duh», când formula tradițională: «Mărire Tatălui, prin Fiul, în Sfântul Duh», preferată de ereticii pnevmatomahi, dar interpretată în sensul vederilor lor eronate.

Când vorbește de egalitatea, identitatea și comuniunea de substanță dintre persoanele Sfintei Treimi, Sfântul Vasile evită să aplice totdeauna termenul $\delta\mu\omicron\upsilon\beta\omicron\sigma\iota\varsigma$ («de o ființă») și persoanei Sfântului Duh, în locul căruia preferă termenul $\delta\mu\omicron\tau\iota\mu\omicron\varsigma$ («de aceeași cinstire»), pentru a nu răci sentimentele unora dintre creștini, care țineau să se păstreze termenul «de o ființă» ($\delta\mu\omicron\upsilon\beta\omicron\sigma\iota\varsigma$) pentru persoana Fiului, așa cum a stabilit Sinodul I Ecumenic de la Niceea. De altă parte, din rațiuni de «conomie», el a voit să-și menajeze adversarii, spre a-i câștiga și convinge să se întoarcă la doctrina cea adevărată a Bisericii²⁸.

Alteori însă Sfântul Vasile a ieșit din această rezervă. Cu toate că Sfântul Duh, scrie el, este a treia persoană a Sfintei Treimi în ceea ce privește ordinea numirii, El are totuși aceeași substanță și se bucură de aceeași demnitate cu Tatăl și cu Fiul²⁹. El trebuie socotit deci cu Tatăl și cu Fiul $\sigma\upsilon\nu\alpha\rho\iota\mu\epsilon\iota\sigma\theta\alpha\iota$ Πατρι και Υιῷ și nu sub ei ($\delta\pi\epsilon\rho\theta\epsilon\iota\sigma\theta\epsilon\iota\sigma\iota$); El este egalul și nu inferiorul Lor³⁰. «Noi trebuie să mărturisim că Tatăl e Dumnezeu, Fiul, Dumnezeu, Duhul Sfânt, Dumnezeu»³¹. El este «de o ființă» ($\delta\mu\omicron\upsilon\beta\omicron\sigma\iota\varsigma$) cu Tatăl și cu Fiul³².

Sfântul Vasile a corăbătit de asemenea atât pe eunomieni, arieni extremiști, numiți și anomieni, cât și pe pnevmatomahi, în cele trei cărți ale lucrării sale *Contra lui Eunomiu*. În cartea a III-a el expune lămurit doctrina Bisericii despre Sfântul Duh, Eunomiu († după 394), eruditul teolog al anomienilor, arieni extremiști, nu limita erezia sa numai la persoana Fiului, ci o extindea și asupra Sfântului Duh, pe care-L socotea creatura sau făptura Fiului. «Fiul e făptura Celui ne-

28. Sf. Vasile, *Despre Sfântul Duh*, P.G., XXXII, 67—218. Vezi îndeosebi cap. 3 și 4, col. 72 C—73; Basile de Césarée, *Traité du Saint Esprit*. Text grec, introduction et notes de Benoit Pruche (Coll. «Sources Chrétiennes», 17), Paris, 1947.

Studii: H. Dörries, *De Spiritu Sancto*. *Der Beitrag des Basilis zum Abschluss der trinitarischen Dogmas*, Göttingen, 1956; Pr. Prof. Ioan G. Coman, *Elementele demonstrației în tratatul «Despre Sfântul Duh» al Sfântului Vasile cel Mare*, în «Studii Teologice», XVI (1964), nr. 5—6, p. 275—302; Idem, *Sensul ecumenic al lucrării Sfântului Duh în teologia Sfinților Părinți*, în «Orthodoxia», XVI (1964), nr. 2, p. 222—231. Pr. Ioan Chirvasie, *Învățătura despre Sfântul Duh la Sfântul Vasile cel Mare*, în «Studii Teologice», X (1958), nr. 7—8, p. 675—684. G. Kretschmer, *Studien zur frühchristlichen Trinitätslehre*, 1956; H. A. Wollson, *The Philosophy of the Church Fathers*, I: *Faith, Trinity, Incarnation*, Cambridge (Mass.), 1956.

29. Sf. Vasile, *Contra lui Eunomiu*, III, 1, P.G., XXIX, 653—656.

30. Idem, *Despre Sfântul Duh*, XVII, XVIII, 41—47, P.G., XXXII, 144—153.

31. Idem, *Epistola VIII*, P.G., XXXII, 249.

32. *Ibidem*, 2—3; 10—11, col. 248—249; 261—265. Grégoire de Nazianz, *En l'honneur du grand Basile, évêque de Césarée de Cappadoce*, Discours funèbre, 59. Text grec, traduction... par Fernand Boulenger, Paris, 1908, p. 205—209.

Studii: J. Tixeront, *Histoire des dogmes dans l'antiquité chrétienne*, t. II, 8-e éd., Paris, 1924, p. 80; J. — M. Ronnat, *Basile le Grand*, Paris, 1955; K. Vischer, *Basilis der Grosse*, Basel, 1953; Th. Papakonstantinu, *Ὁ Μέγας Βασίλειος. Ἡ δογματικὴ αὐτοῦ διδασκαλία*, ed. 3-a, Atena, 1931; R. Janin, *Saint Basile Archevêque de Césarée et docteur de l'Eglise*, Paris, 1929; J. Witting, *Leben des heiligen Basilis der Grosse*, Freiburg im Breisgau, 1920; Pierre Batiffol, *L'ecclésiologie de saint Basile*, în «Echos d'Orient», XXV (1922), nr. 125, p. 8—30.

născut, afirmă el, iar *Paracletul sau Duhul e făptura Celui Unul-Născut* (... τοῦ μὲν ἀγεννήτου τὸν Ἰὺν εὐρίσσιων ποιημα, τοῦ δὲ Μονογενοῦς τὸν Παράκλητον)³³.

Sfântul Epifaniu († 403) cunoaște pe luptătorii contra Duhului Sfânt sub numele de *pnevmatomahi* și i-a combătut în 377 într-un capitol special în lucrarea sa *Panarion* sau *Contra tuturor erezilor*³⁴.

Știrea despre apariția noii erezii a pnevmatomahilor a fost adusă după 375 și la cunoștința episcopilor sud-dunărești din provinciile Iliricului de un oarecare Eustațiu³⁵, care nu poate fi identic cu Eustațiu de Sevasta, deoarece acesta n-a mai mers în Occident după călătoria făcută la Roma în 366, în fruntea unei delegații, unde a înmînat papii Liberiu (352—24 sept. 366) o *Mărturisire de credință ortodoxă*, dar poate fi, cum a crezut Lenain de Tillemont, un episcop din Iliric³⁶.

În vara anului 378, episcopii din provinciile Iliricului occidental, întrunindu-se în Sinodul de la Sirmium (azi Mitrovița, în Serbia), sub președinția episcopului locului, Anemius și a Sfântului Ambrozie al Milanului, au condamnat o dată cu erezia arienilor și erezia *macedonienilor* sau *pnevmatomahilor*, răspîndită atunci în Răsărit.

După terminarea discuțiilor, ei au trimis din partea Sinodului, prin preotul Elpidius, trei documente episcopilor răsăriteni din provinciile Asia, Frigia, Caria și Pacatia, pe care ni le-a păstrat Teodoret în *Istoria* sa. Acestea sînt: 1) un *rescript* din partea împăraților Valentinian al II-lea, Valens și Grațian, adresat episcopilor răsăriteni din provinciile amintite³⁷. 2) Un *Simbol* sau o *Mărturisire de credință*, alcătuită de episcopii întruniți la Sirmium în 378, anexată la rescriptul împăraților³⁸. 3) O *scrisoare sinodală*, adresată aceluiași episcopi din răsărit. În această scrisoare sinodală, care urmează după primele două documente în *Istoria* lui Teodoret, episcopii ilirieni muștră pe episcopii răsăriteni din provinciile Asia, Frigia, Caria și Pacatia, *pentru că despart pe Sfântul Duh de Tatăl și de Fiul, și nu acceptă consubstanțialitatea și egalitatea celor trei persoane ale Sfintei Treimi*. Iar dacă în trecut au căzut în asemenea rătăcire, acum lepădînd pe omul cel vechi, să îmbrace pe cel nou³⁹.

Sfântul Grigorie de Nazianz a combătut temeinic pe ereticii pnevmatomahi în *Cuvîntarea a V-a teologică* rostită ca și primele patru în anul 380, în biserica «Învierii» din Constantinopol. El respingea părerile adversarilor Sfântului Duh, inte-

33. Sf. Vasile, *Contra lui Eunomiu*, II, 32, 33..., P.G., XXIX, 648 A, 649 B.

34. Sf. Epifaniu, *Panarion sau Contra tuturor erezilor*, 74, P.G., XLII, 473—501.

35. Socrate, *Ist. Bis.*, IV, 12..., col. 485—493; Sozomen, *Ist. Bis.*, VI, 10—11..., col. 1317—1321 și ed. J. Bidez, p. 249—251; Teodoret, *Ist. Bis.*, IV, 9, ed. L. Parmentier — F. Scheidweiler, p. 227. Pentru studii, vezi bibliografia la J. — R. Palanque — G. Bardy — P. de Labriolle, *op. cit.*, t. III, p. 249, nota 3.

36. Lenain de Tillemont, *Mémoire pour servir à l'histoire ecclésiastique...*, t. VI, Paris, 1704, p. 792; J. Zeiller, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'empire romain*, Paris, 1918, p. 325.

37. Teodoret, *Ist. Bis.*, IV, 8, ed. L. Parmentier — F. Scheidweiler, p. 220—223; Mansi, *op. cit.*, t. III, col. 389—391, text grec și latin.

38. *Ibidem*, IV, 8, ed. cit., p. 223—224; Mansi, *op. cit.*, col. 391—392.

39. *Ibidem*, IV, 9, ed. cit., p. 224—227; Mansi, *op. cit.*, III, p. 385—388.

Studii: Pr. Prof. Ioan I. Rămureanu, *Creștinismul în provinciile romane dunărene ale Iliricului, la sfîrșitul secolului IV. Sinodul de la Sirmium din 378 și sinodul de la Aquileea din 381, în «Studii Teologice», XVI (1964), nr. 7—8, p. 428—436; J. — R. Palanque, *Saint Ambroise et l'empire romain*, Paris, 1933, p. 51—55; J. Zeiller, *op. cit.*, p. 315—323.*

Amfilohie de Iconium. Lucrarea e un răspuns documentat la atacurile adversarilor Sfântului Duh, care acuzau pe arhiepiscopul Cezareei Capadociei că întrebunțează ca doxologie când formula: «Mărire Tatălui, cu Fiul și Sfântul Duh», când formula tradițională: «Mărire Tatălui, prin Fiul, în Sfântul Duh», preferată de ereticii pnevmatomahi, dar interpretată în sensul vederilor lor eronate.

Când vorbește de egalitatea, identitatea și comuniunea de substanță dintre persoanele Sfintei Treimi, Sfântul Vasile evită să aplice totdeauna termenul *ὁμοούσιος* («de o ființă») și persoanei Sfântului Duh, în locul căruia preferă termenul *ὁμοτύπος* («de aceeași cinstită»), pentru a nu răci sentimentele unora dintre creștini, care țineau să se păstreze termenul «de o ființă» (*ὁμοούσιος*) pentru persoana Fiului, așa cum a stabilit Sinodul I Ecumenic de la Niceea. De altă parte, din rațiuni de «conomie», el a voit să-și menajeze adversarii, spre a-i câștiga și convinge să se întoarcă la doctrina cea adevărată a Bisericii²⁸.

Alteori însă Sfântul Vasile a ieșit din această rezervă. Cu toate că Sfântul Duh, scrie el, este a treia persoană a Sfintei Treimi în ceea ce privește ordinea numirii, El are totuși aceeași substanță și se bucură de aceeași demnitate cu Tatăl și cu Fiul²⁹. El trebuie socotit deci cu Tatăl și cu Fiul *συναριθμῆσθαι Πατρὶ καὶ Υἱῷ* și nu sub ei (*ὀπιρρωθῆσθαι*); El este egalul și nu inferiorul Lor³⁰. «Noi trebuie să mărturisim că Tatăl e Dumnezeu, Fiul, Dumnezeu, Duhul Sfânt, Dumnezeu»³¹. El este «de o ființă» (*ὁμοούσιος*) cu Tatăl și cu Fiul³².

Sfântul Vasile a combătut de asemenea atît pe eunomieni, arieni extremiști, numiți și anomieni, cît și pe pnevmatomahi, în cele trei cărți ale lucrării sale *Contra lui Eunomiu*. În cartea a III-a el expune lămurit doctrina Bisericii despre Sfântul Duh, Eunomiu († după 394), eruditul teolog al anomienilor, arieni extremiști, nu limita eresia sa numai la persoana Fiului, ci o extindea și asupra Sfântului Duh, pe care-L socotea creatura sau făptura Fiului. «*Fiul e făptura Celui ne-*

28. Sf. Vasile, *Despre Sfântul Duh*, P.G., XXXII, 67–218. Vezi îndeosebi cap. 3 și 4, col. 72 C–73; Basile de Césarée, *Traité du Saint Esprit*. Text grec, introduction et notes de Benoit Pruche (Coll. «Sources Chrétiennes», 17), Paris, 1957.

Studii: H. Dörries, *De Spiritu Sancto. Der Beitrag des Basilis zum Abschluss der trinitarischen Dogmas*, Göttingen, 1956; Pr. Prof. Ioan G. Coman, *Elementele demonstrației în tratatul «Despre Sfântul Duh» al Sfântului Vasile cel Mare*, în «Studii Teologice», XVI (1964), nr. 5–6, p. 275–302; Idem, *Sensul ecumenic al lucrării Sfântului Duh în teologia Sfinților Părinți*, în «Orthodoxia», XVI (1964), nr. 2, p. 222–231. Pr. Ioan Chirvasie, *Invățătura despre Sfântul Duh la Sfântul Vasile cel Mare*, în «Studii Teologice», X (1958), nr. 7–8, p. 675–684. G. Kretschmer, *Studien zur frühchristlichen Trinitätstheologie*, 1956; H. A. Wollson, *The Philosophie of the Church Fathers*, I: *Faith, Trinity, Incarnation*, Cambridge (Mass.), 1956.

29. Sf. Vasile, *Contra lui Eunomiu*, III, 1, P.G., XXIX, 653–656.

30. Idem, *Despre Sfântul Duh*, XVII, XVIII, 41–47, P.G., XXXII, 144–153.

31. Idem, *Epistola VIII*, P.G., XXXII, 249.

32. *Ibidem*, 2–3; 10–11, col. 248–249; 261–265. Grégoire de Nazianz, *En l'honneur du grand Basile, évêque de Césarée de Cappadoce*, Discours funèbre, 59. Text grec, traduction... par Fernand Boulenger, Paris, 1908, p. 205–209.

Studii: J. Tixeront, *Histoire des dogmes dans l'antiquité chrétienne*, t. II, 8-e éd., Paris, 1924, p. 80; J. — M. Ronnat, *Basile le Grand*, Paris, 1955; K. Vischer, *Basilius der Grosse*, Basel, 1953; Th. Papakonstantinu, *Ὁ Μέγας Βασίλειος. Ἡ δογματικὴ αὐτοῦ διδασκαλία*, ed. 3-a, Atena, 1931; R. Janin, *Saint Basile Archevêque de Césarée et docteur de l'Eglise*, Paris, 1929; J. Witting, *Leben des heiligen Basilus der Grosse*, Freiburg im Breisgau, 1920; Pierre Batiffol, *L'ecclésiologie de saint Basile*, în «Echos d'Orient», XXV (1922), nr. 125, p. 8–30.

născut, afirmă el, iar *Paracletul sau Duhul e făptura Celui Unul-Născut* (... τοῦ μὲν ἀγεννήτου τὸν Ἴδὸν εὐρισκίῳν πνεῦμα, τοῦ δὲ Μονογενοῦς τὸν Παράκλητον)³³.

Sfântul Epifaniu († 403) cunoaște pe luptătorii contra Duhului Sfânt sub numele de *pnevmatomahi* și i-a combătut în 377 într-un capitol special în lucrarea sa *Panarion* sau *Contra tuturor ereziilor*³⁴.

Știrea despre apariția noii erezii a pnevmatomahilor a fost adusă după 375 și la cunoștința episcopilor sud-dunărești din provinciile Iliricului de un oarecare Eustațiu³⁵, care nu poate fi identic cu Eustațiu de Sevasta, deoarece acesta n-a mai surs în Occident după călătoria făcută la Roma în 366, în fruntea unei delegații, unde a înmînat papii Liberiu (352—24 sept. 366) o *Mărturisire de credință ortodoxă*, dar poate fi, cum a crezut Lenain de Tillemont, un episcop din Iliric³⁶.

În vara anului 378, episcopii din provinciile Iliricului occidental, întrunindu-se în Sinodul de la Sirmium (azi Mitrovița, în Serbia), sub președinția episcopului locului, Anemius și a Sfântului Ambrozie al Milanului, au condamnat o dată cu erezia arienilor și erezia *macedonienilor* sau *pnevmatomahilor*, răspîdită atunci în Răsărit.

După terminarea discuțiilor, ei au trimis din partea Sinodului, prin preotul Elpidius, trei documente episcopilor răsăriteni din provinciile Asia, Frigia, Caria și Pacatia, pe care ni le-a păstrat Teodoret în *Istoria* sa. Acestea sînt: 1) un *rescript* din partea împăraților Valentinian al II-lea, Valens și Grațian, adresat episcopilor răsăriteni din provinciile amintite³⁷. 2) Un *Simbol* sau o *Mărturisire de credință*, alcătuită de episcopii întruniți la Sirmium în 378, anexată la rescriptul împăraților³⁸. 3) O *scrisoare sinodală*, adresată acelorași episcopi din răsărit. În această scrisoare sinodală, care urmează după primele două documente în *Istoria* lui Teodoret, episcopii ilirieni muștră pe episcopii răsăriteni din provinciile Asia, Frigia, Caria și Pacatia, *pentru că despart pe Sfântul Duh de Tatăl și de Fiul, și nu acceptă consubstanțialitatea și egalitatea celor trei persoane ale Sfintei Treimi*. Iar dacă în trecut au căzut în asemenea rătăcire, acum lepădînd pe omul cel vechi, să îmbrace pe cel nou³⁹.

Sfântul Grigorie de Nazianz a combătut temeinic pe ereticii pnevmatomahi în *Cuvîntarea a V-a teologică* rostită ca și primele patru în anul 380, în biserica «Învierea» din Constantinopol. El respingea părerile adversarilor Sfântului Duh, înte-

33. Sf. Vasile, *Contra lui Eunomiu*, II, 32, 33..., P.G., XXIX, 648 A, 649 B.

34. Sf. Epifaniu, *Panarion sau Contra tuturor ereziilor*, 74, P.G., XLII, 473—501.

35. Socrate, *Ist. Bis.*, IV, 12..., col. 485—493; Sozomen, *Ist. Bis.*, VI, 10—11..., col. 1317—1321 și ed. J. Bidez, p. 249—251; Teodoret, *Ist. Bis.*, IV, 9, ed. L. Parmentier — F. Scheidweiler, p. 227. Pentru studii, vezi bibliografia la J. — R. Palanque — G. Bardy — P. de Labriolle, *op. cit.*, t. III, p. 249, nota 3.

36. Lenain de Tillemont, *Mémoire pour servir à l'histoire ecclésiastique...*, t. VI, Paris, 1704, p. 792; J. Zeiller, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'empire romain*, Paris, 1918, p. 325.

37. Teodoret, *Ist. Bis.*, IV, 8, ed. L. Parmentier — F. Scheidweiler, p. 220—223; Mansi, *op. cit.*, t. III, col. 389—391, text grec și latin.

38. *Ibidem*, IV, 8, ed. cit., p. 223—224; Mansi, *op. cit.*, col. 391—392.

39. *Ibidem*, IV, 9, ed. cit., p. 224—227; Mansi, *op. cit.*, III, p. 385—388.

Studii: Pr. Prof. Ioan I. Rămureanu, *Creștinismul în provinciile romane dunărene ale Iliricului, la sfîrșitul secolului IV. Sinodul de la Sirmium din 378 și sinodul de la Aquileea din 381*, în «Studii Teologice», XVI (1964), nr. 7—8, p. 428—436; J. — R. Palanque, *Saint Ambroise et l'empire romain*, Paris, 1933, p. 51—55; J. Zeiller, *op. cit.*, p. 315—323.

meiat pe Sfînta Scriptură și Sfînta Tradiție, scoțînd în evidență că Sfîntul Duh, a treia persoană divină, nu s-a născut ca Fiul din Tatăl, dar El există din eternitate prin *purcedere* (ἐκπόρευσις), a cărei natură noi n-o putem cunoaște⁴⁰.

În dezvoltarea argumentării, ca și Sfîntul Vasile cel Mare, el caută să-și menajeze adversarii, pentru a nu-i răci și îndepărta definitiv de Biserică. El nu uită să relateze că, în timpul său, opiniile referitoare la Sfîntul Duh, exprimate de o partidă sau alta, erau contradictorii, iar unii dintre credincioși nu îndrăzneau să le și spună pe față.

«Dintre cei ce sînt învățați printre noi, spune Sfîntul Grigorie, unii socotesc că Sfîntul Duh este o forță sau energie (ἐνέργεια), alții o creatură (κτίσμα), îl cred Dumnezeu; alții însă nu recunosc nici una din aceste numiri, din respect, spun ei, față de Scriptură, care nu exprimă ceva lămurit în această privință. Din această cauză, aceștia, nici nu-L cinstesc, nici nu-L disprețuiesc, rămînînd cu privire la El într-o poziție intermediară, deosebit de periculoasă. Iar dintre cei ce-L cred Dumnezeu, unii păstrează evlavie în sufletul lor, iar alții îndrăznesc să-L mărturisească și cu buzele. Am auzit că alții care se socotesc mai înțelepți măsoară Divinitatea. Ei mărturisesc într-adevăr ca și noi persoanele Treimii, dar le despart între ele, socotînd că prima este infinită în substanță și energie, a doua e infinită în energie, dar nu în substanță, iar a treia, (adică Sfîntul Duh) nu e infinită în nici unul din aceste moduri»⁴¹.

În 380, Sfîntul Grigorie de Nisa, fratele Sfîntului Vasile cel Mare, a combătut de asemenea pe adversarii Sfîntului Duh într-un mic tratat intitulat *Despre Sfîntul Duh contra pnevmatomahilor macedonieni*⁴². Sfîntul Grigorie de Nisa a apărut cu tărie consubstanțialitatea și egalitatea persoanelor divine între Ele, și unitatea Dumnezeirii Lor. «Precum Tatăl este substanță sau ființă (οὐσία), scrie el, Fiul, substanță, Duhul Sfînt, substanță, dar nu sînt trei substanțe, tot așa Tatăl e Dumnezeu, Fiul e Dumnezeu, Sfîntul Duh e Dumnezeu, dar nu sînt trei Dumnezei. Căci unul și același este Dumnezeu, deoarece El are o singură și aceeași ființă, cu toate că fiecare dintre persoane se numește ființă existentă și Dumnezeu»⁴³.

Ținînd seama de mișcarea de idei din timpul său, scriitorul alexandrin Didim cel Orb († 398) a scris înaintea de 381 un scurt tratat *Despre Sfîntul Duh*, cea mai bună lucrare a antichității creștine referitoare la a treia persoană a Sfîntei Treimi, care s-a păstrat doar în traducerea latină a Fericitului Ieronim, făcută între anii 384—389⁴⁴.

40. Sf. Grigorie de Nazianz, *Cuvîntarea a V-a Teologică* (XXXI), P.G., XXXVI, 133—172; vezi și ed. A. Mason, Cambridge, 1899, p. 145—190; Sfîntul Grigorie de Nazianz, *Cele cinci cuvîntări despre Dumnezeu*. Traducere din grecește de Pr. Gh. Tilea și Nicolae Barbu, Curtea de Argeș, 1947, p. 68—88; Grégoire de Nazianze, *Les Discours théologiques*. Traduction, introduction et notes par P. Gallay, Paris-Lyon, 1942. *Studii noi*: P. Gallay, *Grégoire de Nazianze*, Paris, 1959; J. Plagnieux, *Saint Grégoire de Nazianze théologien*, Paris, 1952.

41. Sf. Grigorie de Nazianz, *Cuvîntarea a V-a teologică* (XXXI), 5..., col. 137 CD, ed. A. Mason, p. 150—151. Traducerea ne aparține.

42. P.G., XLV, 1301—1334.

43. Sf. Grigorie de Nisa, *Contra Elenilor despre noțiunile comune*, P.G., XLV, 177 A. Traducerea ne aparține; A. Palmieri, *art. cit.*, col. 731—735; W. Jaeger, *Gregor von Nyssa's Lehre vom Heiligen Geist*, hrsg. von H. Dörries, Leiden, 1966.

44. Didim cel Orb, *De Spiritu Sancto*, P.G., XXXIX, 1033—1086; Idem, P.L., XXIII, 109—163; E. Staimer, *Die Schrift «De Spiritu Sancto» von Didymus dem Blinden von Alexandria*, München, 1960.

De asemenea, în cartea a II-a a lucrării *Despre Sfânta Treime*, alcătuită din trei cărți, scrise după 381, Didim expune învățătura ortodoxă despre Sfântul Duh și combate erezia pnevmatomahilor sau macedonienilor⁴⁵. El ne relatează că Macedoniu, hirotonit de arieni, a fost căpetenia ereziei, iar după acesta, Maratoniu⁴⁶. Informațiile lui Didim despre erezia pnevmatomahilor sînt dintre cele mai prețioase, avînd mai ales în vedere faptul că el citează de mai multe ori în tratatul său o *lucrare eretică macedoniană*, compusă sub formă de dialog între un macedonian și un ortodox. Datorită acestui dialog citat de Didim, putem cunoaște argumentele ereticilor pnevmatomahi în favoarea doctrinei lor⁴⁷.

O altă lucrare cu titlul *Adversus macedonianos*, care conține două dialoguri, lucrare aproape contemporană cu scrierea *Despre Sfânta Treime* a lui Didim, dă informații prețioase despre teologia macedoniană. Originea acestor *Dialoguri* nu se cunoaște; ele sînt însă atribuite de unele manuscrise Sfîntului Atanasie († 373)⁴⁸, sau Sfîntului Maxim Mărturisitorul († 662). J. Garnier le-a atribuit istoricului Teodoret († 458)⁴⁹. B. Stolz le-a atribuit lui Didim cel Orb († 398)⁵⁰. F. Loofs, care le datează între 380 și 390, este de părere că asemănarea dintre ideile lui Didim și ideile acestor *Dialoguri* referitoare la Sfîntul Duh se explică mai bine dacă se admite ipoteza că ele au fost cunoscute și folosite de Didim, care a putut confrunța pe baza lor erezia macedonienilor cu doctrina ortodoxă despre Sfîntul Duh. Ele constituie pentru cunoașterea ereziei macedoniene unul dintre cele mai interesante izvoare, pentru că conțin textul unui *Dialog macedonian* pe care autorul lor necunoscut l-a transcris spre a da persoanei căreia îi dedică lucrarea și lectorilor ortodocși o idee precisă despre doctrina și argumentele ereticilor pnevmatomahi⁵¹.

De asemenea, cele cinci *Dialoguri pseudo-atanasiene despre Sfînta Treime*, și îndeosebi *Dialogul al treilea*, care conține discuția dintre un eretic macedonian și un ortodox, constituie un izvor important pentru cunoașterea ereziei macedoniene. F. Loofs a demonstrat că aceste dialoguri au folosit, după toată probabilitatea, cele două *Dialoguri contra macedonienilor* cunoscute și folosite de Didim, și chiar lucrarea acestuia *Despre Sfînta Treime*⁵².

45. Didim cel Orb, *De Trinitate libri tres*, P.G., XXXIX, 269—992. Cartea a II-a, col. 447—770. L. Doutreleau, *Le «De Trinitate» est-il, l'oeuvre de Didym L'Aveugle?*, în «Recherches des Sciences Religieuses», 45/1957, p. 514—557. G. Bardy, *Didym l'Aveugle*, Paris, 1910; Ilie Chirițescu, *Didim cel Orb din Alexandria. Viața, scrierile și doctrina sa*. București, 1903; A. Palmieri, *art. cit.*, col. 739—743. 46. Didim cel Orb, *De Trinitate*, II, 10..., col. 633 A.

47. *Ibidem*, II, 8, col. 605 A; Friedrich Loofs, *Zwei macedonianische Dialoge*, în «Sitzungsberichte der königlich = preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin», nr. XIX, 1914, p. 526—551.

48. *Sermo forma dialogi conscriptus, in quo colloquuntur Orthodoxus et Macedonianus. Dialogus I*, P.G., XXVIII, 1291—1330; *Dialogus II*, col. 1329—1338. Vezi Günthor, *Die sieben pseudo-athanaschen Dialoge, ein Werk des Didymus*, în «Studia Anselmiana», XI, Roma, 1941 și W. Dietsche, cu titlu asemănător, în «Revue des Sciences Philosophique et Théologiques», 1941—1942, p. 380—414.

49. *Dissertatio de septem dialogis adversus Arianos, Macedonianos et Apollinaristas*, P.G., LXXXIV, 367—394.

50. «*Theologische Quartalschrift*», t. LXXXVII (1905), p. 395 sq., F. Loofs, *Zwei macedonianische Dialoge...*, p. 542.

51. *Sermo forma dialogi conscriptus, in quo colloquuntur Orthodoxus et Macedonianus. Dialogi I, II...*, col. 1329—1338; F. Loofs, *Zwei macedonianische Dialoge...*, p. 542—545; G. Bardy, *Macedonius et les Macédoniens...*, col. 1465—1466.

52. Vezi cele cinci *Dialoguri pseudo-atanasiene «Despre Sfînta Treime»*, P.G., XXVIII, 115—1280. *Dialogul III...*, col. 1201—1250; F. Loofs, *Zwei macedonianische, Dialoge...*, p. 545—549.

După anul 380 ereticii pnevmatomahi au ajuns să fie cunoscuți și în Occident sub numele de *macedonieni*.

Fericitul Ieronim, care a tradus și a completat, în 380, *Cronica* istoricului Eusebiu de Cezareea († 340), menționează intronizarea lui Macedoniu ca episcop al Constantinopolului în 342 și depunerea lui în 359. Când scrie despre numirea lui ca episcop, se exprimă astfel: «Macedoniu, de meserie țesător de brocaturi, este pus de arieni episcop în locul lui Pavel, de la care se trage acum erezia macedoniană — *«a quo nunc haeresis macedoniana»*⁵³.

În Sinodul ținut la Roma în 380 sub *papa Damasus*, episcopii Bisericii Apusene s-au ocupat cu învățătura despre Sfântul Duh și au condamnat pe ereticii sabelieni, arieni, eunomieni, precum și pe macedonieni, apolinaristi și fotinieni.

În articolul al IV-lea din *Mărturisirea de credință* trimisă de papa Damasus în 380 episcopului Paulin de Antiohia, se spune lămurit: «*Anathematizamus Macedonianos, qui de Aarii stirpe venientes, non perfidiam mutavere, sed nomen*» («Anatematizăm pe macedonieni, care, provenind din rădăcina lui Arie, nu și-au schimbat perfidia, ci numele»).

Anatelemele a XVI-a — a XXIV-a se referă la doctrina Bisericii despre Sfântul Duh. Iată hotărârile anatemeleor XVI—XX:

XVI: «Dacă cineva nu va mărturisi că Duhul Sfânt este cu adevărat și real, ca și Fiul, din substanța dumnezeiască și Dumnezeu adevărat, să fie anatema»;

XVII: «Dacă cineva nu va mărturisi că Duhul Sfânt poate toate, cunoaște toate și este pretutundeni ca și Fiul și Tatăl, să fie anatema».

XVIII: «Dacă cineva va zice că Duhul Sfânt este o creatură, sau că a fost făcut prin Fiul, să fie anatema».

XIX: «Dacă cineva nu va mărturisi că Tatăl a creat toate, adică cele văzute și cele nevăzute, prin Fiul și Sfântul Duh, să fie anatema»;

XX: «Dacă cineva nu va mărturisi că una este Dumnezeuzeirea, puterea, maiestătea, tăria, mărirea, stăpînirea și împărăția Tatălui și a Fiului și a Sfântului Duh, că au o singură voință și sînt un singur adevăr, să fie anatema». Mărturisirea se termină, afirmînd acestea: «Numele de Tată, Fiul și Duh Sfânt, care formează una și aceeași Dumnezeuzeire nu sînt nume de zei, ci arată și înseamnă numele Dumnezeuzeului nostru, ca să credem că noi ne botezăm numai în *Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt și nu în numele arhanghelilor și al ingerilor*, cum fac ereticii, iudeii și neamurile păgîne»⁵⁴.

53. *Hieronymi Chronicon*, an 342 și 359 d. Hr., ed. Rudolf Helm, *Die Chronik des Hieronymus*, în «Die griech. christ. Schriftst. der ersten Jahrh.», Eusebius Werke, Band VII, 1, Leipzig, 1913, p. 235 și 341.

54. Papa Damasus. *Epistola IV: Confessio fidei catholicae quam papa Damasus misit ad Paulinum Antiochenum episcopum et anathematismi Macedonianos, Apollinaristas aliosque haereticos...* P. L., VIII, 358—361 și în «Appendix ad S. Leonis Magni opera seu Codex canonum ecclesiasticorum et constitutionum sanctae Sedis Apostolicae», cap. 75, P.L., LVI, 686—691; H. Denzinger — C. Bannwart, *Enchiridion Symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, ed. XVI et. XVII-a, Freiburg im Breisgau, 1928, p. 32—34; A. Hahn, *Bibliothek der Symbole und Glaubensregeln der alten Kirche*. Dritte Auflage von G. L. Hahn, Breslau, 1897, p. 271—275; Mansi, *op. cit.*, t. III, p. 481—484 și 485—490.

Textul latin a fost tradus în grecește de Teodoret, *Ist. Bis.*, V, 11, ed. L. Parmentier — F. Scheidweiler, p. 297—302 și P.G., t. LXXXII, col. 1221—1225. După Teodoret a făcut o traducere latină Epiphanius Scholasticus. în Cassiodorus, *Historia Tripartita*, P.L., LXIX, 1134—1136. Vezi

Sfântul Ambrozie al Milanului a scris în 381 lucrarea *De Spiritu Sancto*, în trei cărți, pe care a dedicat-o împăratului Grațian (375—383) al Occidentului. El combate pe ereticii pnevmatomahi și demonstrează din Revelația Sfintei Scripturi și a Sfintei Tradiții că Sfântul Duh este, ca și Fiul, consubstanțial cu Dumnezeu-Tatăl. Sfântul Ambrozie împrumută mult din scrierile lui Didim cel Orb, ale Sfântului Atanasie și Sfântului Vasile cel Mare despre Sfântul Duh⁵⁵.

Ereticii «macedoniei» sînt amintiți cu acest nume și de Sfântul Niceta de Remesiana (366—414), în tratatul *De spiritu Sancto*, scris probabil după 381, care constituia a treia carte din cele șase ale *Catehismului* său, intitulat de ultimul editor al operii sale, A. E. Burn, *Libelli instructionis*⁵⁶.

Pnevmatomahii sau macedonienii nu aveau o doctrină bine precizată. Ei admiteau Dumnezeirea Tatălui și a Fiului, cei mai mulți acceptau consubstanțialitatea Fiului cu Tatăl, dar refuzau să recunoască consubstanțialitatea Sfântului Duh cu Fiul și cu Tatăl și negau divinitatea Lui, socotindu-l doar «Duh» sau «Spirit» superior naturii spirituale a îngerilor, Doctrina lor se poate exprima cel mai bine prin formula ereziarhului Eustațiu de Sevasta, păstrată de istoricul Socrate: «Eu n-aș îndrăzni să spun despre Sfântul Duh nici că este Dumnezeu, nici să-L numesc creatură» (Ἐγὼ, ἔφη, οὔτε θεὸν ὀνομάζειν τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον αἰροῦμαι, οὔτε κτίσμα καλεῖν τοιμήσοιμι)⁵⁷.

Pnevmatomahii pretindeau că se țin cu privire la Sfântul Duh de expresiile Sfintei Scripturi, iar exegeza lor este strict literală. Sub pre-

textul latin și grec la C. H. Turner, *Ecclesiae Occidentalis monumenta iuris antiquissima*. Tom. I, fasc. 2, I, Oxonii, 1913, Appendix VIII, p. 279—294.

Pentru al IV-lea sinod ținut sub papa Damasus la Roma în 379 sau 380, vezi Ph. Jaffé — G. Wattenbach, *Regesta Pontificum Romanorum*, I, Lipsiae, 1885, nr. 235, p. 38.

Studii: P. Galtier, *Le tome de Damasus, date et origine* în «Recherches de science religieuse», an. XXVI (1936), p. 385 ș.u., 563 ș.u.; E. Caspar, *Geschichte des Papsttums*, Band I, Tübingen, 1930, p. 230. J. Wittig, *Die Friedenspolitik des Papstes Damasus und der Ausgang der arianischen Streitigkeiten*, Breslau, 1912, p. 142—148.

Conținutul Scrisorii papii Damasus către Paulin al Antiohiei este identic cu acela al *Canoanelor arabe*, păstrate în colecția lui Mihail de Damietta episcop copt de la finele secolului al XII-lea. Vezi traducerea lor grecească la W. Riedel, *Die Kirchenrechtsquellen des Patriarhats Alexandrien*, Leipzig, 1900, p. 94—97. Acestea prezintă doctrina trinitară și hristologică sub forma a 23 de anatematisme, care ar putea fi traducerea tomosului dogmatic al Sinodului al II-lea Ecumenic din iulie 381. Nu s-a putut elucida încă relația dintre *Canoanele arabe* și *Scrisoarea papii Damasus*. Vezi: V. Grümel, *Les Regestes des actes du patriarcat de Constantinople*, t. I, fasc. 1, Kadi-Koey (Chalcedon), 1932, nr. 3, p. 2—3; J. — R. Palanque, — G. Bardy — P. de Labriolle, *op. cit.*, t. III, p. 287, n. 5.

55. Sf. Ambrozie, *De Spiritu Sancto*, t. XVI, col. 731—850; Studii: J. — R. Palaque, *Saint Ambroise et l'empire romain*, Paris, 1933, p. 67—77, 460 și 503; Pr. Magistrand Mircea Nișcoveanu, *Invățătura Sfântului Ambrozie despre Sfântul Duh*, în «Studii Teologice», XVI, (1964), nr. 7—8, p. 458—468; A. Paredi, *S. Ambrogio et la sua età*, ed. 2-a, Milano, 1961; M. Jourjon, *Ambroise de Milan*, Paris, 1956; F. Homes Duden, *The life and times of St. Ambrose*, 2 vol. Oxford, 1935; H. von Campenhausen, *Ambrosius von Mailand als Kirchenpolitiker*, Berlin-Leipzig, 1928.

56. Sf. Niceta de Remesiana, *De Spiritu Sancto*, ed. A. E. Burn, *Niceta of Remesiana, His Life and Works*, Cambridge, 1905, p. 19 (Intregul tratat, p. 18—38); Pr. Prof. Ioan G. Coman, *Operele literare ale Sfântului Niceta de Remesiana*, în «Studii Teologice», IX (1957), nr. 3—4, p. 201—202; 204—206.

57. Socrate, *Ist. Bis.*, II, 45..., col. 360 A.

text că în nici un text din Cărțile Sfinte nu ni se spune că «Duhul este Dumnezeu», ei refuzau să recunoască în Sfântul Duh un Dumnezeu con-substanțial și egal în putere și mărire cu Tatăl și cu Fiul.

Dacă ortodocșii le replicau că este scris: «Dumnezeu este duh» (Ioan IV, 24), macedonenii răspundeau că într-adevăr e scris că «Dumnezeu este duh», dar nu se spune că «Duhul este Dumnezeu». Cel ce este Dumnezeu este duh, dar nu tot cel ce este duh este Dumnezeu. La aceasta, ortodocșii le răspundeau prin citatul din II Corinteni, III, 17: «Domnul este Duhul»⁵⁸.

Cînd ni se spune despre Dumnezeu-Tatăl, ziceau macedonienii, că «toate printr-Însul s-au făcut» (Ioan I, 3), urmează că prin cuvîntul *toate* trebuie să înțelegem implicit și pe Sfântul Duh, care este o «creatură» a Tatălui⁵⁹.

Înainte lor, arienii numeau «creatură» a Tatălui, «cea dintîi creatură», numai pe Fiul.

Pnevmatomahii aduceau în sprijinul erorii lor și alte argumente. Dacă Sfântul Duh este Dumnezeu, ziceau ei, atunci El este ori Tată ori Fiul, dar, întrucît nu este nici unul, nici altul, El nu este Dumnezeu, ca și celelalte duhuri sau spirite. La aceasta, ortodocșii au răspuns că duhurile sînt multe, însă acestea nu sînt prin fire duhurile lui Dumnezeu, deoarece și ele au fost create de Dumnezeu. Sfântul Duh însă nu este străin de ființa Tatălui («οὐτε ἀλλοτριόν ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς»), își are existența din ea prin purcedere, după cum Fiul își are existența prin naștere⁶⁰.

Dacă Sfântul Duh provine din Ființa Tatălui ca și Fiul, ziceau pnevmatomahii sau macedonienii, urmează atunci că în Sfînta Treime se află doi frați, întrucît Fiul și Duhul sînt cei doi fii ai Tatălui⁶¹.

Alteori macedonienii se exprimau, cu privire la Sfântul Duh, în termeni care uimeau pe ortodocși: «Dacă Sfântul Duh, ziceau ei, nu este creat, atunci El este sau fratele lui Dumnezeu-Tatăl, sau este Tatăl Celui Unuia-Născut, Iisus Hristos, sau este Fiul lui Hristos, sau nepotul lui Dumnezeu-Tatăl, sau Fiul lui Dumnezeu, dar atunci Domnul Iisus Hristos nu va mai fi Fiul Cel Unui-Născut, întrucît are un frate». Nenorociții, le răspundeau ortodocșii, nu vor să înțeleagă că cele spirituale și invizibile nu se judecă după natura celor materiale și vizibile⁶².

Toate aceste argumente erau invocate de pnevmatomahi pentru a ajunge la concluzia că Sfântul Duh nu trebuie cinstit și adorat ca Dumnezeu, întrucît El nu se învrednicește de aceeași cinstire ca Tatăl și Fiul («οὐκ ἔστιν οὖν ὁμοτίμον τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον»)⁶³.

58. Pseudo-Atanasie, *Contra Macedonianos, Dialogus I*, 2-3, P.G., t. XXVIII, col. 1292 C - 1293 B; Didim, *De Trinitate*, II, 4..., col. 481-489.

59. Didim, *De Spiritu Sancto*, 13..., col. 1045 B; *De Trinitate*, III, 32..., col. 957 BC.

60. Didim, *De Trinitate*, II, 5..., col. 492 BC; Pseudo-Atanasie, *Contra Macedonianos. Dialogus I*, 1..., col. 1292 AB. Teodor de Mopsuestia, *Controversa cu Macedonienii*, 18, ed. F. Nau, în «*Patrologia Orientalis*», t. IX, Paris, 1913, p. 656-657, text sriac și traducere franceză.

61. Pseudo-Atanasie, *Contra Macedonianos. Dialogus I*, 13..., P.G., XXVIII, col. 1313 B; Didim, *De Trinitate*, II, 5..., col. 492 A.

62. Didim, *De Spiritu Sancto*, 62..., col. 1084 C.

63. Pseudo-Atanasie, *Contra Macedonianos. Dialogus I*, 3, 4, 7..., col. 1293 BC; 1300 A.

Dacă, după pnevmatomahi, Sfântul Duh nu poate fi adorat ca Dumnezeu, o mare parte dintre ei refuzau să vadă în El o «creatură» a lui Dumnezeu ca celelalte ⁶⁴.

În genere, pnevmatomahii recunoșteau că, după Sfânta Scriptură, Sfântul Duh e socotit totdeauna cu cele două persoane ale Treimii, Tatăl și Fiul. Pentru a scăpa de această dificultate, ei pretindeau că Sfântul Duh e socotit a treia persoană a Treimii și numărat cu Tatăl și cu Fiul, numai întrucît El este spirit sau duh ca și acestea, iar nu altfel ⁶⁵.

În concluzie, după ereticii pnevmatomahi, Sfântul Duh ocupă o poziție intermediară între Dumnezeu și creaturi, dar ei n-au reușit să definească mai clar această poziție ⁶⁶.

II. — SITUAȚIA POLITICĂ ȘI RELIGIOASĂ ÎN CARE S-A ÎNTRUNIT SINODUL AL II-LEA ECUMENIC

În lupta care s-a dat cu goții la 9 august 378 la Adrianopol, armata romană din Răsărit, condusă de împăratul Valens (364—378) a fost aproape complet nimicită. Împăratul însuși a pierit pe cîmpul de luptă într-o casă asediată de goți, apoi incendiată ⁶⁷.

După acest dezastru, autoritatea împăratului Grațian (373—25 aug. 383), augustul Occidentului, se extinse și asupra imperiului de Răsărit, timp de un an.

La începutul anului 379, în geografia politico-administrativă a imperiului roman a intervenit o schimbare. Pentru a face față năvălirii goților asupra provinciilor romane sud-dunărene, împăratul Grațian a proclamat August al Orientului, la Sirmium, în ziua de 19 ianuarie 379, pe general Teodosie (379—395) originar din Spania, născut la Cauca (Coca), în provincia Segovia, și i-a încredințat conducerea jumătății orientale a imperiului roman, la care au trecut atunci și cele două diocese orientale ale prefecturii Iliricului, Macedonia și Dacia Aureliană, fiecare împărțită în mai multe provincii ⁶⁸. Din iunie 379, împăratul Teodosie și-a stabilit cartierul general la Tesalonic.

Iliricul occidental, din care făceau parte provinciile Pannonia Superior (Prima), Pannonia Inferior (Secunda), Valeria, Savia, Moesia Superior și Dalmația, a fost încadrat în marea prefectură a Occidentului.

Din punct de vedere bisericesc, provinciile romane sud-dunărene aparțineau jurisdicției Scaunului apostolic de la Roma, care înființase aci numeroase episcopii,

64. *Ibidem*, *Dialogus I*, 8, 14, col. 1300 C și 1313 C.

65. *Ibidem*, *Dialogus I*, 6, col. 1297 C. Teodor de Mopsuestia, Controversa cu Macedonienii, 3 și 4..., p. 639—641.

66. Didim, *De Trinitate*, II, 3, 8..., col. 576 B; 617 C; G. Bardy, *Macédonius et les Macédoniens...*, col. 1477—1478.

67. Ammianus Marcellinus, *Res Gestae*, XXXI, 13, 14—16, ed. C. V. Clark, t. II, Berolini, 1915, p. 592; Socrate, *Ist. Bis.*, IV, 38..., col. 560—561 A; Sozomen, *Ist. Bis.*, VI, 40..., col. 1416 și ed. J. Bidez, p. 301; A. Piganiol, *L'Empire chrétien (325—395)*, Paris, 1947, p. 168; K. K. Klein, *Kaiser Valens vor Adrianopol (378 n. Chr.)*, în «Südost-Forschungen», Band XV (1956), Heft 2, p. 43—69; J. Straub, *Die Wirkung der Niederlage bei Adrianopol auf die Diskussion über das Germanenproblem in der spätrömischen Literatur*, în «Philologus», Band XCV, Heft 2, Leipzig, 1943, p. 255—286.

Pentru împăratul Grațian, să se vadă studiul: G. Gigli, *Il regno dell' imperatore Graziano*, 375—383, Roma, 1963.

68. Socrate, *Ist. Bis.*, V, 2..., col. 568; Sozomen, *Ist. Bis.*, VII, 2, 4..., col. 1420 și 1421 C.D. și ed. J. Bidez, p. 303—305.

cu excepția provinciilor romane Moesia Inferior și Scythia Minor (Dobrogea), din dioceza Tracia. Aceste două provincii ale Traciei au aparținut totdeauna imperiului roman de Răsărit, iar din punct de vedere bisericesc s-au aflat sub jurisdicția Bisericii de Constantinopol.

Trecerea provinciilor Iliricului oriental, grupate în două mari dioceze, Macedonia și Dacia Aureliană, în 379, la imperiul de Răsărit, n-a durat decît un an.

Împăratul Teodosie a venit din nou la Sirmium, la 8 septembrie 380, unde s-a înțeles cu Grațian, împăratul Occidentului, să retrocedeze diocezele Iliricului oriental, Macedonia și Dacia Aureliană, trecute temporar sub autoritatea sa în 379⁶⁹. Iliricul oriental a rămas sub autoritatea împăratului Occidentului de la 380 pînă în 395, cînd, după moartea lui Teodosie cel Mare a trecut din nou în posesia Orientului. În 427, sau, după Ernest Stein⁷⁰, în 437, imperiul roman de Apus a cedat imperiului de Răsărit provinciile Pannonia Inferior (Secunda), cu metropola ei Sirmium și Pannonia Superior (Prima), care au rămas încadrate jumătății orientale a imperiului, pînă la prăbușirea stăpînirii romane în Occident.

Trecerea Iliricului oriental, apoi trecerea provinciilor Iliricului occidental, Pannonia Inferior (Secunda) și Pannonia Superior (Prima) în 427 sau 437, sub autoritatea împăratului roman de Răsărit a dat naștere unor complicate implicații politice și religioase, creînd în istoriografie problema jurisdicției bisericești a Iliricului⁷¹.

La urcarea sa pe tron în 379, Teodosie a renunțat la titlul de «Pontifex Maximus», care acorda împăraților romani demnitatea religioasă de arhierie supremă ai religiei romane, și a refuzat să mai poarte mantia albastră smălțuită cu stele, sim-

69. Codex Theodosianus, VII, 22, 11, ed. G. Haenel, Bonnæ, 1842, col. 686; A. Piganiol, *L'Empire chrétien...*, p. 212.

70. Ernest Stein, *Untersuchungen zur spätrömischen Verwaltungsgeschichte. I: Die Teilungen von Illyricum in den Jahren 379 und 395*, în «Rheinisches Museum», Neue Folge, Band LXXIV, 1925, p. 347—394; Idem, *Histoire du Bas-Empire*, Tome I, *De l'État romain à l'État byzantin*, (284—476), éd. franc., par J. — R. Palanque, Bruges et Paris, 1959, p. 190—287 passim; Idem, *A propos d'un livre récent sur la liste des préfets du prétoire*, în «Byzantion», t. IX (1934), p. 327—353.

71. A. Piganiol, *L'Empire chrétien...*, p. 208—272; J. — R. Palanque, *Les préfets du prétoire sous les fils de Constantin*, în «Historia», *Revue d'histoire ancienne*, IV (1955), (Festschrift Ensslin), p. 257—263; Idem, *La préfecture du prétoire du IV-e siècle. Réponse à M. Ernest Stein*, în «Byzantion», t. XXI (1951), p. 5—14; Idem, *Collégialité et partages dans l'empire romain au IV-e siècle*, în «Revue des études anciennes», t. XLVI (1944), nr. 1—2, p. 47—64; nr. 3—4, p. 280—298; Idem, *Essai sur la préfecture du prétoire du Bas Empire*, Paris, 1934; Emilienne Demougeot, *De l'unité à la division de l'empire romain (395—410); Essai sur le gouvernement impérial*, Paris, 1951; Idem, *A propos des partages de l'Illyrieum en 386—395*, în «Actes du VI-e Congrès international d'études byzantines à Paris, 1948», Tome I, Paris, 1950, p. 87—92; Idem; *Les partages de l'Illyrieum à la fin du IV-e siècle*, în «Revue Historique», t. 198, 1947, juillet-sept., p. 16—31; M. Pavan *La politica gotica di Teodosio nella pubblicità del suo tempore*, Roma, 1964; Sante Mazzarino, *Stilicone. La crisi imperiale dopo Teodosio*, Roma, 1942, p. 2—3, notele 4—8; F. Lot, *Date du partage de l'Illyrie entre l'Orient et l'Occident. Appendice I à l'étude «Notitiae dignitatum utriusque imperii»*, în «Revue des études anciennes», t. XXXVIII (1936), p. 322—334.

Vezi și studiul: R. Rogașici, *Ilirik (284—395) i njezova konacina dioba (396—437) — De Illyrico toto (274—394) deque eius divisione definitiva (396—437)*, Zagreb, 1992.

Andreas Alföldi, în lucrarea *Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien*, Band I, Berlin-Leipzig, 1924, p. 69 ș.u., e de părere că prefectura Iliricului a fost împărțită între Orient și Occident în 389.

bol al pontificatului păgîn. Exemplul său a fost urmat în 382, de Grațian, Augustul Occidentului ⁷².

Renunțînd la titlul de «Pontifex Maximus», împărații romani n-au încetat să se ocupe de treburile religioase ale imperiului, dar, în legislația lor, vor da de acum înaintea preferință creștinismului. Teodosie cel Mare, a combătut păgînismul și pe eretici chiar de la începutul domniei sale «ex ipso initio imperii sui» ⁷³. Se poate spune pe drept că Teodosie este creatorul imperiului roman creștin. Prin edictul de la Milan din 313, Constantin cel Mare a acordat libertate religioasă creștinilor, dar el n-a putut opri prin măsuri de stat majoritatea populației din vastul imperiu roman să păstreze mai departe vechile credințe și rînduiri religioase păgîne.

În cursul unei grave maladii, Teodosie a primit botezul la Tesalonic, în ianuarie 380, de la episcopul locului Acholius ⁷⁴. La 28 februarie 380, Teodosie a promulgat un edict decisiv în favoarea Ortodoxiei niceene, prin care ordona următoarele: «Toate popoarele supuse autorității noastre trebuie să mărturisească credința pe care dumnezeiescul Apostol Petru a transmis-o romanilor, răspîndită de la el pînă acum, pe care o urmează papa Damasus și episcopul Petru al Alexandriei, bărbat de o sfințenie apostolică. Aceasta înseamnă să credem, după rînduiala apostolică și învățătura evanghelică, într-o singură Dumnezeuire a Tatălui și a Fiului și a Sfantului Duh, de aceeași mărime în Sfînta Treime.

Potrivit acestei legi, poruncim să se cinstească numele creștinilor adevărați (nomen christianorum catholicorum), iar pe ceilalți nelegiuți și nebuni îi socotim țoviți de infamia rătăcirii eretice și nici locurile lor de întrunire nu au dreptul să primească numele de biserici (ne conciliabula eorum Ecclesiarum nomen accipere). Dumnezeu se va răzbuna pe ei, apoi și noi înșine» ⁷⁵.

Cum se vede din edict, împăratul Teodosie nu menționa termenul *ὁμοούσιος*, *consubstantialis*, și nu invoca autoritatea Sinodului Ecumenic de la Niceea din 325, dar el arăta limpede voința sa, văzînd în papa Damasus al Romei și în episcopul Petru al Alexandriei pe adevărații apărători ai Ortodoxiei niceene. Este evident că Teodosie, de origine din Spania, vorbea ca un occidental, care ignora controversele teologice din Răsărit.

Ceva mai tîrziu, la 27 martie 380, împăratul Teodosie suspendă printr-un edict toate urmărirea criminale în postul Paștilor ⁷⁶.

72. J. — R. Palanque, *L'Empereur Gratien et le grand pontificat païen*, în «Byzantion», t. VIII (1933), 1, p. 41—47; Idem, *Saint Ambroise et l'empire romain. Contribution à l'histoire des rapports de l'Eglise et de l'Etat à la fin du quatrième siècle*, Paris, 1933, p. 117—119 și nota 198; G. Ostrogorsky, *Histoire de l'Etat byzantin*. Traduction par J. Goullard, Paris, 1957, p. 74; Martroye, *Le titre de Pontifex maximus et les empereurs chrétiens*, în «Bulletin de la Société nationale des Antiquaires de France», 1928, p. 192—197; J. — R. Palanque — G. Bardy — P. de Labriolle, *op. cit.*, t. III, p. 514—515. Vezi la p. 504, nota 1 și altă bibliografie.

73. Augustin, *De civitate Dei*, V, 26: *De fide ac pietate Theodosii Augusti*, ed. E. Hoffmann, în «Corp. Script. Eccl. Lat.», t. XXX, Vindobonae, 1899, p. 264.

74. Socrate, *Ist. Bis.*, V, 6..., col. 575 A; Sozomen, *Ist. Bis.*, VII, 4..., p. 305. Vezi A. Piganiol, *L'Empire chrétien...*, p. 212, nota 80 și 216, n. 111, pentru discuția ridicată de stabilirea datei bolii lui Teodosie la Tesalonic.

75. *Codex Theodosianus*, XVI, I, 2, ed. G. Haenel, p. 1476, 1477. Traducerea edictului ne aparține Sozomen, *Ist. Bis.*, VII, 4, 5, 6, ed. J. Bidez, p. 305 ne redă în grecește textul edictului. În rezumat. 76. *Codex Theodosianus*, IX, 35, 4, ed. G. Haenel, p. 946.

La Constantinopol, ereticii arieni erau stăpîni pe cele mai multe biserici. După Eudoxiu, împăratul Valens impusese pe scaunul de Constantinopol pe arianul Demofil⁷⁷. Eunomiu însuși, eruditul teolog al anomienilor, arieni extremiști, locuia la Calcedon, pe țărmul asiatic al Bosforului, de unde răspîndea influența sa. Mai tîrziu, în 383, după asasinarea împăratului Grațian al Occidentului (25 august 383), Teodosie a trimis pe Eunomiu în exil la Halmyris, localitate din Nordul Scythiei Minor sau Dacia Pontică, azi Dunavăț, în Dobrogea, apoi la Cezareea Capadociei. El a murit după 394 la Dacora, aproape de muntele Argeu, nu departe de Cezareea, unde avea o proprietate⁷⁸.

Clericii și credincioșii ortodocși din Constantinopol, dorind să aibă un păstor învățat și priceput în conducerea Bisericii, s-au gîndit să cheme în capitală pe Sfîntul Grigore de Nazianz. O delegație de clerici și credincioși din Constantinopol a mers, după moartea Sfîntului Vasile cel Mare (1 ianuarie 379), la Mînăstirea Sfînta Tecla din Seleucia, în provincia Isauria, unde se afla retras Sfîntul Grigorie din 375, și l-a adus în capitală⁷⁹.

Istoricul Socrate ne relatează că Sfîntul Grigorie a fost transferat în acel timp de la Nazianz la Constantinopol cu consimțămîntul unanim al mai multor episcopi⁸⁰. Un an mai tîrziu în timpul dezbaterilor Sinodului al II-lea Ecumenic, adversarii Sfîntului Grigorie îl vor acuza că, prin venirea sa în fruntea Bisericii din Constantinopol, el a călcat vechea rînduială canonică, potrivit căreia nu trebuia să părăsească mica biserică de la Sasima, al cărei păstor canonic era din 371, spre a trece la Constantinopol. La Sasima, Sfîntul Grigorie nu s-a dus probabil niciodată. Prietenii săi, doritori să întărească Ortodoxia niceeană, nu s-au gîndit în această împrejurare la rînduiala canonică, după care un episcop în funcțiune nu trebuie să părăsească o biserică mai mică, pentru una mai mare, iar Sfîntul Grigorie a consimțit să vină la Constantinopol, la începutul anului 379. Aci el a deschis mica biserică *Anastasis* («Învierea»), în care a rostit contra anomeilor sau anomienilor și pnevmatomahilor în 380, cele *Cinci Cuvîntări teologice*, adevărate capodopere ale elocinței creștine din secolul al IV-lea, a căror frumusețe și profunzime de gîndire și simțire creștină sînt admirate pînă azi de întreaga creștinătate⁸¹.

Fericitul Ieronim, care din 379 se afla la Antiohia, a părăsit capitala Siriei și a venit la Constantinopol, unde a rămas trei ani, pentru a audia pe Sfîntul Gri-

77. Socrate, *Ist. Bis.*, V, 7..., col. 573 Sozomen, *Ist. Bis.*, VI, 13 și VII, 5, ed. J. Bidez, p. 254 și 306; Filostorgiu, *Ist. Bis.*, IX, 19, ed. J. Bidez.... p. 125.

78. Sozomen, *Ist. Bis.*, VII, 6, 17, ed. L. Parmentier — F. Scheidweiler, p. 307; 324—325; Filostorgiu, *Ist. Bis.*, X, 6; XI, 5, ed. J. Bidez, p. 128 și 135.

Studii: J. Zeiller, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'empire romain*, Paris, 1918, p. 268; 306—308; J. — R. Palanque — G. Bardy — P. de Labriolle, *op. cit.*, t. III, p. 256; X. de Bachelet, art. *Eunomius*, în «Dictionnaire de théologie catholique», t. V, 2, Paris, 1924, col. 1504; A. Piganiol, *L'Empire chrétien...*, p. 213 și 220.

79. Sf. Grigorie de Nazianz *Despre viața sa*, vers. 595—598, P.G., XXXVII, 3, col. 1070.

80. Socrate, *Ist. Bis.*, V, 6..., col. 572 B.

81. Sf. Grigorie de Nazianz, *Cuvîntările teologice*, XXVII—XXXI, P.G., t. XXXVI, col. 12—172; O ediție mai bună a celor cinci *Cuvîntări teologice* a făcut-o J. A. Mason, Cambridge, 1899; Sf. Grigorie de Nazianz, *Cele cinci Cuvîntări teologice despre Dumnezeu*. Traducere din grecește de Pr. Gh. Tilea și Nicolae Barbu, Curtea de Argeș, 1947; Grégoire de Nazianze, *Les Discours théologiques*. Vezi analiza cuprinsului lor la Aimée Puech, *Histoire de la littérature grecque chrétienne*, t. III, Paris, 1930, p. 355—360.

gorie de Nazianz, «căruia latinii nu-i puteau opune nici un egal» (quid apud Latinos par sui est? ⁸²).

Succesul cuvântărilor Sfintului Grigorie în capitala imperiului au trezit invidia spiritelor mediocre. Bărbat cu sufletul curat, înzestrat cu alese calități, înclinat spre meditație și poezie, era neînarmat în fața duplicității, prefăcătoriei, răutății, lingusirii și vicleniei omenești. El avu naivitatea să primească în sinul comunității din Constantinopol pe Maxim Cincul, un aventurier originar din Egipt, care, sprijinit de episcopul Petru al Alexandriei (373—381), fratele mai puțin dotat al Sfintului Atanasie cel Mare († 373), dorea să ajungă episcop la Constantinopol. Petru al Alexandriei, invidios pe prestigiul Scaunului de Constantinopol și pe Grigorie de Nazianz, nu se putea resemna să joace în sinul Bisericii un rol secundar și de aceea căuta să impună la Constantinopol pe omul său de încredere.

La început, Maxim Cincul, s-a insinuat prieten al Sfintului Grigorie, dar curând a început să țeasă în jurul lui tot felul de intrigi și manevre murdare. După ce a reușit să-și facă un număr de prieteni, s-a hotărât să primească hirotonia în episcop, sub pretext că Sfintul Grigorie de Nazianz este episcop de Sasima, iar Scaunul de Constantinopol e vacant.

Istoricul Teodoret relatează că Timotei al Alexandriei (381—385), succesorul lui Petru, a căutat să impună pe scaunul de Constantinopol pe aventurierul Maxim Cincul ⁸³, dar la mijloc e o confuzie, deoarece e sigur că această tentativă a făcut-o Petru al Alexandriei, predecesorul lui Timotei.

Într-o noapte din vara anului 380, Sfintul Grigorie, care era bolnav, a aflat, spre marea lui mirare și a clericilor săi, că un grup de episcopi egipteni, trimiși de Petru al Alexandriei, au început ceremonia hirotoniei lui Maxim Cincul ca episcop al Bisericii de Constantinopol, chiar în biserica Învierea unde slujea el. A trebuit, după expresia Sfintului Grigorie, care va povesti mai târziu acest episod în versuri satirice, «să se tundă în grabă căinele», — aluzie la ocupație de filozof cinic a lui Maxim — «pe scaunul episcopal» ⁸⁴. Nu se terminase ceremonia hirotoniei pînă în zori, cînd mulțimea de credincioși, indignată, a pătruns în biserică. Episcopii egipteni, trimiși la Constantinopol de Petru al Alexandriei, abia au putut termina hirotonia lui Maxim Cincul în cocioaba murdară a unui muzicant din vecinătate. Perfidia și fapta urîtă a intrusului a provocat un mare scandal printre clericii și credincioșii ortodocși, care l-au alungat imediat din capitală.

Maxim Cincul s-a refugiat la Tesalonic, dar a fost alungat și de aci din ordinul împăratului Teodosie ⁸⁵. De la Tesalonic, acest aventurier s-a întors la Alexandria, unde a încercat să ocupe chiar locul binefăcătorului său, episcopul Petru al Alexandriei, de altfel fără să poată reuși ⁸⁶. După aceasta, Maxim Cincul este în-

82. Fer. Ieronim, *Contra Rufinum*, Liber I, 13, P.L., XXIII, 426 B. In lucrarea *De viris illustribus*, 117, ed. N. Dianu, București, 1920, p. 124, Ieronim numește pe Sf. Grigorie «*praeceptor meus, quo Scripturas explanante didici*» («Dascălul meu din explicațiile căruia am învățat Scripturile»); F. Cavallera, *Saint Jérôme. Sa vie et son oeuvre*, t. I, Paris, 1922; p. 20, t. II, Paris 1922.

83. Teodoret, *Ist. Bis.*, V, 8..., col. 1209 B și ed. L. Parmentier — F. Scheidweiler, p. 287.

84. Sf. Grigorie, *Despre viața sa*, vers. 892..., col. 1090.

85. *Ibidem*, vers. 887—1010, col. 1090—1093; *Cuvîntarea XXVI*, P.G., XXXV, col. 1228—1252; Lübeck, *Die Weihe des Zynikers Maximus zum Bischof von Konstantinopel in ihrer Veranlassung dargestellt* (Progr.), Fulda, 1907.

86. Sf. Grigorie, *Despre viața sa*, vers. 1113—1123, col. 1099.

tîlnit la Roma, unde se plîngea papii Damasus de procedura episcopilor orientali întruniți în primăvara anului 381 la Sinodul al II-lea Ecumenic, iar de aci a plecat la Acvileea, unde s-a prezentat în fața episcopilor occidentali și ilirieni, adunați în acest oraș pentru Sinodul din 3 septembrie 381, cărora le-a expus eronat și exagerat cele ce pășise la Constantinopol, spre a-i angaja pentru cauza sa⁸⁷.

Papa Damasus al Romei, informat la timp asupra perfidiei și manevrelor murdare ale aventurierului Maxim Cinicul, a protestat energic împotriva hirotoneiei acestuia, făcută «contra regulei disciplinei bisericești» («contra regulam ecclesiasticae disciplinae»)⁸⁸.

În urma întîmplării cu Maxim Cinicul, Sfîntul Grigorie de Nazianz, văzînd cît de mare este răutatea și prefăcătoria omenească, a avut un moment de ezitare și ar fi voit să părăsească Constantinopolul. A fost reținut însă de ortodocși, care i-au spus: «De pleci, vei duce cu tine Treimea»⁸⁹. Pentru a-l convinge să primească demnitatea de episcop al capitalei, i s-a sugerat că în această calitate ar putea să pună capăt schismei Bisericii din Antiohia, precum și diviziunii și răcelii dintre episcopatul oriental și cel occidental, provocată atunci de schisma antiohiană⁹⁰.

După terminarea operațiunilor militare contra goșilor, împăratul Teodosie a plecat din Tesalonic și a intrat la 24 noiembrie 380 în Constantinopol, unde populația capitalei i-a făcut o primire triumfală.

Două zile mai tîrziu, la 26 noiembrie, Teodosie a poruncit episcopilor arieni, Demofil al Constantinopolului, care susținea formula de credință omiană, după care Fiul e asemănător în toate Tatălui, impusă în imperiul roman de Sinoadele de la Rimini și Seleucia din 359 și Luciu al Alexandriei, să treacă la Ortodoxie, sau, în caz contrar, să-și părăsească scaunele⁹¹. Aceștia nu au voit să renunțe la erezia ariană și au părăsit scaunele pe care le ocupau. După cum relatează istoricul Socrate, împăratul Teodosie s-a adresat episcopului arian Demofil al Constantinopolului în acești termeni: «Deci, a zis împăratul, dacă fugi de pace și de înțelegere, poruncesc să te depărtezi și de Biserică»⁹².

La 27 noiembrie 380, Sfîntul Grigorie de Nazianz a fost intronizat cu o pompă strălucită ca episcop al Bisericii de Constantinopol. O mulțime enormă se grămădise pe parcurs și privea alaiul strălucitor și măreț care înainta încet spre catedrala Sfinților Apostoli. «În urma împăratului robust și impunător, pasărea albastră a Capadociei aducea triumful Ortodoxiei»⁹³.

87. Sf. Ambrozie, *Epistola XIII. Sanctum animum tuum*, 4—6, adresată împăratului Teodosie, P.L., XVI, 991—993; Mansi, *op. cit.*, t. III, col. 632; J. — R. Palanque — G. Bardy — P. de Labriolle, *op. cit.*, p. 293—294; J. — R. Palanque, *Saint Ambroise et l'empire romain...*, p. 94.

88. *Epistola Damasi papae ad Acholium et alios Macedoniae episcopos*. Incipitur: *Decursis litteris*, P.L., XIII, 365 A — 363; Mansi, *op. cit.*, t. VIII, Florentiae 1762, reproduction, Paris—Leipzig, 1901, col. 749—750; Ph. Jaffé — G. Wattenbach, *Regesta Pontificum Romanorum*, t. I, ed. II-a, Lipsiae, 1885, nr. 237 (60), p. 30.

89. Sf. Grigorie de Nazianz, *Despre viața sa*, vers. 1100..., col. 1105 A.

90. *Ibidem*, vers. 1533—1565..., col. 1135—1138; Ch. — J. Hefele — H. Leclercq, *op. cit.*, t. II, I, p. 8.

91. Socrate, *Ist. Bis.*, IV, 37; V, 7..., col. 557; 573—576; Sozomen, *Ist. Bis.*, VII, 5, ed. J. Bidez, p. 306—307.

92. Socrate, *Ist. Bis.*, V, 7..., col. 573 C.

93. L. Duchesne, *Histoire ancienne de l'Eglise*, t. II, 5-e éd., Paris, 1911, p. 428.

Această întronizare solemnă nu rezolva totul. Rămânea ca un Sinod general să confirme alegerea Sfântului Grigorie pe scaunul de episcop al Bisericii de Constantinopol și, o dată cu aceasta, să se rezolve chestiunea pnevmatomahilor.

La 10 ianuarie 381, Teodosie a publicat în favoarea Ortodoxiei niceene un al doilea edict care precizează edictul dat la Tesalonic la 28 februarie 380. Potrivit prevederilor noului edict, trebuia să se adore *pretutîndeni numele singurului și adevăratului Dumnezeu și să se respecte credința niceeană păstrată de înaintași, care este adevărata religie*.

Edictul rezuma apoi articolele Simbolului niceean. Adevăratul credincios trebuie să mărturisească pe Atotputernicul Dumnezeu și pe Domnul Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Dumnezeu din Dumnezeu, lumină din lumină (*Deum de Deo, lumen de lumine*) și să primească pe Sfântul Duh Care provine de la Părintele cel preainalt. Substanța sau ființa Treimii pe care grecii o numesc οὐσία este una și nedespărțită.

În partea finală, edictul prevedea ca ereticii, îndeosebi fotinienii, arienii și eunomienii, care resping credința niceeană să înceteze a-și lua numele adevăratei religii (desinant nomen verae religionis assumere), locașurile lor de cult să fie date ortodocșilor, iar ei să fie alungați din orașe⁹⁴.

Ceva mai târziu, la 2 mai 381, Teodosie a ridicat dreptul de a face testamentele celor ce se vor lepăda de creștinism pentru a îmbrățișa din nou păgînismul⁹⁵). La 8 mai, același an, el a luat măsuri contra maniheilor. Legea din 372, din timpul împăratului Valens, pedepsea pe aceștia pentru infamie. Potrivit noii legi promulgate de Teodosie, tot ceea ce primiseră prin testament, după anul 372, era confiscat de statul roman. Sub numele de manihei, erau cuprinse diferite categorii de fanatici și extremiști ca: encratiții, apotactiștii, hidroparastații și sacoforii⁹⁶).

94. Codex Theodosianus, XVI, V, 6, ed. Haenel, p. 1525—1527.

95. *Ibidem*, XVI, 7, 1, ed. Haenel, p. 1527—1529.

96. *Ibidem*, XVI, 5, 7; XVI, 7, 2, ed. Haenel, p. 1524—1525; 1528—1529. Pentru politica religioasă a împăratului Teodosie cel Mare și situația Bisericii în timpul domniei lui, să se vadă următoarele studii mai importante: N. O. King, *The Emperor Theodosius and the establishment of Christianity*, London, 1961; A. Ehrhardt, *The first two years of emperor Theodosius I*, în «Journal Ecclesiastical History», 15 (1964) p. 1—17; E. Wolff, *Die Entstehung der kaiserlichen Synodalgewalt...* în «Kirche und Kosmos. Orthodoxes und evang. Christentum», Studienheft 2, 1950, p. 137—153. W. Ensslin, *Staat und Kirche von Konstantin der Grosse bis Theodosius der Grosse*, în «Actes des IX-e Congrès intern. de Byzantinologie à Thésalonique 1953, Athènes, 1956, p. 413 ș.u. Ernest Stein, *Histoire du Bas-Empire*. Tome I, *De l'Etat Romain à l'Etat Byzantin* (284—476). Ed. franç. par J.—R. Palanque, Paris, 1959, p. 191—218; G. Ostrogorski, *Histoire de l'Etat byzantin*. Trad. Franç. de J. Gouillard, Paris, 1957, p. 77—81; W. Ensslin, *Die Religionspolitik des Kaisers Theodosius der Grosse*, în *Sitzungsberichte der Bayer. Akad. der Wissensch. Phil.-hist. Klasse*, fasc. II, München, 1953, p. 39 ș.u.; A. Piganiol, *L'Empire chrétien*, p. 216—218; R. Paribeni, *Da Diocleziano alla caduta dell'Impero d'Occidente*, Bologna, 1941; W. E. Pearce, *The Reign of Theodosius I. History and Coinage*, în «Transactions of the International Numismatic Congress», London, 1938, p. 229 ș.u.; Norman H. Baynes, *The Dynasty of Valentinian and Theodosius the Great*, în «Cambridge Medieval History», t. I., Cambridge, 1936, p. 218—260; R. Egger, *Der erste Theodosius*, în «Byzantion», t. V. (1929—1930), p. 9—32; N. Cerniavski, *Imperator Feodosii Veliki i ego religioznaia politika*, Sergiev Posad, 1913; W. K. Boyd, *The ecclesiastical edicts of the theodosian cod*, New York, 1905; G. Rauschen, *Jahrbücher der christlichen Kirche unter dem Kaiser Theodosius dem Grossen*, Freiburg im Breisgau, 1897, p. 37—94; A. Gueldenpenning und I. Ifland, *Der Kaiser Theodosius der Grosse*, Halle, 1878.

III. — CONVOCAREA SINODULUI AL II-LEA ECUMENIC. EPISCOPII PARTICIPANȚI LA SINOD

Ideea convocării unui nou Sinod Ecumenic a apărut după închiderea Sinodului ortodox de la Sirmium (Mitrovița), care s-a ținut în vara anului 378, în prezența împăratului Grațian.

În septembrie 380, episcopul arian Palladiu de Ratiaria (Arcer), cetate situată la sud de Bononia (Vidin), în Dacia Ripensis, a mers la Sirmium, unde venise și împăratul Teodosie, spre a cere ocrotirea împăratului Grațian. Acesta i-a promis că va convoca un Sinod general în iarna anului 380—381, în care episcopii Bisericii să rezolve neînțelegerile dogmatice dintre ei. În proiectatul Sinod, îl asigura Grațian, se va lămuri atât situația sa cât și aceea a prietenului său arian, episcopul *Secundian de Singidunum* (Belgrad), din provincia romană Moesia Superior ⁹⁷.

Din cauza aprinselor dispute ariene, se strecurase în acest timp între episcopii occidentali și cei orientali, răceala, bănuiala și neîncrederea, încît întrunirea unui nou Sinod Ecumenic apărea atunci imposibilă. Mai prudent era ca fiecare dintre cele două jumătăți ale imperiului roman universal să-și țină separat Sinodul său.

În 378, episcopul Palladiu era supusul împăratului Grațian al Occidentului, dar între 379 și 380, prin trecerea diocезelor Macedonia și Dacia Aureliană la Imperiul roman de Răsărit, el devenise supusul împăratului Teodosie cel Mare. La 8 septembrie 380, diocesele Macedonia și Dacia sud-dunăreană, trecînd la jumătatea occidentală a Imperiului, Palladiu de Ratiaria se afla din nou în sfera de administrație a împăratului Grațian al Occidentului.

După 380, Sfîntul Ambrozie, arhiepiscopul Mediolanului, a convins pe împăratul Grațian să convoace la Acvileea, la frontiera Iliricului cu Italia de Nord, un Sinod restrîns, la care să participe episcopii ilirieni și occidentali, fără participarea celor orientali.

Sinodul italo-ilirian de la Acvileea s-a deschis în ziua de 3 septembrie 381. El a condamnat și a depus din scaune pentru arianism pe episcopii ilirieni Palladiu de Ratiaria (Arcer) și Secundian de Singidunum ⁹⁸.

97. *Gesta concilii Aquileiensis*, 4—11, P.L., XVI, 956—958; J. — R. Palanque, *Saint Ambroise et l'empire romain...*, p. 79.

98. *Ibidem*, I., col. 955 A; J. D. Mansi, *op. cit.*, t. III, col. 601 A.

Studii: Pr. Prof. Ioan I. Rămureanu, *Creștinismul în provinciile romane dunărene ale Iliricului...*, p. 436—450. Unii istorici au susținut că Sinodul de la Acvileea s-a ținut în aprilie — mai 381, ca: J. — R. Palanque, *Saint Ambroise et l'empire romain...*, p. 78—97 și Appendice, III, 13 p. 504—506; P. Batiffol, *Le siège apostolique (359—451)*, 3-e éd., Paris, 1924, p. 114, nota 2; F. Loofs, *Arianismus*, în «*Realencyclopädie für protestantische Theologie und Kirche*», dritte Auflage, II, Band, Leipzig, 1897, p. 42—43, și alții. Pentru data de 3 sept. 381 a sinodului din Acvileea a argumentat temeinic J. Zeiller, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes...*, p. 328—334, și art. *La date du concile d'Aquilée*, în «*Revue d'histoire ecclésiastique*», XXXIII (1937), Louvain, nr. 1, p. 39—44; Erich Caspar, *Geschichte des Papsttums*, I, *Römische Kirche und imperium Romanum*, Tübingen, 1930, p. 237—238. Data aceasta și-au însușit-o în urmă istoricii J.— R. Palanque — G. Bardy — P. de Labriolle, *op. cit.*, t. III, p. 292, nota 2. Vezi la aceștia și alte studii.

Păreră Jui Martin Rade, *Damasus, Bischof of Rom*, Freiburg im Breisgau, 1882, p. 63, că sinodul din Acvileea s-a ținut în toamna anului 380, nu mai poate fi susținută. Ch. — J. Hefele — H. Leclercq, *op. cit.*, t. II, I, p. 50, au crezut că sinodul de la Acvileea s-a ținut în vara anului 381.

Împăratul Teodosie inaugurase chiar de la începutul domniei în jumătatea de Răsărit a Imperiului roman o politică religioasă, care a dus repede și definitiv la prăbușirea arianismului în Răsărit.

Teodosie își manifestase dorința ca să fie convocat un Sinod general, încă de când își avea cartierul general la Tesalonic. În urma înțelegerii de la Sirmium din 8 septembrie 380, dintre Teodosie cel Mare, augustul Orientului, și Grațian, augustul Occidentului, convocarea unui Sinod general a trebuit să fie amînată din cauza năvălirii goților în provinciile sud-dunărene ale imperiului roman⁹⁹. Se ajunsese apoi la ideea, din cauza răcelii și suspiciunii dintre episcopatul occidental și cel oriental, ca cele două jumătăți ale imperiului să-și convoace fiecare separat Sinodul ei.

Văzînd că Grațian, augustul Occidentului, care, din martie 381, își stabilise reședința la Milan, pregătește, la sugestia Sfintului Ambrozie al Mediolanului, convocarea unui Sinod restrîns, alcătuit din episcopii italo-ilirieni, pentru toamna anului 381, la Acvileea, Teodosie a hotărît să convoace în mai 381 un Sinod general al episcopilor din jumătatea orientală a Imperiului roman, spre a confirma învățătura ortodoxă stabilită de Părinții de la Niceea în 325 și a aproba alegerea Sfintului Grigorie de Nazianz, ca episcop al Bisericii de Constantinopol¹⁰⁰.

Împăratul voia totodată să fie lămurită și situația pnevmatomahilor sau macedonienilor, care se răspîndiseră în provinciile Imperiului de Răsărit, mai ales în Asia, Frigia, Caria, Pacatia, Bitinia, Hellespont și în dioceza Tracia din Europa. De aceea, o dată cu episcopii ortodocși, Teodosie a convocat la Sinodul din mai 381 și pe episcopii pnevmatomahi. Doctrina acestora nu apărea împăratului, care nu era un profund cunoscător al subtilităților teologiei, deosebită cu mult de cea ortodoxă, încît el nutrea speranța ca prin discuții cu episcopii ortodocși, aceștia să se întoarcă în sînul Bisericii celei adevărate. Între episcopii care trecuseră de la semiarianism la Ortodoxie, se aflau într-adevăr mulți pnevmatomahi sau macedonieni, care recunoșteau Dumnezeuirea Fiului, dar refuzau să recunoască Dumnezeuirea Sfintului Duh și consubstanțialitatea Lui cu Tatăl și cu Fiul¹⁰¹.

Cu toate că la Sinodul de la Constantinopol din mai-iulie 381 au participat numai episcopii din jumătatea de Răsărit a Imperiului, iar din Imperiu de Apus numai cîțiva episcopi din dioceza Macedonia, în frunte cu Acholius de Tesalonic, datorită importanței hotărîrilor sale dogmatice,

99. Este ipoteza lui O. Seeck, *Geschichte des Untergangs der antiken Welt*, V. Bandt, Berlin, 1913, p. 144; J. R. Palanque — G. Bardy — P. de Labriolle, *op. cit.*, p. 285.

100. Socrate, *Ist. Bis.*, V, 8..., col. 576 B; *Scrisoarea de mulțumire a Sinodului al II-lea Ecumenic*, adresată împăratului Teodosie la 9 iulie 381, în Mansi, *op. cit.*, t. III, col. 557.

101. Socrate, *Ist. Bis.*, V, 8..., col. 576 C—577; Sozomen, *Ist. Bis.*, VII, 7..., col. 1429, și ed. J. Bidez, p. 308—309; Teodoret, *Ist. Bis.*, V, 7, ed. L. Parmentier, — F. Scheidweiler, p. 286—287.

Studii: A. — M. Ritter, *Das Konzil vor Konstantinopel und sein Symbol. Studien zur Geschichte und Theologie des II. Oecumenischen Konzils*, Göttingen, 1965; H. — G. Beck, *Konstantinopel, Konzile*, în «Die Religion in Gesch. u. Gegenwart», 3-e Aufl., III (1960), col. 1789—1790; R. Janin, *Concile de Constantinople*, în «Dictionnaire d'Hist. et Géograph. ecl.», XIII, col. 754—757; B. K. Stefanidis, *Die geschichtliche Entwicklung der Synoden des Patriarchats von Konstantinopel*, în «Zeitschrift für Kirchengeschichte», 55 (1936), p. 127—157; E. Schwartz, *Die Reichskonzilien von Theodosius bis Justinian*, în «Zeitschrift Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte», Kan. Abt., 11 (1921), p. 208—253. A. Dobroklonski, *Sinoadele ecumenice ale Bisericii Ortodoxe. Structura lor* (I. sârbo-croată), în «Bogoslavje», II (1936), p. 153—172; 276—287.

acesta a fost recunoscut ca al II-lea Sinod Ecumenic de întreaga Biserică de Răsărit și Apus.

La Sinodul al II-lea Ecumenic, întrunit la Constantinopol din ordinul împăratului Teodosie cel Mare în primăvara anului 381, au participat o sută cincizeci de episcopi, veniți din diocezele și provinciile imperiului roman de Răsărit. Actele Sinodului s-au pierdut, dar ni s-au păstrat numele episcopilor, rânduți pe provincii, ceea ce presupune că lista lor a fost redactată ulterior.

Ținând seama de dioceze și provincii, situația episcopilor care au participat la Sinod se prezintă astfel :

Din *dioceza Orientului* au venit șaptezeci și unu de episcopi, grupați în jurul bătrînului episcop Meletie al Antiohiei, cel care a prezidat ședințele de la început ale Sinodului. Ținând seama de provinciile acestei dioceze, situația lor se prezintă în felul următor: *Palestina* a trimis nouă episcopi, în frunte cu Sfîntul Chiril al Ierusalimului; *Fenicia* a trimis de asemenea nouă episcopi, între care mai cunoscuți erau Zeno de Tir și Timotei de Beirut; *Siria* a fost reprezentată de patrusprezece episcopi, în frunte cu Meletie al Antiohiei. Flavian (381—404), succesorul lui Meletie al Antiohiei, episcopul grupării ortodocșilor moderați, a semnat actele Sinodului ca preot. *Arabia* a trimis șase episcopi; *Osroene*, trei; *Mesopotamia*, trei; *Augusta Euphratensis*, cinci; *Cilicia*, opt episcopi, dintre care cel mai de seamă era Diodor de Tars, hirotonit de Meletie al Antiohiei; Sfîntul Epifaniu de Salamina († 403), cel mai învățat episcop din Cipru, n-a participat la Sinodul al II-lea Ecumenic, cum s-a afirmat de unii dogmatiști și istorici, care i-au atribuit pe nedrept paternitatea Simbolului Constantinopolitan.

Dioceza Pontului a trimis de asemenea un număr însemnat de episcopi din următoarele provincii: *Bitinia*, cinci; *Capadocia*, șase, între care se aflau Helladiu de Cezareea, succesorul Sfîntului Vasile cel Mare și frații acestuia, Sfîntul Grigorie de Nisa și Petru de Sevasta. Deși episcopul Petru de Sevasta nu apare pe lista semnatarilor Sinodului, el e menționat însă de Teodoret al Cirului în istoria sa¹⁰². *Armenia Mică*, a trimis doi episcopi; *Amasia Pontului*, unul singur, pe Pantophilus al Iberilor (Iverilor); provincia *Polemoniacus Ponti*, un singur episcop, pe Atarbius, reprezentat prin lectorul Chiril (per Cyrillum lectorem).

Dioceza Asia a trimis un număr de episcopi din următoarele provincii: *Pamfilia*, zece; *Licaonia*, treisprezece, printre care sînt cunoscuți unii prieteni ai Sfîntului Grigorie de Nazianz, ca Amfilohie de Iconium și alții¹⁰³. *Pisidia* a trimis cincisprezece; *Licia*, nouă; *Frigia*, patru; *Caria*, doi; provinciile *Asia* propriu-zisă, cu metropola ei orașul Efes, *Lidia*, *Hellespontul* și *Insulele Mării Egee* n-au fost reprezentate la Sinod. Un număr de episcopi din regiunea Hellespontului, care erau macedonieni,

102. Teodoret, *Ist. Bis.*, V, 8, 4, ed. L. Parmentier, — F. Scheidweiler, p. 287—288.

103. Sf. Grigorie de Nazianz, *Testamentul său*, P.G., XXXVII, 393—396; F. Martroye, *Le testament de Saint Grégoire de Nazianz*, în «Mémoire de la Société des Antiquaires de France», Paris, 1924, p. 219.

deși s-au prezentat la Sinod, l-au părăsit după alegerea lui Nectarie în fruntea Bisericii de Constantinopol.

Din dioceza *Tracia*, care aparține Europei, au trimis episcopi provinciile *Moesia Inferior* și *Scythia*, prin care trebuie să înțelegem *Scythia Minor* (Dobrogea) sau *Dacia Pontică*, care aparținea imperiului roman de Răsărit.

Lista sinodală menționează trei episcopi din *Sciția* și anume: *Gerontius* sau *Terentius de Tomis* (Constanța) numit și *Terennius*¹⁰⁴, succesorul lui *Betranion* (*Vetranion*), care a apărat Ortodoxia niceeană în timpul împăratului *Valens* (364—378), *Aetherius de Cherson*, în *Crimeea*, și *Sebastian de Anchialos*, din *Tracia*.

O listă sinodală siriacă, în care numele episcopilor și al provinciilor reprezentate în 381 la Sinodul al II-lea Ecumenic ni s-au păstrat într-o ordine mai bună, menționează la numărul 142 pe episcopul *Terentius al cetății Tomis* (*Τερέντιος πόλεως Τομαίων*)¹⁰⁵ nume care trebuie acceptat în locul lui *Gerontius*.

În sprijinul confirmării acestei afirmații, aducem și mărturia istoricului *Sozomen*. După închiderea Sinodului, când episcopii participanți se pregăteau să plece la eparhiile lor, împăratul *Teodosie* a promulgat din *Heracleea*, la 30 iulie 381, o lege, prin care porunca ereticilor arieni să retrocedeze ortodocșilor bisericile pe care le ocupaseră. Cu acest prilej, *Sozomen* ne relatează că împăratul a aprobat hotărârile Sinodului al II-lea Ecumenic și a indicat pentru fiecare dioceză sau provincie mai importantă pe episcopii ortodocși mai de seamă care trebuiau să vegheze la păstrarea dreptei credințe. Episcopii din *Tracia* și *Sciția*, e vorba de *Scythia Minor* sau *Dacia Pontică*, trebuiau să păstreze comuniunea credinței cu episcopii *Terentius de Tomis* și *Martyrius de Marcianopolis*¹⁰⁶.

Ceilalți doi episcopi din *Sciția*, menționați pe lista sinodală, nu aparțin acestei provincii. *Aetherius* era episcop de *Cherson*¹⁰⁷, în *Crimeea*, iar *Sebastian* era episcop de *Anchialos*, situat pe țărmul Mării Negre, în provincia *Hemimontus* din *Tracia*.

Din provincia *Moesia Inferior* sînt menționați pe lista sinodală episcopii *Martyrius de Marcianopolis*, azi *Devna*, în Republica Populară *Bulgaria*, și *Agrius*, care apare ca episcop de *Spania*, sau de *Scaria* (*Sarcari*), după părerea unor cercetători, localitate identificată cu *Appiaria*, situată între *Sexanta-Prista* (*Rusciuc*) și *Transmarisca* (*Turtucaia*). Identificarea

104. J. P. Mansi, *op cit.*, t. III, col. 572, *Gerontius*; t. VI, col. 1181: *Terentius*; *Codex Theodosianus*, XVI, I, 3, ed. G. Haenel, col. 1478: *Terennius*; *Sozomen*, *Ist. Bis.*, 9, 6, ed. J. Bidez — G. C. Hansen, Berlin, 1960, p. 312. Pentru *Gerontius* sau *Terentius*, să se vadă studiile; J. Zeiller, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes...*, p. 337—338; Radu Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, Bucurest, 1938, p. 322; Prof. Radu Vulpe — Ion Barnea, *Romanii la Dunărea de Jos*, București, 1968, p. 457; W. Ensslin, *Terennius*, în «Real-Encyclopädie der Klass. Altertumwissenschaft», de Pauly — Wissowa, 2. Reihe, V, 1934, col. 587. Arhiep. R. Netzhammer, *Efesul și Tomis*, trad. din limba germană de Gala Galaction, în «Convorbiri Literare», LXIV (1931), aprilie, p. 300; Prof. Ilie Georgescu, *Viața creștină în vechiul Tomis*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXVIII (1962), nr. 1—2, p. 23; R. Janin, *La hiérarchie ecclésiastique dans le diocèse de Thrace*, în «Revue des Études Byzantines», 17 (1959), p. 136—149.

105. N. Q. King, *The 150 Holy Fathers of the Council of Constantinople 381 AD*, în «Studia Patristica», t. I, Berlin, 1957, p. 639.

106. *Sozomen*, *Ist. Bis.*, VII, 9..., col. 1440 și ed. J. Bidez, p. 312; *Codex Theodosianus*, XVI, I, 3, ed. G. Haenel., col. 1478, indică pe *Terennius episcopus Scythiae*, în loc de *Terentius*.

107. Vezi pentru *Aetherius de Cherson*, H. Delehay, *Les Origines du culte des martyres*, 2-e éd. Bruxelles, 1933, p. 254.

cețării Scaria cu Appiaria, făcută mai întâi de J. A. Fabricius — «episcopus Scariae in Moesia Secunda; corrupte pro Appiaria»¹⁰⁸ — a fost acceptată de J. J. Reiske¹⁰⁹, G. Parthey¹¹⁰, E. Gerland¹¹¹ și E. Honigmann¹¹².

Împotriva părerii acestor savanți de autoritate, N. Q. King, într-un studiu recent, este de părere că *Agrius*, care apare pe lista sinodală ca *Agrius de Spania* (Σπανία), ultimul menționat între episcopi, poate fi un episcop spaniol, deoarece împăratul Teodosie, de origine din Spania, putea avea pe lângă sine un episcop spaniol¹¹³.

La sfârșitul lunii mai, după moartea lui Meletie al Antiohiei, președintele Sinodului, au sosit din Egipt episcopii Timotei al Alexandriei (381—385), fratele lui Petru (373—381), și Dorotei de Oxyrhynchus.

O dată cu episcopii egipteni au sosit la Sinod și câțiva episcopi din dioceza Macedonia, în frunte cu *Acholius al Tesalonicului*. Din 8 septembrie 380, dioceza Macedonia, care aparținea Iliricului oriental, se afla sub administrația împăraților din Apus, Valentinian al II-lea (22 martie 375—392) și Grațian (375—383), care, la îndemnul Sfântului Ambrozie al Milanului, doreau să convoace un Sinod general la care să participe episcopii din provinciile Iliricului și ale Apusului. Se poate accepta însă opinia lui L. Duchesne că episcopii din Macedonia care au participat la Sinodul al II-lea Ecumenic au răspuns «la o convocare specială și într-un fel extraordinară» a împăratului Teodosie¹¹⁴. Până la 24 noiembrie 380, Teodosie a avut cartierul său general la Tesalonic, iar în timpul șederii sale aci a fost botezat de episcopul Acholius, încît acesta poate fi socotit unul dintre intimii împăratului. Numele lui Acholius nu apare pe lista sinodală, însă el este menționat de istoricii Socrate¹¹⁵ și Sozomen¹¹⁶.

108. *Index geographicus Conciliorum et Episcopatum orbis christiani*, la J. — A. Fabricius, *Bibliotheca graeca*, t. XII, Hamburgi, 1740, p. 118.

109. Localitatea Σκάρια se află menționată în *Notitiae graecae Episcopatum*, atribuită Sfântului Epițaniu, dar existentă din secolul VII. Vezi Constantin Porphyrogenetus, *De Ceremoniis aulae Byzantinae*, t. I, cap. 54, ed. Immanuel Bekker, Bonnae, 1829, p. 797, rind 22. Vezi notele lui J. J. Reiske la *Notitiae graecae Episcopatum*, atribuite lui Epițaniu, în *Commentarius ad Constantinum Porphyrogenetum...*, t. II, cap. 54, Bonnae, 1830, p. 900.

Vezi și H. Gelzer, *Ungedruckte und ungenügend veröffentlichte Texte der Notitiae Episcopatum*. (*Abhandlungen der philos. — philol. Klasse der bayer. Akademie der Wissenschaften*), I, Cl., XXI, Band, III, Abteilung, München, 1900, p. 542, nr. 456.

110. *Heroctis synedemus et Notitiae Graecae Episcopatum*, ed. G. Parthey, Berolini, 1866, p. 73, ad. v. 498; p. 161 ad. v. 269.

111. E. Gerland, *Die Genesis der Notitiae Episcopatum*, t. I, din «Corpus Notitiarum Episcopatum», Heft 1, Chalcedon, 1931, p. 17, nr. 12.

112. E. Honigmann, *Recherches sur les listes des Pères de Nicée et de Constantinople*, în «Byzantion», t. XI (1936), 2, p. 440—449: Agrios, évêque d'Appiaria en 381.

113. N. Q. King, *art. cit.*, p. 640.

114. L. Duchesne, *Histoire ancienne de l'Eglise...*, p. 474, nota 1.

115. Socrate, *Ist. Bis.*, V, 7..., col. 575 C.

116. Sozomen, *Ist. Bis.*, VII, 7..., col. 1429 C și ed. J. Bidez, p. 309, 1; S. Grigorie de Nazianz., *Despre viața sa*, vers. 1802..., col. 1158 A, vorbește despre episcopii macedonieni ca trăind în «părțile Occidentului». La fel îi socotește Sf. Ambrozie, *Epistola XIII*, 7..., col. 993 B: «qui unius Acholii episcopi ita expectandum esse putaverunt iudicium, ut de Occidentalibus partibus...». Vezi și Mansi, *op. cit.*, t. III, col. 631—632.

În afară de episcopul Acholius al Tesalonicului, care putea reprezenta la Sinod pe papa Damasus al Romei, și cei câțiva episcopi macedoneni, *Biserica de Apus* n-a trimis nici un alt reprezentant, întrucît episcopii din provinciile Iliricului occidental și provinciile Apusului pregăteau Sinodul lor, care avea să se deschidă, cu aprobarea împăratului Grațian, în 3 septembrie 381 la Acvileea, la frontiera Italiei cu Iliricul.

La Sinodul din 381 de la Constantinopol, s-au prezentat și *treizeci și șase de episcopi pnevmatomahi*, în frunte cu Eleusius de Cizic și Marcian de Lampsac¹¹⁷. S-a sperat în timpul dezbaterilor că ei vor reveni la credința cea adevărată. Sfântul Grigorie de Nazianz, în predica pe care

¹¹⁷. Socrate, *Ist. Bis.*, V, 8..., col. 577; Sozomen, *Ist. Bis.*, VII, 7..., col. 1429—1432 și ed. J. Bidez, p. 308—309.

Lista episcopilor participanți la Sinodul al II-lea Ecumenic ținut la Constantinopol în 381, ni s-a păstrat în limbile greacă, latină și siriacă, însoțind canoanele sinodului.

Mult timp, două versiuni latine, *Prisca canonum editio latina*, în *Appendix ad operam S. Leonis Magni*, P.L., LVI, 810—815 și în Mansi, *op. cit.*, t. VI, col. 1176—1181, și versiunea *Dionysiana* a lui Dionisie Exiguus, în Mansi *op. cit.*, t. III, col. 568—572 și P.L., LXVII, 169—172, au fost singurele cunoscute. Vezi și colecția lui Isidor Mercator, în Mansi, *op. cit.*, t. III, col. 571—574; P.L., CXXX, 291—294.

Cea mai veche traducere a canoanelor Sinodului al II-lea Ecumenic cuprinde semnăturile a trei delegați din partea Bisericii Romei și anume, *Paschasinus*, *Lucentius* și *Bonifacius*, dar aceștia sînt trecuți aci din eroare, deoarece ei au participat ca delegați ai Bisericii Romei la Sinodul al IV-lea Ecumenic de la Calcedon, în 451. (Vezi Mansi, *op. cit.*, t. VI, col. 1176; Ch. — J. Heffele — H. Leclercq, *op. cit.*, II, 1, p. 4, nota 3, J. Bois, *Constantinople (I-ér Concile de), II-e oecuménique*, 381, în «Dictionaire de Théologie Catholique», t. III, 1, Paris, 1923, col. 1228.

Pentru prima dată, J.—B. Chabot publică o traducere siriacă a canoanelor Sinodului al II-lea Ecumenic în ediția făcută lucrării: *Chronique de Michel le Syrien, Patriarche jacobite d'Antioche*, t. I, Paris, 1899, p. 313—320, IV, p. 158—161.

În 1906, Oskar Braun publică un text siriac al celor două versiuni latine amintite, în lucrarea: *Syrische Texte über die erste allgemeine Synode von Konstantinopel*, în «*Orientalische Studien*». (Th. Nöldeke zum 70. Geburtsstag gewidmet, Band I, Leipzig, 1906, p. 463—478. În 1908, Fried. Schultess edită în lucrarea: *Die syrischen Kanones der Synoden von Nicaea bis Chalcedon*, în «*Abhandlungen der kgl. Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, Philol.-hist. Klasse*», Band X, nr. 2, Berlin 1908, canoanele de la Niceea pînă la Calcedon în limba siriacă, după mai multe manuscrise. Vezi la p. 113—120, semnăturile episcopilor din 381.

Textul grec al semnăturilor episcopilor din 381 a fost publicat de V. N. Beneșevici, ca a patra anexă a lucrării sale: *Kanoniceskij Sbornik 14 titlov so vtoroi celverii VII-go veka do 883-goda*, St. Petersburg, 1905, p. 87—89.

Versiunea textului grecesc a fost reeditată, fără să cunoască ediția rusă, de C. H. Turner, în *Canons attributed to the Council of Constantinople, A. D. 381, together with the names of the bishops from two Patmos MSS POB' (172), POI' (173)*, în «*The Journal of Theological Studies*», t. XV (1914), p. 161—178).

Vezi numele unora dintre episcopii mai însemnați participanți la Sinodul al II-lea Ecumenic la istoricii: Socrate, *Ist. Bis.*, V, 7, 8, 9..., col. 573—584; Sozomen, *Ist. Bis.*, VII, 7, 8..., col. 1429—1436 și ed. J. Bidez, p. 308—311; Teodoret, *Ist. Bis.*, V, 8, ed. L. Parmentier — F. Scheidweiler, p. 287—288.

Studii: N. Q. King, *art. cit.*, p. 631—641; E. Schwartz, *Über die Bischofslisten der Synoden von Chalcedon, Nicaea und Konstantinopel*, în «*Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften*». Philos.-his. Abteilung, Heft 13, München, 1937, p. 1—90, îndeosebi p. 83—90; Ernst Honigmann, *art. cit.*, p. 440—449; H. Gelzer, *Geographische und onomatologische Bemerkungen zu der Liste der Väter des Konzils von 381*, în «*Byzantinische Zeitschrift*», B, XII, Leipzig, 1903, p. 126—130; B. Batiffol, *Le siège apostolique (359—451)*, 3-e éd. Paris, 1924, p. 116—118. Ch. — J. Heffele — H. Leclercq, *op. cit.*, t. II, 1, p. 5—7.

a rostit-o la sărbătoarea Pogorîrii Duhului Sfînt (16 mai 381), a căutat să menajeze cît mai mult pe episcopii pnevmatomahi, îndemnîndu-i să se întoarcă în sinul adevăratei Biserici¹¹⁸. Dar, după moartea episcopului Meletie al Antiohiei și alegerea lui Nectarie ca Episcop al Bisericii de Constantinopol, ei au părăsit ședințele sinodului.

IV. — DEZBATERILE SINODULUI AL II-LEA ECUMENIC

1. *Alegerea unui episcop pe scaunul Bisericii din Constantinopol.* — Sinodul al II-lea Ecumenic, convocat de împăratul Teodosie cel Mare, s-a deschis la începutul lunii mai 381 la Constantinopol, fiind consuli Eucharis și Evagrius. Vorbînd despre motivele întrunirii acestui Sinod, istoricii Socrate¹¹⁹ și Sozomen¹²⁰ ne relatează că împăratul Teodosie l-a convocat, *atît spre a confirma doctrina Părinților de la Niceea din 325, cît și pentru a alege un episcop pentru Biserica de Constantinopol.* În absența episcopului Petru al Alexandriei, care deținea pînă atunci primul rang în ierarhia scaunelor vechii Biserici, președinția Sinodului reveni bătrînului episcop Meletie al Antiohiei.

Dacă se dă crezare celor ce ne relatează istoricul Teodoret, împăratul Teodosie a primit pe episcopi într-o audiență specială la palatul imperial, mai înainte de începerea dezbaterilor. Cu prilejul acestei recepții, el arată în fața tuturor episcopilor prezenți multă cinstire și prețuire bătrînului episcop Meletie al Antiohiei și-l recomandă acestora ca pe omul său de încredere¹²¹.

Istoricul Sozomen afirmă, fără ca opinia sa să pară verosimilă, că funcția de președinte al Sinodului a exercitat-o episcopul Timotei al Alexandriei, împreună cu episcopii Meletie al Antiohiei și Chiril al Ierusalimului¹²². E adevărat că Biserica Alexandriei avea întietate în ierarhia scaunelor bisericesti, față de Antiohia, dar, cum se va vedea mai în urmă, Timotei al Alexandriei a sosit la Sinod după moartea lui Meletie al Antiohiei, care a fost primul președinte al Sinodului al II-lea Ecumenic.

Înainte de începerea dezbaterilor teologice, s-a pus în sinod problema persoanelor, care a dat naștere la discuții aprinse, chiar la certuri. Trebuia lămurită mai întii chestiunea numirii unui episcop pentru Biserica de Constantinopol. Împăratul Teodosie, chiar de la instalarea sa în palatul din Constantinopol, și-a manifestat dorința ca în locul episcopului arian Demofil să fie recunoscut pe Scaunul de Constantinopol Sfîntul Grigorie de Nazianz, care păstora de la 26 noiembrie 380, cu aprobarea sa. Nimic nu se opunea la această recunoaștere. Deși fusese hirotonit episcop de Sasima, Sfîntul Grigorie n-a ocupat niciodată acest scaun, iar la Nazianz

118. Sf. Grigorie de Nazianz, *Cuvîntarea XLI*, P.G., t. XXXVI, col. 428—452. Vezi și traducerea: Sfîntul Grigorie Teologul, *Cuvîntare la Cincizecime* (Rusalii), I (XLI), de Pr. Gh. Tilea, în «Glasul Bisericii», XXI, (1962), nr. 5—6, p. 441—447; Saint Grégoire de Nazianze, *Homélies XXXVIII, XXXIX, XL, XLI*. Textes introduits par Dom Thomas Bequet; Choisis, présentés et traduits par Edmond Devolder, Paris-Namur, 1962.

119. Socrate, *Is. Bic.*, V, 8..., col. 576 A.

120. Sozomen, *Ist. Bis.*, VII, 7..., col. 1430 B și ed. J. Bidez, p. 308.

121. Teodoret, *Ist. Bis.*, V, 7, 3..., ed. L. Parmentier — F. Scheidweiler, p. 280—287.

122. Sozomen, *Ist. Bis.*, VII, 7..., col. 1429 C și ed. J. Bidez, p. 307; Același lucru îl afirmă și *Canonum Constantinopolitanorum paraphrasis arabica*, în Mansi, *op. cit.*, III, col. 375.

n-a fost decît ajutorul tatălui său, bătrînul Grigorie. Hirotonisirea filozofului aventurier Maxim Cincul ca episcop de Constantinopol, făcută prin fraudă și abuz de încredere de episcopii egipteni trimiși la Constantinopol de episcopul Petru al Alexandriei, a fost declarată nulă, iar hirotoniile săvîrșite de acest intrus lingușitor și pervers, pentru cele trei trepte clericale, au fost socotite fără valoare, cum ne confirmă canonul 4 al acestui Sinod ¹²³.

Fără îndoială, canonul 15 al Sinodului I Ecumenic de la Niceea din 325 și canoanele 1, 2, 11 și 12 ale Sinodului din Sardica din 343—344 opreau cu severitate mutările de episcopi care n-aveau alt motiv decît interesul, ambiția, lăcomia după averi, trufia și pofta de stăpînire ¹²⁴. Aceste fapte însă nu se puteau imputa Sfîntului Grigorie de Nazianz, care venise la Constantinopol fiind chemat de clericii și credincioșii de aci pentru apărarea și întărirea Ortodoxiei. Apoi interzicerea transferării episcopilor de la o episcopie mai mică la una mai mare căzuse cu timpul în desuetudine în Orient. Recunoscînd pe Sfîntul Grigorie de Nazianz ca episcop al Bisericii de Constantinopol, Părinții Sinodului erau convinși că nu se violează canoanele. Afară de aceasta, ei erau siguri că îndeplinesc un act agreabil împăratului Teodosie. Într-o atmosferă de entuziasm și caldă bucurie, Sfîntul Grigorie de Nazianz a fost recunoscut în unanimitate episcop al Bisericii de Constantinopol.

Scurt timp după aceasta, la sfîrșitul lunii mai, a murit bătrînul episcop Meletie al Antiohiei, președintele Sinodului, care, prin tactul, moderația și autoritatea sa, ar fi putut aduce încă multe servicii desfășurării normale a Sinodului. I s-au făcut funeralii solemne. Împăratul Teodosie în persoană voi să asiste, iar cei mai buni cuvîntători ai Sinodului, în frunte cu Sfîntul Grigorie de Nazianz și Sfîntul Grigorie de Nisa, cu elocvența lor neîntrecută, scoaseră în evidență, în cuvîntările lor, meritele dispărutului ¹²⁵.

După moartea lui Meletie al Antiohiei, președinția Sinodului reveni Sfîntului Grigorie de Nazianz, în calitate de episcop al capitalei imperiului de Răsărit, Roma cea nouă.

Prima lui grijă a fost să pună capăt *Schismei antiohiene*. Moartea lui Meletie deschidea, în împrejurările în care se produsese, problema succesiunii episcopale la Antiohia. Pentru a face să înceteze schisma antiohiană, el a propus Părinților sinodali ca Paulin, conducătorul eustațieni-

123. Vezi textul grec al canonului al 4-lea la Ch. — J. Hefele — H. Leclercq, *op. cit.*, t. II, I, p. 27—28; Sozomen, *Ist. Bis.*, VII, 9, 4, ed. J. Bidez, p. 312; Teodoret, *Ist. Bis.*, V, 8, 8—9 ed. L. Parmentier — F. Scheidweiler, p. 288.

124. Ch.—J. Hefele — H. Leclercq, *op. cit.*, t. I, Paris, 1907, p. 597—601; t. I, 2, p. 760—762; 792—794. Vezi bibliografia canoanelor sinodului din Sardica din 343—344 la Pr. Prof. Ioan I. Rămureanu, *Sinodul de la Sardica din anul 343. Importanța lui pentru istoria pătrunderii creștinismului la geto-daco-romani*, în «Studii Teologice», XIV (1962), nr. 3—4, p. 170—172, notele 72 și 73.

125. Sf. Grigorie de Nazianz, *Despre viața sa*, vers. 1573—1579..., col. 1138—1139. Ni s-a păstrat numai Cuvîntarea funebră a Sfîntului Grigorie de Nisa, *Cuvînt funebru la marele Meletie, episcopul Antiohiei*, P.G., XLVI, 852—864; Socrate, *Ist. Bis.*, V, 9..., col. 581 C; Teodoret, *Ist. Bis.*, V, 8, ed. L. Parmentier — F. Scheidweiler, p. 287; F. Cavallera, *Le schisme d'Antioche*, Paris, 1905, p. 223—225.

lor, partidă ortodoxă rigoristă, să fie recunoscut episcop în locul răposatului Meletie, episcop semiarian care trecuse la Ortodoxie. Din 378, Meletie a venit la Antiohia și, după toată probabilitatea, se înțelese cu rivalul său Paulin, ca acela care va deceda mai întâi să nu mai primească un succesor, iar cel ce va supraviețui să fie recunoscut ca singurul episcop legitim. Cu toate că Paulin fusese hirotonit în 362 de Lucifer de Cagliari, episcop ortodox rigorist din Biserica de Apus, în trecere prin Antiohia, în condiții necanonice, cu toate că acesta era urmat de un număr mic de credincioși la Antiohia, Sfântul Grigorie de Nazianz, în interesul păcii și al încetării schismei antiohiene, a susținut recunoașterea lui Paulin ca episcop al Bisericii Antiohiei. Acesta era puternic sprijinit de Biserica Alexandriei, de Biserica Romei și de Sfântul Ambrozie al Mediolanului, spre a fi confirmat episcop al Antiohiei în locul lui Meletie ¹²⁶.

Majoritatea episcopilor însă considerau pe Paulin un intrus, hirotonit necanonic, încît nu voiră să țină seama de propunerea Sfântului Grigorie. Cît privește pe occidentali, interesul lor pentru cauza lui Paulin a fost socotită o imixtiune nedorită în treburile Bisericii Orientului. Discuțiile s-au desfășurat acum într-o atmosferă foarte agitată. «Episcopii, se exprimă Sfântul Grigorie de Nazianz într-un stil colorat, ironic și plin de amărăciune, strigau din toate părțile, popor de gaițe strînse la un loc, se auzeau vociferările celor tineri, era o nouă tribună, uragan care suflă în pulberea, aprinderea spiritelor, cărora nimeni dintre cei desăvârșiți în respectul față de Dumnezeu și de vrednicia episcopală, n-ar fi consimțit să le răspundă. Fierbeau în dezordine sau săreau deodată cu toții ca viespile drept în față. Bătrînii venerabili îi urmau, în loc ca ei să mustre pe cei tineri» ¹²⁷). În focul discuțiilor, spiritele s-au înăsprit. Rezolvarea problemelor Bisericii, ziceau Părinții Sinodului să se facă acolo unde Hristos a strălucit în haina Sa trupească, în Răsărit. Dar tot în Răsărit, le-a răspuns Sfântul Grigorie, a fost răstignit Hristos ¹²⁸.

Episcopii orientali erau puțin dispuși să acționeze în favoarea lui Paulin, spre a face pe placul occidentalilor, cum ar fi dorit Sfântul Grigorie, pentru a cîștiga, după cum se exprimă el, «Occidentul, căci acesta, după cîte văd eu, este acum un străin» ¹²⁹. Evident, episcopii occidentali nu erau străini față de credință, care era comună, ci față de problemele bisericesti ale Orientului, pe care le apreciau și le tratau din punctul lor de vedere. Părinții sinodali au ales pe preotul Flavian, prietenul și ajutorul răposatului Meletie, care a fost hirotonit după închiderea Sinodului,

126. Sf. Ambrozie, *Epistola XII. Quamlibet*, trimisă împăraților Grațian, Valentinian II și Teodosie cel Mare, P.L., XVI, 987—990; Mansi, *op. cit.*, III, col. 623—624; *Epistola XIII. Sanctum animum tuum*, 7..., 990—993; Mansi, *op. cit.*, t. III, col. 631—632; Ch. — J. Hefele — H. Leclercq, *op. cit.*, t. II, 1, p. 49—53; Pr. Prof. Ioan I. Rămureanu, *Creștinismul în provinciile romane dunărene ale Iliricului...*, p. 449—450; J. — R. Palanque, *Saint Ambroise et l'empire romain...*, p. 94—95; F. Cavallera, *Le schisme d'Antioche...* p. 234—237.

127. Sf. Grigorie de Nazianz, *Despre viața sa*, vers. 1680—1688..., col. 1146—1147. Traducerea textului grec ne aparține. Studii: B. Wyss, Gregor von Nazianz. *Ein griechisch-christlicher Dichter des vierten Jahrhunderts*, Darmstadt, 1962, St. Plagnieux. *St. Grégoire de Nazianz théologien*, Paris, 1952; St. Giet, *Sasimes. Une méprise de saint Basil*, Paris, 1941. I. Coman, *Geniul Sfântului Grigorie de Nazianz*, București, 1937 și *Tristețea poeziei lirice a Sfântului Grigorie de Nazianz*, București, 1938, traduce numeroase texte din opera poetică a Sfântului Grigorie de Nazianz.

128. *Ibidem*, vers. 1690—1699..., col. 1147—1148.

129. *Ibidem*, vers. 1636—1637..., col. 1143.

ca episcop al Antiohiei¹³⁰. Datorită alegerii lui Flavian, schisma antiohiană a continuat încă mulți ani.

Sfântul Grigorie de Nazianz nu era un temperament de luptător. Rezistența și opoziția unor episcopi, răceala, bănuiala și invidia lor, îl rănișeră sufletește și-i sugerară ideea retragerii. Rugămintile clericilor și credincioșilor din Constantinopol au putut să-l rețină un timp, dar, după alegerea preotului Flavian ca episcop al Antiohiei, el s-a dezinteresat de Sinod și nu a mai participat la ședințe.

În aceste momente de frământare și șovăire, au sosit la Sinodul al II-lea Ecumenic episcopul Timotei al Alexandriei, fratele lui Petru, care murise la 14 februarie 380, cu câțiva episcopi egipteni, și episcopul Acholius al Tesalonicului, împreună cu episcopii diocezei Macedonia, care aparțineau atunci Iliricului oriental și se găsea în sfera de administrație a împăratului minor Valentinian al II-lea și a lui Grațian, fratele său vitreg mai mare, care guvernau Iliricul și Occidentul.

Sosirea tîrzie la Sinodul al II-lea Ecumenic a episcopilor egipteni și macedoneni rămîne oarecum inexplicabilă. Se pare că ei au fost invitați de împăratul Teodosie, cum se exprimă cunoscutul istoric francez L. Duchesne, «printr-o convocare specială și, într-un fel, extraordinară»¹³¹. Faptul rămîne sigur în ceea ce privește episcopii macedoneni și îndeosebi episcopul Acholius al Tesalonicului, după cum ne lasă să înțelegem Sfântul Ambrozie al Mediolanului într-o scrisoare adresată împăratului Teodosie¹³². Acholius botezase pe împăratul Teodosie în ianuarie 380, în timpul șederii acestuia la Tesalonic. E sigur că Acholius făcea parte dintre intimii și sfătuitoarii împăratului, iar invitarea sa la Constantinopol era un semn de atenție și prețuire din partea lui Teodosie. În ceea ce privește episcopii egipteni, P. Batiffol presupune că împăratul Teodosie «ar fi voit ca episcopatul din statele sale să fie reprezentat complet la Sinod»¹³³. Se presupune de asemenea că împăratul Teodosie a invitat pe episcopii din Egipt și Macedonia pentru a întări în Sinod poziția lui Paulin al Antiohiei.

Cea dintîi acțiune a episcopilor Timotei al Alexandriei și Acholius al Tesalonicului a fost să atace recunoașterea de către Sinod a Sfântului Grigorie de Nazianz ca episcop al Bisericii de Constantinopol, socotind-o necanonică, deoarece și-a părăsit mica lui episcopie de la Sasima. Acuzația era întemeiată, căci la Sasima Sfântul Grigorie nu s-a dus probabil nici odată, ci a rămas episcop ajutător pe lângă tatăl său Grigorie la Nazianz.

De-abia sosiți la Sinod, episcopii egipteni, invidioși pe prestigiul Scaunului capitalei și pe Sfântul Grigorie însuși, supărați mai ales că trimisul lor Maxim Cincul fusese depus din treapta arhieriei și alungat în chip rușinos din Constantinopol, au refuzat să ia parte la sfînta Liturghie, oficiată de Sfântul Grigorie de Nazianz în fața Părinților Sinodului, sub pretext că alegerea sa pe scaunul din Constantinopol este nulă¹³⁴.

130. Socrate, *Ist. Bis.*, V, 9..., col. 582 C—583 A; Sozomen, *Ist. Bis.*, VII, 11, ed. J. Bidez, p. 314; Teodoret, *Ist. Bis.*, V, 9, 16, ed. L. Parmentier — F. Scheidweiler, p. 293—294.

131. L. Duchesne, *Histoire ancienne de l'Eglise*, p. 474, n. 1.

132. Sf. Ambrozie, *Epistola XIII, Sanctum animum*, 7... col. 993 B.

133. P. Batiffol, *Le siège apostolique (359—451)*, 3-e éd., Paris, 1924, p. 121.

134. Teodoret, *Ist. Bis.*, V, 8, 6, ed. L. Parmentier — L. Scheidweiler, p. 288.

În ceea ce privește Biserica de Apus, ea se putea crede reprezentată la Sinodul din Constantinopol de episcopul Acholius al Tesalonicului. Aflind că împăratul Teodosie pregătește întrunirea unui Sinod general la Constantinopol, papa Damasus al Romei a trimis în 380 episcopului Acholius al Tesalonicului o scrisoare, prin care-i da instrucțiuni contra alegerii Sfântului Grigorie de Nazianz pe Scaunul din Constantinopol, fără să numească persoana acestuia. Papa Damasus scria lui Acholius că e mulțumit de îndepărtarea aceluia aventurier din Constantinopol, — aluzie evidentă la Maxim Cincul —, dar adăuga că episcopii trebuie să se păzească de a alege la Constantinopol pe episcopul altui oraș, pentru că nu cumva un astfel de episcop să-și părăsească poporul care i s-a încredințat, spre a merge la alt popor, ceea ce nu se face niciodată fără ambiție și dă naștere la certuri și schisme. Asemenea mutări de la un scaun la altul sînt contrare rînduielilor Părinților noștri — contra statuta majorum¹³⁵.

«Sufla vîntul aspru al Occidentului», se exprimă cu indignare Sfîntul Grigorie de Nazianz în lucrarea *Despre viața sa*¹³⁶. «O iarnă grea a pus stăpînire pe Biserică și au năvălit fiare îngrozitoare, care nu ne cruță nici după ce a sosit vremea senină», va spune el în cuvîntarea de despărțire de clericii și credincioșii săi din Constantinopol¹³⁷.

În atmosfera creată de invidia multora, de intrigi, interese și conflicte, Sfîntul Grigorie s-a hotărît definitiv să demisioneze, atît de la președinția Sinodului, cît și din scaunul de episcop al Bisericii de Constantinopol, pe care nu-l dorise. În mediul turbulent de la Constantinopol, Sfîntului Grigorie i-a revenit în minte calmul, singurătatea și viața tihnită de la țară, cu farmecul ei irezistibil; în mijlocul frămîntărilor și grijilor de tot felul, l-au năpădit amintirile plăcute din trecut, cînd el se deda în liniște meditațiilor religioase și frumuseților poeziei. Fără a mai aștepta să i se spună în față, ceea ce șoptea toată lumea, zice Rufin¹³⁸, el a demisionat, după toată probabilitatea, la 31 mai 381, din demnitatea de episcop al Constantinopolului. Nimeni nu l-a mai reținut, nici împăratul, nici Sinodul¹³⁹. «Eu, s-a adresat el Părinților sinodali, după relatarea istoricului Teodoret, fiind eliberat de mulțimea grijilor, voi dobîndi liniștea ce-mi este prietenă, iar voi veți primi de trei ori dorita pace, după o atît de lungă și aprigă luptă. Ne eliberăm astfel de loviturile cele mai absurde, chiar războinice, prin care ne-am combătut unii pe alții și ne-am nimicit propria noastră forță. În felul acesta, ne vom bucura în ne cazuri. Căutați deci un bărbat demn de laudă și înțelept, care să suporte mulțimea grijilor și să se poarte bine, spre a-l propune arhiereu»¹⁴⁰.

135. *Epistola Damasi papae ad Acholium et alios Macedoniae episcopos*, P.L., XIII, 365 A 369; Mansi, *op. cit.*, t. VIII, col. 749—750; Ph. Jaffé — G. Wattenbach, *Regesta Pontificum Romanorum*, t. I, ed. II-a, Lipsiae, 1885, nr. 237 (60), p. 30.

136. Sf. Grigorie de Nazianz, *Despre viața sa*, vers. 1902..., col. 1155.

137. Idem, *Cuvîntarea XLII*, 2, P.G., XXXVI, 460 B.

138. Rufin, *Historia Ecclesiastica*, Liber II, 9, P.L., XXI, 520 B. Compară Sozomen, *Ist. Bis.*, VII, 7, 6—7, ed. L. Parmentier — F. Scheidweiler, p. 309.

139. Sf. Grigorie de Nazianz, *Despre viața sa*, vers. 1902—1904..., col. 1162.

140. Teodoret, *Ist. Bis.*, V, 8, ed. L. Parmentier — F. Scheidweiler, p. 288. Traducerea ne aparține.

Împăratul Teodosie, care prețuia pe Sfântul Grigorie de Nazianz, a primit cu regret demisia sa. Sfântul Grigorie se sacrifică pentru pacea și liniștea Bisericii, ca Iona profetul, cum se exprimă el, care se sacrificase pentru salvarea corabiei¹⁴¹, și părăsi Constantinopolul cu sufletul plin de amărăciune și tristețe pentru câte văzuse, cunoscuse și suferise, retrăgându-se în Capadocia.

În locul Sfântului Grigorie de Nazianz, a fost ales episcop al Bisericii de Constantinopol un laic în vîrstă înaintată, Nectarie (381—397), catehumen încă, originar din Tarsul Ciliciei, care aparținea unei familii senatoriale și exercitase funcția de pretor la Constantinopol¹⁴². Alegerea lui Nectarie s-a făcut «de Sinodul Ecumenic în unanimitate, în prezența iubitorului de Dumnezeu împărat Teodosie, de întregul cler, și cu aprobarea întregului oraș», după cum afirmă epistola Sinodului din Constantinopol, din 382, trimisă papii Damasus al Romei și episcopilor occidentali¹⁴³. Fiind nebotezat, alegerea sa prezenta greutate. S-a invocat cazul Sfântului Ambrozie care, din laic nebotezat, a ajuns episcop al Mediolanului, fiind hirotonit la 1 decembrie 373. Nimic nu-l indica pe Nectarie pentru episcopat, nici trecutul, nici cultura, nici talentul oratoric, dar episcopul Diodor de Tars, sprijinit de episcopii niceeni, a susținut candidatura acestuia, iar Teodosie a aprobat alegerea. Se poate deduce din aceasta că el era candidatul prietenilor fostului episcop Meletie al Antiohiei. Împăratul credea poate că Nectarie va fi un nou Ambrozie, dar s-a înșelat. Acesta nu era un fin și profund cunoscător al chestiunilor teologice, nu se impresiona de nuanțele și subtilitățile teologiei, și poate tocmai pentru aceste lipsuri devenise omul situației. Lui Nectarie nu i se mai putea reproșa ca Sfântului Grigorie de Nazianz că a funcționat undeva ca episcop, deoarece nu era nici măcar botezat. A trebuit să fie mai întâi botezat, apoi a primit pe rînd harul diaconiei, al preoției și în urmă a fost hirotonit arhiereu. Diodor de Tars rugă pe Chiriace, episcop de Adana, în Cilicia, să rămînă un timp pe lângă Nectarie, spre a-l învăța principalele datorii de episcop și rînduiala slujbelor bisericesti¹⁴⁴.

După alegerea lui Nectarie, care a devenit președintele necontestat al Sinodului, în calitate de episcop al Bisericii din Constantinopol, Sinodul și-a reluat ședințele și s-a ocupat de *ereticii macedonieni*. Discuțiile cu aceștia începuseră înaintea alegerii lui Nectarie.

Împăratul Teodosie și episcopii ortodocși au stăruit ca ei să se întoarcă în sînul Bisericii Ortodoxe și să accepte credința niceeană. Li s-a amintit de solia alcătuită de episcopii omiusieni sau semiarieni și macedonieni, Eustațiu de Sevastia, Silvan de Tars, din Cilicia, și Teofil al castabalilor, din aceeași provincie, populație după toată probabilitatea, de origine tracofrigiană, solie care în 366 a mers, în numele Sinodului din Lampsac, la papa Liberiu al Romei (352—366), spre a-i prezenta o

141. Sf. Grigorie de Nazianz, *Despre viața sa*, vers. 1838—1840..., col. 1158 A.

142. Sozomen, *Ist. Bis.*, VII, 8, ed. L. Parmentier — F. Scheidweiler, p. 310.

143. Teodoreț, *Ist. Bis.*, V, 9, 15 ed. L. Parmentier — F. Scheidweiler, p. 293; compară Sozomen, *Ist. Bis.*, VII, 8, ed. J. Bidez, p. 311.

144. Socrate, *Ist. Bis.*, V, 8..., col. 577; Sozomen, *Ist. Bis.*, VII, 8, 10, ed. J. Bidez, p. 310—311; 313.

mărturisire de credință, prin care-și exprimau dorința de a intra în comuniune cu ortodocșii.

Toate menajamentele și stăruințele împăratului și ale episcopilor ortodocși nu au servit la nimic. Episcopii pnevmatomahi sau mecedonieni au respins doctrina de la Niceea care stabilise consubstanțialitatea Fiului cu Tatăl ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ și învățătura ortodoxă despre Sfântul Duh, apoi cu toții au părăsit în acest moment Sinodul. La plecarea din Constantinopol, ei au adresat credincioșilor lor o scrisoare comună, prin care le recomandau să nu accepte niciodată Crezul niceean¹⁴⁵.

2. *Hotărârile dogmatice ale Sinodului al II-lea Ecumenic.* — Prin alegerea bătrînului senator Nectarie, fusese rezolvată problema numirii unui episcop pentru Scaunul de Constantinopol, atît de aprig rîvnit și disputat. Alegînd o persoană ștearsă, rivalitatea dintre episcopi și dintre vechile Scaune Alexandria, Antiohia și Constantinopol, dacă nu era potolită întru totul, era pentru un timp amînată. Dar, în ciuda bătrîneții, Nectarie a mai trăit, după alegerea sa ca episcop, din 381 pînă în 397. E posibil ca lucrările, hotărârile dogmatice și alcătuirea Simbolului constantinopolitan, să se fi terminat de Părinții sinodali înaintea alegerii lui Nectarie, sub președinția Sfîntului Grigorie de Nazianz, adînc și subtil cunoscător al problemelor teologice, iar sub Nectarie, episcopii să nu fi făcut altceva decît să le dea forma lor definitivă. Așa se explică faptul că primele patru canoane care rezumă hotărârile dogmatice și disciplinare ale Sinodului nu se resimt de influența episcopilor alexandrini, ceea ce constituie un argument că ele au putut fi compuse înainte de sosirea lor la Sinod, cînd prezida Sfîntul Grigorie de Nazianz.

Sub președinția lui Nectarie, episcopii prezenți au rostit anatema, după cum ne confirmă primul canon al Sinodului, contra tuturor ereziilor, îndeosebi *contra diferitelor fracțiuni ariene, eunomienii sau anomienii, arienii sau eudoxienii, contra semiarienilor numiți în text și pnevmatomahi, apoi contra sabelienilor* — urmașii antitrinitarului modalist Sabeliu († secolul al III-lea), a *marcelienilor* — aderenții lui Marcel de Ancira († 374), a *fotiniienilor* — adepții lui Fotin de Sirmium († 376), și *apolinariștilor* — susținătorii ereziei lui Apolinarie de Laodiceea Siriei († 392)¹⁴⁶.

Părinții Sinodului au redactat de asemenea o *definiție sau expunere dogmatică (ἐκτεθέν)*, prin care mărturiseau consubstanțialitatea și deosebirea celor trei persoane divine, pentru a combate pe pnevmatomahi,

145. Socrate, *Ist. Bis.*, V, 8..., col. 577 B; Sozomen, *Ist. Bis.*, VII, 7..., col. 1429-1432 A și ed. J. Bidez, p. 308-309. Pentru *Mărturisirea delegației episcopilor orientali și Scrisoarea papei Liberiu către aceștia*, vezi Socrate, *Ist. Bis.*, IV, 12..., col. 485-493; Sozomen, *Ist. Bis.*, VI, 10, 11..., col. 1317-1321 și ed. J. Bidez, p. 249-251.

Studii: J. — R. Palanque, — G. Bardy — P. de Labriolle, *op. cit.*, t. III, p. 249, nota 3 și p. 287; Pr. Prof. Ioan I. Rămureanu, *Creștinismul în provinciile dunărene ale Iliricului...*, p. 421; L. Duchesne, *Histoire ancienne de l'Église...*, t. II, p. 367, n. 2.

146. Vezi textul greț al canonului la Ch. — J. Hefele — H. Leclercq, *op. cit.*, t. II, p. 20; Teodoret, *Ist. Bis.*, V, 9, 19 ed. L. Parmentier — F. Scheidweiler, p. 294; P.G., LXXXII, 1217 D.

Pentru erezia lui Marcel al Ancirei și Fotin de Sirmium, vezi studiul: Pr. Prof. Ioan I. Rămureanu, *Sinoadele de la Sirmium dintre anii 348 — și 358. Condamnarea lui Fotin de Sirmium*, în «*Studii Teologice*», XV (1963), nr. 5-6, p. 266-316, îndeosebi p. 275-293, cu bibliografia respectivă.

precum și întruparea desăvârșită a Cuvîntului, Fiului lui Dumnezeu, pentru a combate erezia lui Apolinarie.

Tomosul doctrinar al Sinodului al II-lea Ecumenic din 381, din nefericire s-a pierdut¹⁴⁷. Hotărîrea lui dogmatică e menționată în rezumat în *Scrisoarea Sinodului întrunit la Constantinopol în 382*, trimisă papii Damasus al Romei și episcopilor occidentali, între care sînt amintiți, între alții, episcopii Acholius de Tesalonic, metropola Iliricului oriental, și Anemius de Sirmium (Mitrovița, în Serbia), metropola Iliricului occidental. Această scrisoare ni s-a păstrat în întregime în grecește de istoricul Teodoret. Dăm în traducere românească hotărîrea dogmatică a Sinodului al II-lea Ecumenic, prezentată în rezumat în scrisoarea amintită. După o scurtă formulă de introducere, prin care episcopii arată stăruința lor în păstrarea adevăratei credințe în timpul împăratului Valens, favorabil arienilor, ei mărturisesc astfel :

«Noi am rămas la credința evanghelică hotărîtă de cei 318 Părinți la Niceea. Voi și noi, și toți cîți nu rătălmăcesc cuvîntul adevăratei credințe, trebuie s-o aprobăm ca pe cea mai veche credință în armonie cu Botezul, care ne învață să credem în numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh, adică într-o singură Dumnezeuire, putere și ființă a Tatălui și a Fiului și a Sfîntului Duh, de aceeași cinstire și demnitate, a cărei împărăție e veșnică, în trei ipostasuri, adică în trei persoane desăvârșite.

«Noi nu primim nici erezia lui Sabelie, care amestecă ipostasurile sau le nîmicește însușirile, nici blasfemia eunomienilor, arienilor și pnevmatomahilor, care desparte ființa, natura sau Dumnezeuirea, și introduc în Treimea cea necreată, de o ființă și veșnică, ceva posterior, fie creat, fie de altă natură.

«Iar învățătura despre întruparea Domnului o păstrăm nestrămutată, deoarece nu primim că alcătuirea trupului Cuvîntului n-a avut nici suflet, nici rațiune, sau n-a fost desăvârșită (...οὔτε ἄψυχον οὔτε ἄνοον ἢ ἀτελῆ τῆς σαρκὸς οἰκονομίαν παραδεχόμενοι), cunoscînd că El a fost mai înainte de toți vecii Dumnezeu-Cuvîntul desăvârșit, Care în zilele cele de pe urmă s-a făcut om, pentru mîntuirea noastră.

«Acestea sînt deci pe scurt (ἐν κεφαλαίῳ) cele referitoare la credința pe care o predicăm noi, după rînduiala Apostolilor. Despre acestea veți putea să vă lămuriți mai pe larg, binevoind a căuta în tomosul întocmit de Sinodul întrunit la Antiohia (379)¹⁴⁸ și în *expunerea* (ἐκτεθέντι)

147. Canoanele arabe păstrate în colecția lui Mihail de Damietta, care prezintă doctrina trinitară și cristologică în 23 de anatematisme, ar putea fi, după părerea istoricilor J. — R. Palanque — G. Bardy — P. de Labriolle, *op. cit.*, t. III, p. 287, n. 5, traducerea acestui tom. Vezi traducerea germană a acestor canoane la W. Riedel, *Die Kirchenrechtsquellen des Patriarchats Alexandrien*, Leipzig, 1900, p. 94—97 ; p. 180—183, considerații istorice. Aceste canoane se găsesc identic într-o *Scrisoare a papii Damasus către Paulin al Antiohiei*, în care sînt condamnați macedonienii, apolinariștii și alți eretici. Vezi P.L., XIII, 358—361; LXVI, 686—691; Mansi, *op. cit.*, t. III, col. 481—484 și 486—488. Scrisoarea a fost tradusă în grecește de Teodoret, *Ist. Bis.*, V, 11, ed. L. Parmentier, — F. Scheidweiler, p. 297—302; P.G., LXXXI, 1221—1225.

Vezi și V. Grumel, *Les Regestes des actes du patriarcat de Constantinople*, t. I, fasc. 1, Kadi-Koey, (Chalcedon), p. 2—3. Nu s-a elucidat încă ce relație poate fi între *Canoanele arabe* și *Scrisoarea papei Damasus către Paulin al Antiohiei*. Vezi și nota 54, p. 338—339 din acest studiu.

148. Pentru Sinodul de la Antiohia din 379 și discuțiile referitoare la el, vezi la J. — D. Palanque — G. Bardy — P. de Labriolle, *op. cit.*, p. 283, n. 1—5, cu bibliografia respectivă.

alcătuită anul trecut în Sinodul Ecumenic de la Constantinopol (381), în care am mărturisit mai pe larg credința și am întocmit atunci actul de anatematizare contra inovațiilor eretice» (...κα τῷ πέρουιν Κωνσταντινουπόλει παρὰ τῆς οἰκουμένης ἐκτεθέντι συνόδου, ἐν οἷς πλατύτερον τὴν πιστὴν ὁμολογήσαμεν καὶ τῶν ἔναγχως καινοτομηθεῖσων αἰρέσεων ἀνατεματισμὸν ἔγγραφον πεποιήκαμεν)¹⁴⁹.

Mărturisirea sau expunerea dogmatică a Sinodului al II-lea Ecumenic — τὸ ἐκτεθέν, care trebuie deosebită de *Simbolul Constantinopolitan*, condamna, după cum se vede, nu numai erezia arienilor, pnevmatomahilor și sabelienilor, ci și erezia apolinariștilor. Ea insistă în chip deosebit asupra întrupării perfecte a Domnului Hristos, scoțind în relief, pentru a combate pe apolinariști, că Domnul Hristos a primit în persoana Sa divino-umană firea omenească completă, deplină, trup și suflet perfect, înzestrat cu minte sau rațiune omenească.

Se știe că Apolinarie de Laodiceea, voind să explice modul unirii firii dumnezeiești cu firea omenească în persoana Mîntuitorului, pornea de la concepția trihotomică a lui Plato, după care omul e compus din trup material (σῶμα sau σῶμα) suflet animal (ψυχὴ ἄλογος) și suflet rațional și nemuritor (ψυχὴ λογικὴ sau νοῦς)¹⁵⁰ susținând că la întrupare, Domnul Hristos a primit un trup omenească cu suflet animal, lipsit însă de sufletul rațional (φύξις λογικὴ sau νοῦς), deoarece locul rațiunii sau minții l-a luat Logosul (Λόγος), Cuvîntul lui Dumnezeu.

«Logosul însuși s-a făcut trup, afirmă Apolinarie, dar n-a luat rațiunea omenească, rațiune schimbătoare și robită calculelor necinstite, iar Dumnezeirea este rațiune neschimbătoare, cerească» («ἀλλ' αὐτὸν τὸν Λόγον σάρκα γεγενῆσθαι μὴ ἀνελιφτότα νοῦν ἀνθρώπινον, νοῦν τρεπόμενον καὶ αἰχμαλωτιζόμενον λογισμοῖς ὑπαρκοῖς, ἀλλὰ θεῖον ὄντα νοῦν ἄτρεπτον, οὐράνιον»)¹⁵¹.

Prin această concepție eronată, Apolinarie distrugea integritatea sau deplinătatea firii umane a Mîntuitorului, primită la întrupare, și punea în primejdie întreaga Sa operă mîntuitoare.

Într-adevăr, Fiul lui Dumnezeu, Domnul Hristos, numai îmbrăcînd firea omenească deplină, avînd adică trup adevărat sau real și suflet înzestrat cu minte sau rațiune, care e partea conducătoare și cea mai nobilă a omului putea El să aducă la mîntuire, din iubire de oameni, întregul neam omenească. Sufletul e principiul vital care generează viața în

149. Teodoret. *Ist. Bis.* V, 9, ed. L. Parmentier — F. Scheidweiler, p. 292—293; P.G., LXXXII, 1216—1217. Mansi, *op. cit.*, III, 584—585. Nichifor Callist, *Ist. Bis.*, XII, 16, P.G., CXLVI, 793—796. Text latin la Cassiodor, *Historia tripartita*, IX, 14, P.L., LXIX, 1131—1132 B; V. Grumel, *Les Regestes des actes du patriarche de Constantinople*, p. 4—5. Traducerea românească ne aparține.

Studii: J. — Ch. Hefele — H. Leclercq, *op. cit.*, t. II, I, p. 53—60; L. Duchesne, *Histoire ancienne de l'Eglise...*, t. II p. 439; 443—444.

150. Pentru concepția trihotomică despre suflet a lui Platon, vezi mai pe larg în studiul: Pr. Prof. I. Rămureanu, *Concepția Sfîntului Iustin Martirul și Filozoful despre suflet*, în «Studii Teologice», X (1958), nr. 7—8, p. 403—408; 422. Vezi și Studiul: Tojiu P. Koev, *Formulările dogmatice ale primelor patru Sinoade Ecumenice*, Sofia, 1968.

151. Apolinarie, *Fragmentul XVIII*, la J. Draeseke, *Apollinarios von Laodicea. Sein Leben und seine Schriften, Nebst einem Anhang: Apollinarii Laodiceae quae supersunt dogmatica* (Texte und Untersuchungen, Band VII), Leipzig, 1892, p. 393. Pr. Prof. Ioan G. Coman, *Sinoadele ecumenice și importanța lor pentru viața Bisericii*, în «Ortodoxia», XIV (1962), nr. 3, p. 304.

corp, căci fără suflet omul e mort. Sf. Epifaniu al Salaminei (Cipru), vizînd în 377 erezia apolinariștilor, în lucrarea sa *Panarion* sau *Contra tuturor ereziilor*, îndemna pe clericii și pe credincioșii Bisericii adevărate să păstreze cu fermitate doctrina ortodoxă, care învață lămurit că «*Logosul sau Cuvîntul s-a intrupat, adică s-a făcut om perfect, primind suflet, trup, rațiune și tot ceea ce constituie omul, afară de păcat*» (...λαβόντα ψυχὴν καὶ σῶμα καὶ νοῦν καὶ πάντα, ὅπερ τί ἐστὶν ἀνθρώπου, χωρὶς ἁμαρτίας)¹⁵².

Expunerea dogmatică a Sinodului al II-lea Ecumenic arată că Părinții sinodali au respins și condamnat erezia lui Apolinarie, după care «*alcătuirea trupului Cuvîntului — adică a Domnului Hristos, n-a avut nici suflet, nici rațiune, sau n-a fost desăvîrșită*»¹⁵³.

Erezia apolinaristă a anticipat erezia monofizită, condamnată la Sinodul al IV-lea Ecumenic de la Calcedon, în 451.

V. — SIMBOLUL CONSTANTINOPOLITAN

Simbolul constantinopolitan, care s-a păstrat în limbile greacă și latină, nu era decît o parte a tomos-ului doctrinar, alcătuit de Părinții Sinodului al II-lea Ecumenic în iulie 381. În acte, el urmează imediat după canoanele sinodului¹⁵⁴.

152. Sf. Epifaniu, *Panarion sau Contra tuturor ereziilor*, 120..., P.G., XLIII, 233 C.

153. Vezi nota 149. Pentru erezia lui Apolinarie vezi următoarele: Sf. Grigorie de Nazianz, *Epistolele CI și CII: Către Cleodiu; Epistola CCII; Către Nectarie*, P.G., XXXVII, 176—202; 329—333; Sf. Grigorie de Nisa, *Antirrheticus adversus Apollinarem*, P.G., XIV, 1124—1269; Idem, *Contra lui Apolinarie, către Teofil episcopul Alexandriei*, ibidem, col. 1269—1277; Socrate, *Ist. bis.*, II, 46..., col. 361—364; Sozomen, *Ist. Bis.*, VI, 25..., col. 1357—1361 și ed. J. Bidez, p. 270—272; Sf. Epifaniu, *Panarion sau Contra tuturor ereziilor*, liber. III, tomos, II, erezia (LXXVII), P.G., XLII, col. 642—700; Teodoret, *Ist. Bis.*, V, 3, ed. L. Parmentier — F. Scheidweiler, p. 279—282.

J. Flemming — H. Lietzmann, *Apollinaristische Schriften, syrisch mit den griechischen Texten*, în «*Abhandlungen der kgl. Gesellschaft der Wissenschaft zu Göttingen, Philol. — hist. Klasse*, Berlin, 1904. Fragmente exegetice promise de Lietzmann, încă nepublicate, se găsesc la A. Mai, *Nova Patrum Bibliotheca*, t. VII, Roma, 1854.

Studii: H. de Riedmatten, *La christologie d'Apollinaire de Laodicée*, în «*Studia Patristica*», vol. II, part. II, Berlin 1957, p. 208—234; Idem, *Some neglected aspects of apollinarist christology*, în «*Dominican Studies*», I (1948), p. 239—260; R. Weigenborg, *Apollinaristic interpolations in the Tomus ad Antiochenos of 362*, în «*Studia Patristica*», vol. III, part. I, Berlin, 1961, p. 324—330; G.L., *Pres-tige, St. Basil the Great and Apollinaris of Laodicea*, London, 1956; R. Aigrin, *art. Apollinaire de Laodicée*, în «*Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastique*», t. III, Paris, 1924, p. 962—982; J. Tixeront, *Histoire des dogmes dans l'antiquité chrétienne*, t. II, Paris, 1924 p. 94—130; P. Godet *Apollinaire le Jeune et les Apollinaristes* în «*Diction. de Théologie catholique*», t. II, I, Paris, 1923, col. 1505—1507; Adolf von Harnack, *Lehrbuch der Dogmengeschichte, fünfte Aufl.*, B. II, Tübingen, 1931, p. 316—333. H. Lietzmann, *Apollinaris von Laodicea und seine Schule* (Texte und Untersuchungen, B. 1), Tübingen, 1901; G. Voisin, *L'Apollinarisme. Étude historique littéraire et dogmatique sur le début des controverses christologiques au IV-e siècle*, Louvain, 1901; Idem, *La doctrine trinitaire d'Apollinaire de Laodicée*, în «*Revue d'histoire ecclésiastique*, t. II (1901), nr. 1, p. 33—55; J. Draeseke, *op. cit.*; A. Spasski, *Apollinarie de Laodicea*, rusește, 1895.

154. Vezi Mansi, *op. cit.*, t. III, col. 565—566, text grec și latin; col. 567—568, versiunea latină a lui Dionisie Exiguus; t. III, col. 574 și P.L., CXXX, 292—293, versiunea latină a lui Isidor Mercator.

Simbolul constantinopolitan, a fost citat de două ori în ședințele Sinodului al IV-lea de la Calcedon, 451: Actio III, Mansi, *op. cit.*, t. VI, col. 957—958, text grec și latin; Actio V, Mansi, *op. cit.*, t. VII, col. 111—112, text grec și latin. El a fost citat de asemenea de Sinodul al VI-lea Ecumenic, 680—681: Actio XVIII, Mansi, *op. cit.*, t. XI, col. 633, text grec și latin. Ediții: H. Den-

În Biserica Veche, el se numea «*Simbolul celor o sută cincizeci de Părinți*», sau «*Simbolul Constantinopolitan*» (*Symbolum Constantinopolitanum*), sau și «*Simbolul Niceo-Constantinopolitan*» (*Symbolum Nicaeno-Constantinopolitanum*), pentru că era același Simbol al Sinodului I Ecumenic, revizuit și completat cu articolele al VIII-lea—al XII-lea, referitoare la Sfântul Duh și Sfânta Biserică.

În jurul originii, autenticității și paternității Simbolului constantinopolitan, s-au purtat discuții contradictorii ascuțite, unii teologi și istorici, în deosebi protestanți și romano-catolici, susținând chiar că el n-a fost opera celor o sută cincizeci de Părinți, întruniți la Sinodul al II-lea Ecumenic de la Constantinopol în 381.

Iată cele mai interesante opinii exprimate cu privire la Simbolul constantinopolitan :

Istoricul bizantin Nichifor Callist (secolul XIV-lea) a atribuit compunerea Simbolului constantinopolitan Sfântului Grigorie de Nisa, bărbat cu adânci cunoștințe teologice, care a participat la Sinodul al II-lea Ecumenic¹⁵⁵.

Mitropolitul Marcu Eugenicu al Efesului, marele apărător al Ortodoxiei în Sinodul unionist de la Ferrara-Florența (1438—1439), în importanta sa cuvîntare referitoare la purcederea Sfântului Duh, ținută în a 23-a ședință din 17 martie 1439 la Florența, a atribuit alcătuirea Simbolului constantinopolitan Sfântului Grigorie de Nazianz¹⁵⁶, care a prezidat Sinodul al II-lea Ecumenic, după episcopul Meletie al Antiohiei, în luna iunie 381. Desigur nimic nu se opune ca Sfinții Grigorie de Nazianz și Grigorie de Nisa, subtili și profunzi cunoscători ai chestiunilor teologice și în același timp ai filozofiei grecești, să aibă o contribuție importantă în revizuirea Simbolului de la Niceea și formularea noilor articole de credință despre Sfântul Duh și despre Biserică din Simbolul constantinopolitan.

Istoricul romano-catolic francez Lenain de Tillemont, cel dintîi, a susținut că Simbolul constantinopolitan n-a fost compus de Părinții Sinodului al II-lea Ecumenic, ci a fost prezentat în Sinod de Sfântul Epifaniu¹⁵⁷, părere nefondată, deoarece se știe sigur că Sfântul Epifaniu n-a participat la Sinod.

Există într-adevăr în lucrarea Sfântului Epifaniu, *Ancoratus*, scrisă în 374, un Simbol asemănător cu cel constantinopolitan, pe care el îl recomandă Bisericii din Syedra, în Pamfilia, ca mărturisire de credință

zinger — Clem. Banwart, *Enchiridion Symbolorum...*, p. 37—38, text grec și latin; E. Schwartz, *Das Nicaenum und das Constantinopolitanum auf die Synode von Chalcedon*, în «*Zeitschrift für neutestamentliche Wissenschaft*», Band 25 (1926), p. 48—51, text grec și latin; H. Lietzmann, *Symbole der alten Kirche* (Kleine Texte für theologische und philologische Vorlesungen und Übungen», nr. 17 und 18), 2-e Auflage, Bonn, 1914, p. 36—27, text grec; Ch. — J. Hefele — H. Leclercq, *op. cit.*, t. II, I, p. 13—14, text grec cu traducere franceză; Michalcescu, *Die Bekenntnisse und die wichtigsten Glaubenszeugnisse der griechisch — orientalischen Kirche*, Leipzig, 1904, p. 2, text grec; A. Hahn, *Bibliothek der Symbole...* dritte Auflage, L. Hahn, p. 162—166, text grec și latin.

155. Nichifor Callist, *Ist. Bis.* XII, 13..., col. 784 B. «*τοῦ Νύσσης Γρηγορίου τὸ λειπὸν τῆς ἐρωθ̄ Συμβόλῳ ἀναπληρώσαντος*».

156. Mansi, *op. cit.*, t. XXXI, Venetiis, 1798, reproduction, Berlin — Leipzig, 1906, col. 861
 „...*τοῦ Συμβόλου τούτου Γρηγόριος ὁ μέγας* (Grigorie de Nazianz) *ἦν συγγραφεύς...*”.

157. Lenain de Tillemont, *Mémoires pour servir à l'histoire ecclésiastique...*, t. IX, 78. Saint Grégoire de Nazianz, p. 495.

la botez¹⁵⁸. De fapt, Simbolul Sfintului Epifaniu nu e decît Simbolul de la Niceea, completat cu expresii și formule noi, fie dintr-un Simbol baptismal folosit în Biserica Ierusalimului, fie împrumutate ulterior de coști din Simbolul constantinopolitan¹⁵⁹.

Cum Simbolul Sfintului Epifaniu a fost considerat ca provenind din Biserica Ierusalimului, teologul englez John Hort († 1892) a formulat ipoteza că Simbolul constantinopolitan a fost compus de Sfintul Chiril al Ierusalimului († 386) care într-adevăr a luat parte la Sinod. După părerea sa, acest simbol este în realitate o mărturisire de credință pe care Sfintul Chiril al Ierusalimului, acuzat de semiarianism, a făcut-o în Sinodul al II-lea Ecumenic, pentru a dovedi episcopilor prezenți Ortodoxia lui¹⁶⁰.

Este evident că Sfintul Chiril al Ierusalimului citează dintr-un simbol de credință în *Cateheza a V-a*, rostită probabil pe la 384, adică la trei ani după închiderea Sinodului al II-lea Ecumenic, dar acesta nu e același cu Simbolul constantinopolitan¹⁶¹.

Unii teologi și istorici, pentru a elucidă problema originii și paternității Simbolului constantinopolitan au făcut o confruntare amănunțită a cuprinsului diferitelor Simboale folosite în Biserica primară.

În comparație cu Simbolul de la Niceea din 325, Simbolul constantinopolitan prezintă patru omisiuni, dintre care cea mai importantă este formula «*τουτέστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς*» (adică din fînța Tatălui) îndreptată direct contra ereziei lui Arie, care a putut fi interpretată după 325 în sens subordinațian sau semiarian, apoi zece adaosuri și cinci corectări dogmatice și stilistice.

Dintre adaosuri, cele mai importante sînt desigur în primul rînd cele cinci articole de credință, al VIII-lea—al XII-lea, referitoare la Sfintul Duh și Biserică, care întregesc Simbolul niceean în spiritul Sfintei Scripturi și al Tradiției ortodoxe. Astfel articolul al VIII-lea, prin care Pă-

158. Sf. Epifaniu, *Ancoratus*, cap. 119. P.G., XLIII, 232—233.

159. Pentru Simbolul păstrat în Biserica Ierusalimului, vezi: A. A. Stephenson, *The text of the Ierusalem Creeds*, în «*Studia Patristica*», vol. III, part. I, Berlin, 1961, p. 303—313; J. N. D. Kelley, *Early Christian Creeds*, London, 1952, p. 183—184.

160. J. Hort, *Two dissertations. II. On the Constantinopolitan Creeds and other Creeds of the fourth Century*, Cambridge, 1876.

161. Hr. Papadopoulos, *Τὸ Σύμβολον τῆς Β' οἰκουμένης Συνόδου. Ἱστορικὴ καὶ κριτικὴ μελέτη*, Atena, 1924. Am folosit traducerea: *Simbolul al II-lea Ecumenic. Studiu istoric și critic*, făcută de Teodor M. Popescu, în «*Biserica Ortodoxă Română*», XLIII (1925), nr. 7, p. 387. Studiul a fost publicat în întregime în: nr. 5, p. 257—263; nr. 7, p. 385—395; nr. 8, p. 449—453; nr. 9, p. 513—520.

Comparația dintre Simbolul de la Niceea, Simbolul Sfintului Epifaniu și Simbolul Sfintului Chiril al Ierusalimului, a făcut-o H. Lietzmann, *Symbolstudien*, în «*Kleine Schriften*», Berlin, 1962, p. 189—281, îndeosebi p. 255—256, și în «*Zeitschrift für neutestamentliche Wissenschaft*», Band 24 (1925), p. 193—202. Vezi și studiile: H. Kraft, «*Ὁμοούσιος*» în «*Zeitschrift für Kirchengeschichte*», 66 (1954—1955), p. 1—24; J. Lebon, *Le sort du «consubstantiel» nicéen*, în «*Revue d'histoire ecclésiastique*», XLVII (1952), p. 485 ș.u.; XLVIII (1953), p. 632 ș.u.; C. Maly, *De verbis Symboli Nicaeno Constantinopolitani*, «*Cujus regni non erit finis*», în «*Mnemosyne*», Leyden-Leipzig, 1939.

rinții Sinodului al II-lea Ecumenic au stabilit învățătura Bisericii despre Sfântul Duh, accentuează că El este «*Domnul ὁ Κύριος* — (II Cor. III, 17) *de viață făcătorul τὸ ζωοποιῶν* — (Ioan VI, 63), *Care de la Tatăl precede τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον* — (Ioan XV, 26), *Cela ce împreună cu Tatăl și cu Fiul este închinat și mărit, Care a grăit prin prooroci*».

Din articolul referitor la Sfântul Duh lipsește termenul nescripturistic ὁμοούσιος «de o ființă», pe care Părinții nu l-au aplicat și persoanei Sfântului Duh, probabil pentru a nu da prilej de discuții pnevmatomahilor, așa cum s-a întâmplat după Sinodul I Ecumenic de la Niceea din 325, când arienii și semiarienii l-au combătut cu înverșunare. Egalitatea, de-o-ființimea și unitatea Sfântului Duh cu Tatăl și cu Fiul sint exprimate însă direct și clar prin cuvintele : «*Cela ce împreună cu Tatăl și cu Fiul este închinat și mărit*», care redau exact teologia Părinților capadocieni, Sfinții Vasile, Grigorie de Nazianz și Grigorie de Nisa, despre Sfântul Duh.

Despre Sfânta Biserică, articolul al IX-lea arată lămurit, potrivit Sfintei Scripturii și Sfintei Tradiții, că ea este «*una, sfântă, sobornicească și apostolească*», învățatură mărturisită dintru început în Simboalele locale, deosebi în Simbolul Bisericii Ierusalimului, care trecea acum într-un Simbol ecumenic. Se insistă în articolul al X-lea asupra Tainei Botezului, nu fiindcă celelalte Taine nu se practicau, ci spre a sublinia că aceasta este absolut necesară pentru intrarea creștinilor în Biserică.

Articolul al XI-lea afirmă credința în învierea morților, iar ultimul, articolul al XII-lea, credința în viața viitoare, când cei ce cred în Domnul Hristos vor trăi în veșnicie în Biserică triumfătoare, adică în împărăția cea veșnică a lui Dumnezeu.

Sint importante de asemenea și cele cinci adaosuri, împliniri sau îndreptări mai mici introduse de Părinții Sinodului al II-lea Ecumenic în textul Simbolului constantinopolitan, pentru că ele lămuresc, largesc și întregesc sensul textului Simbolului niceean fără să modifice în genere conținutul lui. Acestea sint următoarele :

1. «*Făcătorul cerului și al pământului*» (ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς) împotriva ereziei marcioniților și a maniheilor, care negau că Dumnezeu, spirit suprem, absolut perfect, poate fi creatorul lumii materiale, deoarece, în atingere cu materia, El s-ar întina, materia fiind rea în sine și sediul răului, după concepția lor ;

2. «*Mai înainte de toți vecii*» (πρὸ πάντων τῶν αἰώνων), contra ereziei lui Marcel de Ancira și Fotin de Sirmium, care afirma că Iisus Hristos există numai de la nașterea Sa din Fecioara Maria ;

3. «*A coborât din cer și de la Duhul Sfânt și din Maria Fecioara*» (κατελ'όντα ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἐξ Πνεύματος Ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου) contra ereziei lui Apolinarie, care învăța că trupul lui Hristos provine din cer ;

4. «*S-a răstignit pentru noi în timpul lui Ponțiu Pilat și a pățimit și s-a îngropat*» (σταυροθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ παθόντα καὶ ταφέντα) pentru a accentua împotriva ereziei lui Apolinarie natura omenească a lui Hristos ;

5. «Șade de-a dreapta Tatălui, și a cărui împărăție nu va avea sfârșit» (κα' ἐξόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς, οὗ καὶ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος), contra lui Fotin de Sirmium, care nega existența eternă a lui Iisus Hristos ca Dumnezeu-om, precum și pentru a arăta mărirea la care e ridicată natura omenească a Domnului Hristos ¹⁶².

Eruditul teolog al protestantismului Adolf von Harnack, scoțind în evidență cel dintii aceste omisiuni și adaosuri făcute Simbolului niceean și luând în considerație faptul că Simbolul constantinopolitan se găsește citat complet mult mai târziu, tocmai în 451, la Sinodul al IV-lea Ecumenic de la Calcedon, a respins autenticitatea lui, afirmând că acesta nu este «nici ecumenic, nici constantinopolitan, ci oriental», deoarece Părinții de la Constantinopol n-au redactat în nici un caz un nou Simbol.

După opinia sa, Simbolul constantinopolitan nu este decât un vechi Simbol de Botez al Bisericii Ierusalimului, refăcut și corectat după Sinodul de la Alexandria din 362 și înainte de 374, în spiritul Simbolului de la Niceea și în opoziție cu erezia pnevmatomahilor. Simbolul astfel corectat și întregit se află, după Harnack, și în lucrarea *Ancoratus* din 374 a Sfintului Epifaniu și a fost prezentat în Sinodul al II-lea Ecumenic de Sfintul Chiril al Ierusalimului ¹⁶³.

C. P. Caspari a acceptat în principiu că *Simbolul constantinopolitan* e refăcut după Simbolul Sfintului Epifaniu din 374, care se bucura de mare autoritate în Biserica Veche, dar, contrar opiniei lui A. Harnack, a dovedit că acesta exista înaintea Sinodului al IV-lea Ecumenic.

Părerea învățatului teolog protestant A. Harnack, a cărui autoritate era mare în lumea teologică, a putut să impresioneze și să se impună, încît ea este adoptată de numeroși teologi și istorici protestanți și romano-catolici pînă azi.

De altfel unii dogmațiști și istorici romano-catolici evită intenționat să se pronunțe limpede pentru istoricitatea și autenticitatea Simbolului constantinopolitan, mai ales pentru faptul că cei o sută cincizeci de Părinți întruniți la Constantinopol în 381 au stabilit lămurit în articolul al VIII-lea al acestuia că *Duhul Sfint purcede numai de la Tatăl* (τὸ ἐκ

162. A. Harnack, *Lehrbuch der Dogmengeschichte*, fünfte Auflage, Band II, Tübingen, 1931, p. 276; Idem, *Konstantinopolitanisches Symbol*, in «Realencyclopädie für protestantische Theologie und Kirche», dritte Aufl., Band VI, Leipzig, 1902, p. 15—16; Hrisostom Papadopoulos, *op. cit.*, p. 449—454; Prêtre J. Mihalcesco, *La Théologie Symbolique au point de vue de l'Église Orthodoxe Orientale*, Paris, 1932, p. 29; Hr. Andrușos, *Symbolica*. Traducere din limba greacă de Prof. Iustin Moisescu, București, 1955, p. 28—29; Prof. A. Spasski, *Istoria dogmatičeskikh doivenii v. epochu vseolenski Soborov*, I Tom: *Trinitarnii vopros* (Istoria ucenia o sv. Troițe), Serghiev Posad, 1906, p. 591—592; 614—621; Pr. Prof. D. Stăniloae, *Noțiunea dogmei*, în «Studii Teologice», XVI (1964), nr. 9—10, p. 551—555. I. Ivanov, Православный Символ веры. История и значение, în «Jurnal Moskovskoi Patriarhii», 1963, nr. 10, p. 71—75. Idem *Первый и второй вселенские соборы* (Значение их для христианского Богословия), ibidem, 1966, nr. 10, p. 39—46.

163. A. Harnack, *Lehrbuch der Dogmengeschichte...*, p. 276—278, Idem, *Konstantinopolitanisches Symbol*, p. 12—28; H. G. Beck, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, München, 1959, p. 45, adoptă opinia lui Harnack.

164. C. P. Caspari, *Ungedruckte, unbeachte und wening beachte Quellen zur Geschichte des Taufsymbols und der Gläubenregel*, t. I. Christiania, 1866, p. 73 ș.u.

τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον — (Ioan XV, 26), nu și de la Fiul — Filioque, inovație care a provocat atâtea discuții în istoria Bisericii și a fost una din cauzele principale ale schismei din 16 iulie 1054.

Teologul catolic francez Martin Jugie, bunăoară, într-o lucrare în care se ocupă în chip special cu dogma purcederii Sfintului Duh, socotește originea Simbolului constantinopolitan «foarte obscură» — «valde obscura»¹⁶⁵.

Joh. Kunze a formulat ipoteza că Simbolul constantinopolitan ar fi mărturisirea de credință făcută de Nectarie, cînd a primit botezul, în prezența Părinților Sinodului al II-lea Ecumenic, la sfîrșitul lui iunie sau începutul lui iulie 381. Această mărturisire n-ar fi altceva decît Simbolul credinței care apare în scrierea *Ancoratus* a Sfîntului Epifaniu din 374, pe care el îl recomanda Bisericii din Syedra, în Pamfilia, ca Simbol baptismal, de unde l-a primit Diodor de Tars, cel ce a botezat pe Nectarie la alegerea sa ca episcop al Bisericii de Constantinopol. Ca președinte al Sinodului al II-lea Ecumenic, Nectarie a prezentat Părinților episcopi Simbolul rostit de el la primirea botezului și astfel a trecut în actele Sinodului imediat după canoane¹⁶⁶.

Această părere, mai mult ingenioasă decît adevărată, deși a fost acceptată de unii istorici și teologi, între alții și de bizantinologul și teologul catolic V. Grumel¹⁶⁷, n-a putut fi demonstrată și susținută cu argu-

165. M. Jugie, *De processione Spiritus Sancti, ex fontibus revelationis et secundum orientales dissidents*, Romae, 1936, p. 109. A. Orbe, *La Teologia del Spirito Santo*, Roma, 1966, 784 p. Vezi și Dom Charles Poulet, *Histoire du Christianisme. Antiquité*, I, Paris, 1932, p. 304, n. 1; L. Duchesne, *Histoire ancienne de l'Eglise...*, t. I, p. 440, n. 1, serie: «Simbolul, zis niceo-constantinopolitan... n-are nimic de-a face cu Sinodul din 381». Ch. Journet, *L'Eglise du Verbe incarné*, Paris, 1951, p. 454—528; 538—548, 865—869 etc., tratează despre Sfîntul Duh din punct de vedere catolic. Să se vadă și studiile: Yves M. — J. Congar, *Sainte Eglise*, Paris, 1963; O. Rousseau et alii, *l'Infaillibilité de l'Eglise*, Chevetogne, 1963. A. Greiner, *Le Saint Esprit ce méconnu* (tratează din punct de vedere luteran), Paris-Strasbourg, 1961. Cu privire la dogma purcederii Sfîntului Duh din punct de vedere ortodox, vezi, între altele, lucrările: Vl. Lossky, *Le problème de la procession au Saint Esprit*, în «Messager de l'Exarchat du Patriarcat russe en Europe Occidentale», 1957, nr. 28, p. 54—60; *La procession du Saint Esprit dans la doctrine trinitaire orthodoxe*, Paris, 1944; traducere engleză, London, 1957. Vezi și art. lui V. Rodzianko, «Filioque», în «Patristic Thought», în «Studia Patristică», vol. II part. II, Berlin, 1957, p. 295—308; P. Evdochimov, *L'Orthodoxie*, Paris, 1959, p. 123—164. În limba română vezi studiile: Pr. Petru Al. Rezuș, *Despre Duhul Sfînt. Sinteză pnevmotologică*, Sibiu, 1941, cu bogată bibliografie; Prof. N. Chițescu, *Sobornicitatea Bisericii*, în «Studii Teologice», VII (1955), nr. 3—4, p. 151 ș.u.; Pr. Prof. Ioan G. Coman, *Sinoadele ecumenice ca expresie a universalității Bisericii*, în «Studii Teologice»; XIX (1967), nr. 1—2, p. 4—22.

166. Joh. Kunze, *Das Nicänisch — Konstantinopolitanische Symbol*. Leipzig, 1898. Părerea sa și-a însușit-o la noi I. Zinculescu, *Simbolul Niceno-Constantinopolitan*, Ploiești, 1906, p. 29—30. Despre teoria lui Kunze a scris la ruși A. P. Lebedev, *O nouă teorie despre originea Simbolului Constantinopolitan* (rusește), în «Credință și Biserică», II (1889), p. 535—564. Rezumatul părerii lui Lebedev l-a făcut N. Orlov, *A russian view on the Creed of Constantinople*, în «Journal of Theological Studies», IV (1903), p. 285—290. Studiul lui N. Popian, *Sinodul al II-lea ecumenic ținut la Constantinopol în anul 381*, București 1900, p. 43—49, este cu totul depășit de noile cercetări. Simeon Popescu, în studiul: *Πνεῦμα în Nicaeno-Constantinopolitanum*, Sibiu 1881, se ocupă de sensul termenului Πνεῦμα în Sfînta Scriptură, (p. 13—95) Simboale, p. 96—134) și în scrierile Sfinților Părinți (p. 135—170).

167. V. Grumel, *Les registes des actes du patriarchat de Constantinople*, t. I, p. 1; A. D'Alès, *Nicée — Constantinople. Les premières Symboles de foi*, în «Recherches de Science religieuse», XXVI (1936), p. 82 — 92.

mente valabile. Nectarie n-a rostit la primirea botezului Simbolul existent în scrierea *Ancoratus* a Sfântului Epifaniu, deoarece episcopul Salaminei (Cipru), n-a fost prezent la Sinod, spre a recomanda Părinților simbolul său, ci, după toată probabilitatea, a rostit un simbol baptismal folosit în Biserica de Constantinopol în timpul acela.

Teoriile lui J. Hort și A. Harnack au fost combătute și respinse mai întâi de W. Schmidt, care a apărat tradiția istorică a Simbolului constantinopolitan¹⁶⁸. Ed. Schwartz a apărat de asemenea autenticitatea și paternitatea Simbolului constantinopolitan, ajungând la concluzia că Părinții Sinodului al II-lea Ecumenic *au compus într-adevăr în vara anului 381 un simbol propriu, care, după cum mărturisesc ei în canonul 1, nu anulează autoritatea Simbolului de la Niceea, pe care se sprijină în primul rând ei, ci dimpotrivă o pune în valoare*¹⁶⁹.

Dintre teologii Bisericii Ortodoxe, Hrisostom Papadopoulos, fost arhiepiscop al Atenei și mitropolit al Greciei, într-un studiu documentat, a făcut o analiză a mărturiilor interne și externe referitoare la Simbolul constantinopolitan, combătând îndeosebi teoria lui A. Harnack. Prin argumentarea sa, el a reușit să pună în lumină că mărturiile interne scoase din Simbolul constantinopolitan însuși, precum și mărturiile externe ale Părinților și scriitorilor bisericești, și ale Sinoadelor locale și ecumenice din secolele al IV-lea și al V-lea, confirmă pe deplin istoricitatea și autenticitatea lui¹⁷⁰.

Autorii *Manualului de Teologie dogmatică și sistematică pentru Institututele teologice ale Bisericii Ortodoxe Române* rezolvă problema originii și paternității Simbolului constantinopolitan, exprimându-se în felul următor: «A doua parte a acestui Simbol pare a avea ca temei, după specialiști, Simbolul Bisericii din Cipru; acesta n-ar fi altul decât cel de la Niceea, completat prin cel al Bisericii din Ierusalim: refăcut astfel, ar fi constituit partea adăugată la Sinodul din Constantinopol»¹⁷¹.

Spre a putea da o soluție satisfăcătoare și a ieși din labirintul mulțimii de opinii, ipoteze și teorii exprimate despre Simbolul constantinopolitan, credem că pentru lămurirea și stabilirea originii, paternității și autenticității lui, trebuie să avem în primul rând în vedere *Scrisoarea de mulțumire trimisă împăratului Teodosie de Părinții Sinodului al II-lea Ecumenic*, păstrată în forma ei originală în limbile greacă și latină, în care ei confirmă limpede rezultatele la care s-a ajuns în Sinod. Scriind împăratului, Părinții sinodali se exprimă în acești termeni:

«În timpul în care ne-am întrunit la Constantinopol, potrivit scri-sorilor măriei voastre, *mai întâi am reinnoit armonia dintre noi, apoi am*

168. W. Schmidt, *Zur Echtheitsfrage des Nicäno-Konstantinopolitanum*, în «Neue Kirchliche Zeitschrift», 1899, p. 935 ș.u.

169. Ed. Schwartz, *Das Nicaenum und das Constantinopolitanum auf die Synode von Chalcedon* în «Zeitschrift für neutestamentliche Wissenschaft», Band. 23 (1926), p. 38-88, îndeosebi p. 81. Vezi și alte opinii referitoare la Simbolul Constantinopolitan, la Ch. — J. Hefele — H. Leclercq, *op. cit.*, II, 1, p. 10-14; J. Mihalcescu, *op. cit.*, p. 27-36; F. J. Badcock, *The Council of Constantinople and the Nicene Creed*, în «Journal of Theological Studies», 16 (1915), p. 205-225.

170. Hr. Papadopoulos, *op. cit.*, p. 257-263; 385-395; 449-454; 513-520.

171. Prof. N. Chișescu, Pr. Prof. Isidor Todoran, Pr. Prof. I. Petreună, *Teologia dogmatică și Simbolică. Manual pentru Institututele Teologice*, t. I, București, 1959, p. 186.

stabilit articole scurte (σύντομοι ὄροι), confirmând credința Părinților de la Niceea și anatematizând ereziile ivite contra ei, iar pe lângă acestea am stabilit și canoane speciale pentru bunul mers al Bisericii»¹⁷².

Harnack și ceilalți istorici și dogmaști, care neagă autenticitatea Simbolului constantinopolitan, au neglijat, cu sau fără intenție, să examineze critic acest important document. E în afară de orice îndoială că prin «credința Părinților de la Niceea se înțelege Simbolul niceean». Prin «articolele scurte» (σύντομοι ὄροι) trebuie să se înțeleagă desigur atît articolele Simbolului niceean, refăcute de Părinții de la Constantinopol într-un sens mai larg, spre a lămuri și stabili credința nu numai față de erezia arienilor, ci și față de alte erezii, care apăruseră între timp pînă la 381, ca erezia lui Marcel al Ancirei, a lui Fotin de Sirmium, a lui Apolinarie și a pnevatomahilor, *cît și cele cinci articole, al VIII-lea—al XII-lea, adăugate acestui simbol*, pentru stabilirea învățaturii despre Sfîntul Duh și Biserică. Anatematizarea ereticilor, între care sînt menționați arienii de toate categoriile, pnevatomahii, sabelienii, fotinienii și apolinariștii, a trecut și în canoanele formulate de Sinod.

Prin compunerea unui nou simbol de credință, Părinții Sinodului al II-lea Ecumenic n-au înțeles să anuleze autoritatea Simbolului de la Niceea, ci dimpotrivă ei accentuează și mai mult importanța și valoarea lui, cum reiese din canonul 1, căci de fapt era același simbol, însă mai limpede, mai dezvoltat, mai precis, în comparație cu Simbolul niceean, fiind completat de ei cu articolele referitoare la Sfîntul Duh și Biserică.

Dintre numeroasele mărturii ale Părinților și scriitorilor bisericești din secolele al IV-lea și al V-lea, care informează despre Simbolul constantinopolitan, pe lângă *Scrisoarea de mulțumire a Părinților Sinodului al II-lea Ecumenic către împăratul Teodosie*, interpretată de noi mai înainte, merită să menționăm *Scrisoarea a II-a a Sfîntului Grigorie de Nazianz către preotul Cledoniu, contra lui Apolinarie*, scrisă în 382, la un an după Sinod, în care el îi spune următoarele: «Deoarece mulți, venind la cucernicia ta, caută informații despre credință, și în acest scop mi-ai cerut și mie o definiție scurtă și o normă a credinței mele, am scris cucerniciei tale ceea ce știai și mai înainte de a-ți scrie, că eu n-am preferat niciodată altceva și nici nu pot prefera față de credința de la Niceea, formulată de Sfinții Părinți ce s-au întrunit acolo pentru nimicirea ereziei ariene, *ci sînt și voi fi, cu ajutorul lui Dumnezeu, pentru credința aceea niceeană, întregind ceea ce s-a spus de ei mai puțin cu privire la Sfîntul Duh* (προσδιαρθροῦντες τὸ ἑλλειπὸς εἰρημένον ἐκείνοις περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος), *căci întru nimic nu se tulbură aceasta, deoarece trebuie știut că Tatăl, Fiul și Sfîntul Duh sînt o singură Dumnezeire, cunoscînd*

172. Mansi, *op. cit.*, t. III, col. 557; V. Grumel, *Les registes des actes du patriarcat de Constantinople*, t. I, p. 2-3. O. Braun, *Syrische Texte für die erste allgemeine Synode in Konstantinopel*, în «Orientalische Studien für Th. Nöldeke», Bd. I, Leipzig, 1906, p. 463 ș.u. culese din Codex Borgianus Syriacus 82 a Bibliotecii din Vatican, în care se află lista episcopilor și canoanelor Sinodului ecumenic din 381, identifică σύντομοι ὄροι cu hotărîrile dogmatice fixate de Sinod contra lui Apolinarie de Laodicea. Ele ar constitui o parte din tomosul dogmatic al Sinodului din 381. Noi vedem însă că σύντομοι ὄροι se referă la acele articole de credință ale Simbolului Niceno-Constantinopolitan.

că *Sfântul Duh este Dumnezeu*»¹⁷³. Sfântul Grigorie de Nazianz, care a prezidat ședințele Sinodului al II-lea Ecumenic, în luna iunie 381, ne lasă să înțelegem prin această scrisoare că Simbolul niceean a fost completat de Sinod cu articolul despre Sfântul Duh, la formularea căruia a contribuit desigur și el, împreună cu prietenul său, Sfântul Grigorie de Nisa, cele mai luminate minți ale teologiei dintre Părinții episcopi, și cu ceilalți Părinți ai Sinodului.

Din Mărturiile Părinților și scriitorilor bisericești din secolele al IV-lea și al V-lea, și din hotărârile Sinodului al IV-lea Ecumenic de la Calcedon din 451, se constată că înainte și după Sinodul al III-lea Ecumenic, întrunit la Efes în 431, Simboalele primelor două Sinoade Ecumenice, Niceea 325 și Constantinopol 381, au fost considerate ca un singur simbol, numit în general «*credința Niceei*», pentru a se sublinia Ortodoxia lui¹⁷⁴.

Părinții Sinodului al IV-lea de la Calcedon din 451 socotesc Simbolul constantinopolitan opera celor o sută cincizeci de Părinți adunați în capitala imperiului de Răsărit în 381, și-l citează în două rânduri, în ședințele a II-a și a V-a¹⁷⁵. Ei îl caracterizează ca «*Simbol înțelept și mântuitor al harului dumnezeiesc* (τὸ σοφὸν καὶ σωτήριον τοῦτο τῆς θείας χάριτος Σύμβολον), care învață desăvârșit despre Tatăl, Fiul și Sfântul Duh și arată întruparea Domnului celor ce o primesc cu credință»¹⁷⁶. Iar originea și motivele istorice ale Simbolului constantinopolitan le explică Părinții astfel :

«*Credința celor 318 Părinți rămîne nestinsă. Iar față de cei ce se luptă cu Duhul Sfînt, confirmă învățătura despre ființa Sfîntului Duh predată mai tîrziu de cei 150 de Sfinți Părinți adunați în Capitală, învățatură pe care aceia au făcut-o cunoscută tuturor, nu ca și cînd ar fi introdus ceva ce lipsea, ci arătînd cu mărturiile scripturistice ideea lor despre Sfîntul Duh, contra celor ce au încercat să-i nege stăpînirea*»¹⁷⁷.

La mărturiile invocate pentru dovedirea autenticității Simbolului constantinopolitan, putem adăuga și documentul păstrat în limba latină sub titlul *Canonum Constantinopolitanorum paraphrasis*, care, după cite știm, n-a fost folosit pînă acum. Făcînd istorisirea Sinodului al II-lea Ecumenic și vorbind despre Simbolul alcătuit de acesta, documentul citat ne relatează în felul următor : «*A fost convocat acest Sinod în timpul împăratului Teodosie cel Mare ; și în acesta au alcătuit Sfîntul Simbol al credinței* («*et in eo sanctum fidei Symbolum perfecerunt*»). Căci primul Sinod (de la Niceea) a zis, numai : «*Credem și în Duhul Sfînt*». Părinții acestui Sinod însă au zis : «*Credem și în Duhul Sfînt, Domnul de*

173. Sf. Grigorie de Nazianz, *Scrisoarea a II-a către Cleodion contra lui Apolinarte*, P.G., XXXVII, 193 C ; Hr. Papadopoulos, *op. cit.*, p. 392 ; A. Spasski, *op. cit.*, p. 590.

174. Hr. Papadopoulos, *op. cit.*, p. 519—. — Vezi mai pe larg la p. 385—395; 449—454; 513—520.

175. *Concilium universale Chalcedonense*, în «*Acta Conciliorum oecumenicorum*», ed. Ed. Schwartz, Tomus alter, vol. II, pars. II, Berolini și Lipsiae, 1936 ; Actio II, p. 12 (194) ; 16 (108) ; Tom. alter, vol. III, pars. II : Actio II, p. 6—7 ; Actio V, p. 136 ; Mansi, *op. cit.*, Actio II, t. VI, col. 957—958 ; Actio V, t. VII, col. 111—112, text grec și latin.

176. *Ibidem*, t. VII, col. 112 CD ; ed. E. Schwartz, *op. cit.*, p. 136, text latin.

177. *Ibidem*, t. VII, col. 113 AB ; ed. Schwartz, *op. cit.*, p. 136—137, text latin ; Hr. Papadopoulos *op. cit.*, p. 518.

viață făcătorul, și cele ce urmează». Această prețioasă informație o repetă acest document mai pe larg, după ce istorisește alegerea lui Nectarie ca episcop al Bisericii de Constantinopol¹⁷⁸.

Punind în evidență numeroase mărturii scoase mai întâi din textul Simbolului constantinopolitan, apoi din scrierile Părinților și scriitorilor bisericești, și din hotărârile Sinoadelor Ecumenice și locale, fostul arhiepiscop al Atenei și mitropolit al Greciei, Hrisostom Papadopoulos, a ajuns în studiul său despre Simbolul constantinopolitan, la următoarea concluzie: «*Acest Simbol n-a existat înainte de Sinodul al II-lea Ecumenic, nici la Epifaniu al Ciprului, nici la Chiril al Ierusalimului, ci a fost compus în el și predat Bisericii de el. Conținutul lui e de perfect acord cu opera Sinodului și cu chestiunile dogmatice care l-au preocupat*»¹⁷⁹.

Profesorul de la Facultatea de teologie din București, Ioan Mihălcescu, în urmă mitropolit al Moldovei, după ce expune în tratatul său de teologie simbolică unele dintre opiniile mai interesante ale diferiților dogmațiști și istorici despre Simbolul constantinopolitan, își însușește concluzia lui Hrisostom Papadopoulos referitoare la originea și paternitatea acestuia, exprimându-se astfel:

«*Biserica și teologia ortodoxă nu pot decît să adere fără ezitare la această concluzie și să fje recunoscătoare eminentului savant*»¹⁸⁰.

Încă din 1906, cu aproape două decenii înaintea lui Hrisostom Papadopoulos, teologul rus A. Spasski s-a pronunțat în favoarea autenticității și paternității Simbolului constantinopolitan, căruia i-a făcut o analiză aprofundată și substanțială, respingînd opinia lui Harnack și a altora înrudită cu ea¹⁸¹. Înaintea lui Spasski, s-a ocupat în Biserica Rusă de Simbolul constantinopolitan, A. P. Lebedev¹⁸², iar în urma lor, V. Bolotov¹⁸³.

În urma celor arătate și demonstrate, avem certitudinea că originea, paternitatea și autenticitatea Simbolului constantinopolitan nu mai poate fi contestată. *El este cu adevărat opera celor o sută cincizeci de Părinți întruniți la Constantinopol la al II-lea Sinod Ecumenic în 381, între care se găseau minți luminate, bărbați plini de credință, adînci cunoscători*

178. *Ibidem*, t. III, col. 575—576.

179. Hr. Papadopoulos, *op. cit.*, p. 520. Aceeași părere o are și A. M. Ritter, *Das Konzil von Konstantinopel un sein Symbol...* Göttingen, 1965. Vezi și G.L. Dosetti, *Il Simbolo di Nicea e di Constantinopoli*, Roma, 1967.

180. Prêtre I. Mihălcescu, *La Théologie Symbolique...*, p. 34.

181. A. Spasski, *op. cit.*, p. 588—662. Contribuția acestuia în problema Simbolului Constantinopolitan a fost remarcată la noi de Pr. D. Stăniloae, *art. cit.*, p. 548—552. Vezi și S. Bejan, *Dogma Sfintei Treimi în concepția creștinismului*, Chișinău, 1930, p. 141—150; Pierre Huilier, *Замечания о Символе веры*, în «*Revista Patriarhiei de Moscova*», 1969, nr. 1, p. 75—79, nr. 2, p. 64—69 și nr. 3, p. 65—71.

182. A. P. Lebedev. *Вселенские Соборы IV и V века*, Serghiev Posad, 1898, p. 285 ș.u. *Idem*, *Despre Simbolul nostru de credință* (rusește), în «*Vestitorul Teologic*», IX, Moscova, 1902, p. 286 ș.u., 341 ș.u.

183. N. Bclotov, *Лекции по истории Древней Церкви*, III și IV, Petersburg, 1913—1918.

ai Sfintei Scripturi, ai Tradiției și teologiei ortodoxe, ca Sfinții Grigorie de Nazianz, Grigorie de Nisa și Sf. Chiril al Ierusalimului, care au contribuit în mare măsură la compunerea lui.

Simbolul constantinopolitan este cel mai prețios tezaur de credință pe care l-a transmis vechea Biserică Ecumenică nedespărțită, întrucât el cuprinde, într-o expunere concentrată, scurtă, precisă și substanțială, toate adevărurile fundamentale ale Revelației dumnezeiești, toate punctele principale ale credinței celei adevărate și ale teologiei creștine.

Vorbind despre importanța lui în istoria creștinismului și în viața Bisericii, teologul rus A. Spasski spune: «Victoria învățaturii ortodoxe despre Sfânta Treime, proclamată unanim în Sinodul de la Constantinopol, a necesitat o expunere mai nouă și mai amănunțită a credinței, pe care el, în realitate, a și dat-o... Expunerea niceeană de credință nu a fost un simbol în sensul propriu al cuvântului, ci a reprezentat mai degrabă o definiție de credință (μὲνῆμα), cum se numește ea în unele documente; în ceea ce privește practica slujbelor divine, catehizarea și botezul, ea n-a fost întrebuințată de acesta, întrucât nu cuprinde articolele necesare despre Biserică, Botez, învierea morților, viața viitoare»¹⁸⁴.

Simbolul constantinopolitan e superior celui niceean, pe care el l-a îndreptat și îmbogățit cu împlinirile necesare, spre înlăturarea învățăturilor eretice mincinoase, apărute în viața Bisericii până la 381. «În comparație cu Simbolul niceean, zice Spasski, mărturisirea de credință dată de Părinții Sinodului de la Constantinopol, reprezintă în sine însăși un întreg minunat care-l depășește cu mult pe acela, atît prin forma prelucrată, cît și prin bogăția și valoarea conținutului dogmatic»¹⁸⁵.

Simbolul constantinopolitan afirmă limpede și precis Dumnezeirea, egalitatea, consubstanțialitatea și unitatea persoanelor Sfintei Treimi, Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt. El cuprinde învățătura despre Dumnezeu Tatăl și despre creație, în care sînt cuprinse toate «cele văzute și nevăzute», adică ființele spirituale, nevăzute, și universul material, oamenii și viețuitoarele, deci toate cele văzute. Cei o sută cincizeci de Părinți ai Sinodului al II-lea Ecumenic s-au străduit cu cea mai mare grijă ca să nu lase să se strecoare în Simbolul constantinopolitan nici un rest de idei sau de formule, împrumutate din folozofia profană greco-romană, străine spiritului adevăratei credințe creștine. Astfel, în Simbolul niceean, se mărturisea despre Domnul Hristos: «Cred și într-Unul Domn Iisus Hristos, prin Care toate s-au făcut, cele din cer și cele de pe pămînt». Desprinderea din activitatea creatoare a Tatălui, în Simbolul niceean, a «celor din cer și a celor de pe pămînt», și atribuirea acestei creații lui Iisus Hristos, amintește vechea concepție despre Logos, ca demiurg, organizator și modelator al universului, care desăvîrșește opera Tatălui, aducînd elementele de bază create de Acesta, văzutul și nevăzutul, din starea de potențialitate la actualizare, concepție strecurată în mod inconștient ca un rest din ideile lui Platon, Filon Alexandrinul și în parte din formulările dogmatice ale lui Origen¹⁸⁶.

184. A. Spassky, *op. cit.*, p. 613.

185. *Ibidem*, p. 614.

186. *Ibidem*, p. 614-615.

Această idee a fost corectată de Părinții Sinodului al II-lea Ecumenic, în Simbolul constantinopolitan, în modul următor: «Cred într-Unul Dumnezeu, Tatăl atotțiitorul, *Făcătorul cerului și al pământului*, al tuturor celor văzute și nevăzute». Astfel, Tatăl, unul Dumnezeu, este creatorul tuturor celor ce există, văzute și nevăzute, iar Fiul este împlinitorul voinței Lui, «prin Care toate s-au făcut».

Despre Domnul Hristos, Simbolul constantinopolitan, precizează — pentru a combate pe arieni — că este Fiul lui Dumnezeu și Dumnezeu adevărat, născut din Dumnezeu-Tatăl *mai înainte de toți vecii*, Care s-a întrupat din iubire de oameni, pentru mântuirea lor, prin puterea Sfântului Duh, din Sfânta Fecioară Maria, și s-a făcut om adevărat, primind adică trup real și suflet omenesc complet, nu cum învăța Apolinarie, care susține că sufletul rațional al lui Hristos a fost înlocuit cu Logosul divin la întrupare.

Despre Duhul Sfânt, se precizează că El este «Domnul de viață Făcătorul, Care din Tatăl purcede, Cel ce împreună cu Tatăl și cu Fiul este închinat și mărit». Prezența Sa în Biserică se arată prin cuvintele «De viață Făcătorul» și «Cel ce a grăit prin prooroci». Biserica se află necontenit sub asistența sfințitoare și înnoitoare a Duhului Sfânt.

Simbolul constantinopolitan cuprinde foarte concentrat învățătura despre Sfânta Biserică, care urmează imediat după învățătura despre Sfântul Duh, învățătura despre Taina Botezului și iertarea păcatelor, absolut necesară oricărui creștin, spre a putea face parte din Biserică, cuprinde credința în învierea morților și viața viitoare, care, de fapt, înseamnă prelungirea în veșnicie a vieții creștinilor în Biserică triumfătoare din ceruri.

În Simbolul constantinopolitan se cuprind implicit toate hotărârile ulterioare ale Sinoadelor Ecumenice. Din întruparea Fiului lui Dumnezeu, fapt unic în iconomia divină, decurg pentru om și pentru întreaga umanitate consecințe dintre cele mai fericite. Hristos s-a arătat în lume într-o singură persoană divino-umană, cum s-a pronunțat în 431 Sinodul al III-lea Ecumenic de la Efes, nu în două persoane, cum pretindea Nestorie; a avut în persoana Sa două firi, una dumnezeiască, alta omenescă, cum a hotărât Sinodul al IV-lea Ecumenic de la Calcedon în 451, nu o singură fire, cea dumnezeiască, cum afirma Eutihie; a avut două voințe sau energii, precum a hotărât Sinodul al VI-lea Ecumenic de la Constantinopol, în 681, nu o singură voință, cum pretindeau monoteiștii.

Prin faptul că Sinodul al V-lea Ecumenic de la Constantinopol a condamnat în 553 părerea lui Origen că sufletul este preexistent, s-a condamnat implicit și părerea celor ce afirmă că Hristos și-a adus sufletul din cer. Chiar și hotărârea dogmatică a Sinodului al VII-lea Ecumenic de la Niceea, din 787, se găsește implicit în Simbolul constantinopolitan. Dacă Dumnezeu a binevoit să îmbrace chip omenesc prin Fiul Său, Domnul Hristos, Care s-a făcut om pentru veșnicie, *stînd cu natura Sa omenească «de-a dreapta Tatălui»* ca unul din Treime, atunci e permis ca Fiul lui Dumnezeu și Dumnezeu cel întreit să fie reprezentat sub forma chipului omenesc pe sfintele icoane. Ținînd seama de faptul că Fiul lui Dumnezeu a binevoit să îmbrace chip material omenesc, atunci

inchinarea și adorarea lui Dumnezeu se poate face și prin mijloace văzute, de pildă folosirea elementelor materiale la săvârșirea Sfințelor Taine, «căci, spune Sfântul Pavel, toate se sfințesc prin cuvântul lui Dumnezeu și prin rugăciune» (I Tim. IV, 5). Dacă Hristos a îndumnezeit firea umană primită în persoana Sa din sinul Sfintei Fecioare Maria, El îndumnezeiește și firea oamenilor, care înaintea în unirea cu El, eliberându-i de tirania diavolului, de păcat, moarte și nimicire. «E de observat că în simboalele și în definițiile dogmatice ale sinoadelor, învățătura despre om nu e prezentată independent de Dumnezeu, ci în cadrul învățăturii despre Dumnezeu Fiul și despre Duhul Sfânt. Omul e văzut ca o ființă creată și mîntuită de Dumnezeu, ca o ființă prin care vorbește Duhul Sfânt... și e atît de prețioasă pentru Dumnezeu și de aptă pentru El, că Dumnezeu însuși se face om pentru veșnicie»¹⁸⁷.

Precizînd sensul cel mai ortodox al doctrinei despre Sfînta Treime și cuprinzînd articolele care se găseau în mărturisirile de credință de la Botez, Simbolul constantinopolitan a înlocuit la primirea Tainei Botezului, la sfînta liturghie și la celelalte practice ale cultului toate simboalele locale, devenind Simbolul de credință al Bisericii ecumenice.

Recitarea regulată a Simbolului la sfînta liturghie a fost introdusă mai întîi la Antiohia de patriarhul monofizit Petru Gnafevs sau Fullo, după toată probabilitatea în 471, în timpul împăratului bizantin Leon I (457—474)¹⁸⁸. Introducerea rostirii simbolului a fost socotită de monofiziți ca o măsură contra hotărîrii dogmatice a Sinodului al IV-lea Ecumenic de la Calcedon din 451, pe care refuzau s-o accepte, fără ca prin această introducere să poată fi servită cauza lor.

Patriarhul Constantinopolului Timotei (512—518) a poruncit ca la fiecare slujbă să se rostească *Simbolul de credință de la Niceea*, care mai înainte se rostea numai o dată pe an, în Vinerea Patimilor, cînd catehumenii îl recitau în vederea primirii botezului¹⁸⁹. Mai tîrziu, în 567, Simbolul niceean a fost înlocuit, printr-un edict al împăratului bizantin Iustin II (565—578), cu *Simbolul constantinopolitan*¹⁹⁰, care se rostește pînă azi la sfînta liturghie și în toate celelalte servicii religioase, în toate Bisericile Ortodoxe ale Răsăritului.

Simbolul niceo-constantinopolitan este numit «ecumenic», pentru faptul că e recunoscut de toate Bisericile, confesiunile și grupările creștine din lume, în afară de unitarieni și socinieni dintre neoprotestanți, care nu admit doctrina despre Sfînta Treime, la fel ca antitrinitarii dinamici și modaliști din Biserica Veche în secolul al III-lea. Pe baza arti-

187. Pr. Prof. D. Stăniloac, *art. cit.*, p. 559. Să se vadă și studiul aceluiași, *Sinteză eclesiologică*, în «Studii Teologice» VII (1955), nr. 5—6, p. 267—284.

188. Teodor Lectorul, *Ist. Bis.*, II, 48, P.G., LXXXVI, I, 209 A.

189. Idem, *Ist. Bis.*, II, 32... col. 201 A; Pr. Prof. P. Vintilescu, *Liturghiile bizantine privite istoric în structura și rînduiala lor*, București, 1943, p. 79; V. Mitrofanovici, *Liturgica Bisericii Ortodoxe*, 1929, p. 563.

190. Edictul împăratului Iustin II, la Evagrie Scolasticul, *Ist. Bis.*, V, 4, P.G., LXXXVI, 2803—2801, text grec și latin. Despre această introducere a Simbolului Constantinopolitan la sfînta liturghie ne informează și cronicarul apusean Ioannes Biclarensis (după 619), *Chronicon*, ed. Th. Mommsen, *Monumenta Germaniae Historica*, Auctores Antiquissimi, XI, *Cronica Minora*, t. II, 211; Johannes Michael Hanssens, *Institutiones liturgicae de ritibus orientalibus*, t. III, pars 2, Romae, 1932, p. 300.

coleur sale de credință, care au păstrat în rezumat tot cuprinsul iconomiei și Revelației divine și adevărurile fundamentale ale credinței creștine, se va putea realiza în viitor unirea Bisericilor și reface unitatea creștinismului, așa cum a fost în vechea Biserică Ecumenică, una și nedespărțită.

VI. — CANOANELE SINODULUI AL II-LEA ECUMENIC

Înainte de a se despărți, Părinții Sinodului al II-lea Ecumenic au votat 4 canoane. Colecțiile canonice grecești atribuie Sinodului al II-lea Ecumenic din 381, 7 canoane, dar, din acest număr, numai primele 4 sînt autentice. Canonul 5 care confirmă primirea tomosului apusenilor $\tau\omicron\mu\omicron\varsigma\ \tau\omicron\upsilon\upsilon\kappa\omicron\upsilon\nu$, e vorba după toată probabilitatea de tomosul dogmatic al Sinodului ținut în 380 la Roma, sub papa Damasus, în care se mărturisește corect învățătura despre Sfînta Treime, și canonul 6, care arată în ce condiții pot fi judecați episcopii ortodocși, cînd sînt acuzați de eretici, aparțin Sinodului ținut la Constantinopol în anul următor, 382, la care au participat aceiași episcopi ca în 381. Canonul, 7 care arată în ce condiții se pot întoarce ereticii la Ortodoxie, este extras dintr-o scrisoare trimisă de Biserica de Constantinopol episcopului Martiriu al Antiohiei (458—465 ? ; 466—467 ?) după prima jumătate a secolului al V-lea¹⁹¹. Acest canon, după ce i s-au făcut cîteva adaosuri, a fost adoptat de către Sinodul cvini-sext sau al II-lea trulan, din 692, ca al 95-lea canon, fără ca Părinții acestui sinod să menționeze în vreun fel de unde l-au luat¹⁹². Cercetările mai noi confirmă însă autenticitatea tuturor celor șapte canoane ale Sinodului al II-lea ecumenic.

Cum am arătat cînd am vorbit despre hotărîrile Sinodului, canonul 1 a condamnat toate ereziile mai importante apărute în Biserică pînă în 381, și anume toate fracțiunile ariene, *eunomienii* sau *anomienii*, *arienii* sau *eudoxienii*, *semiarienii* numiți și *pneumatomași*, apoi ereziile anti-trinitare mai vechi ca *sabelienii*, *marcelienii* și *fotinienii*, precum și pe *apolinaristi*, care negau integritatea naturii umane a Mîntuitorului, deschizînd un cîmp larg ereziilor cristologice din secolele al V-lea și al VI-lea.

Canonul 4 a condamnat și a depus din treapta arhieriei pe intrusul Maxim Cincul, care a voit să ocupe prin fraudă spirituală scaunul Bi-

191. Vezi bibliografia referitoare la textul canoanelor Sinodului al II-lea ecumenic de la Constantinopol la nota 117. Vezi Comentariile lui Balsamon, Zonaras și Aristen, în P.G. CXXXVII, 309—347.

Studii: V. Grumel, *op. cit.*, p. 1—2, 4; J. — R. Palanque — G. Bardy — P. de Labriolle, *op. cit.*, p. 290, 295; Nicodim Milaș, *Canoanele Bisericii Ortodoxe, însoțite de comentarii*. Traducere de U. Kovincici și N. Popovici, t. I, partea II-a, Arad, 1931, p. 79—136; P. Batiffol, *Le siège apostolique*, p. 124—137; L. Duchesne, *Histoire ancienne de l'Église*, t. II, p. 437—438; Ch. — J. Hefele — H. Leclercq, *op. cit.*, t. II, I, p. 20—40; G. A. Rallis — M. Potlis, $\Sigma\upsilon\tau\alpha\gamma\mu\alpha\ \tau\omicron\nu\upsilon\ \theta\epsilon\lambda\omega\nu\ \kappa\alpha\iota\ \iota\sigma\rho\omega\nu\ \kappa\alpha\tau\omicron\nu\omega\nu$, t. II, Atena, 1852, p. 165—191; Lenain de Tillemont, *Mémoires pour servir à l'histoire ecclésiastiques*, t. IX, Paris, 1714, p. 489—494.

192. Mansi, *op. cit.*, t. XI, Florentiae, 1765; reproduction Paris — Leipzig 1901, col. 983—984, text grec și latin; Hefele-Leclercq, *op. cit.*, t. II, I, p. 35—40, text grec și latin; t. III, I, Paris, 1909, p. 574—575, text francez; N. Milaș, *op. cit.*, p. 119—136; 475—480, text românesc.

sericii de Constantinopol, în timpul păstoriei Sfintului Grigorie de Nazianz.

Canoanele 2 și 3 au luat pentru viitor importante măsuri spre a se asigura ordinea canonică în Biserică, stabilind mai precis drepturile juridictionale ale vechilor scaune din Biserica Răsăritului. Astfel, cano-nul 2 stabilește principiul ca «*episcopii să nu-și întindă jurisdicția asupra altor Biserici, în afara hotarelor Bisericii lor, nici să tulbure Bisericile*». Ca atare «potrivit canoanelor, episcopul Alexandriei să poarte grijă nu-mai de treburile Egiptului; episcopii diocezei Orientului să administreze numai cele din Orient, păstrându-se prerogativele recunoscute de canoa-nelle de la Niceea Bisericii de Antiohia; episcopii diocezei Asia să admi-nistreze numai cele din Asia, cei din Pont, numai cele ale Pontului, iar cei din Tracia, numai pe cele ale Traciei. Nefiind chemați, episcopii să nu treacă peste diocezele lor, pentru hirotonie sau alte treburi bisericești, păzindu-se canonul prescris pentru dioceze, căci este clar că în fiecare eparhie, potrivit celor hotărâte la Niceea, va cărmui sinodul eparhiei. Iar Bisericile lui Dumnezeu care sînt la popoarele barbare trebuie să se administreze după Tradiția păstrată de la Părinți»¹⁹³.

Marile dioceze civile ale imperiului de Răsărit erau atunci urmă-toarele: Egiptul, cu metropola Alexandria; Orientul, cu metropola An-tiohia; Asia proconsulară, cu metropola Efes; Pontul, cu metropola Ce-zareea Capadociei; și Tracia, a cărei metropolă a fost mai întii Heracleea, apoi Constantinopolul. Canonul supune fiecare dioceză autorității Sino-dului mitropolitan sau patriarhal din dioceza respectivă. Se face excepție însă pentru Bisericile dinafara imperiului roman, existente la popoarele zise barbare, care nu formau ele singure mitropolii sau de la sinodul al IV-lea ecumenic ținut la Calcedon în 451, patriarhate. Astfel se aflau Biserica Abisiniei, dependentă de Biserica Alexandriei, metropola Egipt-ului, Biserica Persiei, dependentă de Antiohia, metropola diocezei Orien-tului, și Biserica Armeniei, dependentă de Cesareea Capadociei, metropola diocezei Pontului. În Chersoneszul Tauric (Crimeea), Dacia Carpatică, Scythia Minor sau Dacia Pontică și Moesia Inferior, se aflau atunci goții, care păstrau legături cu Biserica de Constantinopol.

E mai mult ca sigur că intrigile și imixtiunile nedorite ale episcopului Petru al Alexandriei în treburile Bisericii de Constantinopol au provo-cat formularea acestui canon. El opea cu desăvîrșire în viitor amestecul episcopului Alexandriei, atît în Biserica Antiohiei cît și în Biserica de Constantinopol.

Precum bine remarcă istoricul francez L. Duchesne, «pentru cine știe a citi, aceste decizii sinodale reprezintă tot atîtea acte de ostilitate contra Bisericii de Alexandria și ale pretențiilor ei la hegemonie... Dacă se ține așa de mult la faptul ca fiecare să se ocupe de propriile sale tre-buri și să rămînă în sfera sa «diocezană», e pentru că se înțelege a se exclude ingerința papii egiptean în treburile de la Constantinopol, An-tiohia și din alte locuri. Dacă preeminența Constantinopolului e relevată,

193. Ch. — J. Hefele — H. Leclercq, *op. cit.*, t. II, 1. p. 20—22, 27; N. Milaș, *op. cit.*, p. 79, 91, 101; K. Müller, *Kanon 2 und 6 von Konstantinopel 381 und 382*. (Festgabe für Ad. Julicher), 1927.

fără să se conteste aceea a Romei, e pentru a scăpa de a Alexandriei»¹⁹⁴. Peste pretențiile de întâietate ale Scaunului de Alexandria în Biserica Veche, prevederile canonului 2 au însă o importanță generală în întreaga Biserică. Principiul neamestecului unei Biserici în treburile altei Biserici a rămas valabil pînă azi.

Canonul 3 hotărăște ca «*episcopul de Constantinopol să aibă întâietatea de onoare* (τῶ προεσβεῖα τῆς τιμῆς: *primatum honoris*), după episcopul Romei, pentru că acela este Roma cea nouă»¹⁹⁵.

Întâietatea de onoare a episcopului de Constantinopol — Roma cea nouă, după episcopul Romei celei vechi — s-a acordat de Părinții Sinodului al II-lea Ecumenic, după principiul politic, Constantinopolul fiind a doua capitală a imperiului roman, și nu după principiul religios, căci în cazul acesta Ierusalimul, locul unde a trăit, a învățat, a pățimit, a murit și a înviat Domnul Hristos, ar fi trebuit să ocupe primul loc în ierarhia scaunelor bisericesti.

Canonul 3 nu conferă episcopului de Constantinopol, în calitate de episcop al capitalei jumătății orientale a imperiului roman, vreo jurisdicție specială asupra celorlalți episcopi, ci-l scoate numai de sub jurisdicția mitropolitului de Heracleea (Pyrint), de care depinsese pînă atunci, și precizează că are întâietatea de onoare după cel din Roma. Cu privire la aceasta, istoricul Socrate ne relatează că «Sinodul a rînduit pe patriarhi, făcînd împărțirea eparhiilor, pentru ca episcopii să nu treacă peste eparhia lor și să calce hotarele altor Biserici... *Nectarie (episcopul de Constantinopol) a primit în partea sa orașul împărătesc și provincia Tracia*»¹⁹⁶. Demnitatea de patriarh s-a introdus formal în Biserică de la Sinodul al IV-lea Ecumenic din Calcedon, ținut în 451, dar ea se folosea și mai înainte de acest Sinod. Ca atare, ierarhizarea onorifică a scaunelor vechii Biserici Ecumenice s-a făcut în funcție de importanța și onoarea politică a principalelor metropole din imperiul roman, nu după criterii sau rațiuni religioase, cum reiese acest fapt limpede din canoanele Sinoadelor Ecumenice. Dacă în primul Sinod Ecumenic de la Niceea din 325, cînd Părinții au formulat canonul 6, prin care s-a stabilit jurisdicția Bisericii de Alexandria, Roma și Antiohia¹⁹⁷, Constantinopolul nu este amintit, e pentru că atunci acesta nu era încă a doua capitală a imperiului — Roma cea nouă.

Redactînd canonul 3, Părinții Sinodului al II-lea Ecumenic nu s-au gîndit să manifeste vreo atitudine ostilă față de Biserica Romei, drepturile ei de onoare fiind respectate, ci ei au consacrat o situație reală în Biserica Veche. El trebuie apropiat ca sens de canonul 7 al Sinodului I Ecumenic, care, pentru motive cu totul diferite, precizează că episcopul Bisericii Ierusalimului, potrivit obiceiului și vechii Tradiții, trebuie să se bucure de «*cele ce însoțesc onoarea*» (τῆν ἀκολουθίαν τῆς τιμῆς)

194. L. Duchesne, *op. cit.*, p. 438.

195. Ch. — J. Hefele — H. Leclercq, *op. cit.*, t. II, I, p. 24; N. Milaș, *op. cit.*, p. 97.

196. Socrate, *Ist. Bis.*, V. 8..., col. 576 C și 580 A.

197. Ch. — J. Hefele — H. Leclercq, *op. cit.*, t. I, 2, p. 552; N. Milaș, *op. cit.*, p. 32—33.

dar să se păstreze mitropoliei de Cezareea, capitala civilă a Palestinei, demnitatea ei proprie¹⁹⁸.

Întîietatea de onoare, acordată Bisericii Ierusalimului, Romei și Constantinopolului, nu implica în ea însăși vreo putere juridică.

Părinții Sinodului al IV-lea Ecumenic de la Calcedon, din 451, întemeindu-se pe canonul 3 al Sinodului al II-lea Ecumenic, au confirmat prin canonul 28 întîietatea de onoare a Scaunului de Constantinopol după cel din Roma, avînd în vedere același principiu, adică faptul că Constantinopolul era cetate imperială (*διὰ τὸ βασιλεύειν τῆν πόλιν ἐκείνην*)¹⁹⁹.

Mai tîrziu, Sinodul cvini-sext sau al II-lea trulan din 692, prin canonul 36, a confirmat în chip solemn întîietatea Scaunului de Constantinopol după cel din Roma, recunoscută de canonul 3 al Sinodului al II-lea Ecumenic și de canonul 28 al Sinodului al IV-lea Ecumenic, reînnoind ordinea ierarhică onorifică a Scaunelor din Biserica Ecumenică, Roma, Constantinopol, Alexandria, Antiohia și Ierusalim, pe care Biserica Ortodoxă a Răsăritului a respectat-o în tot timpul²⁰⁰.

Mult timp Biserica Romei a refuzat să accepte în colecțiile ei de canoane, din cauza canonului 3, care ridică în onoare Scaunul de Constantinopol imediat după Roma, canoanele Sinodului al II-lea Ecumenic.

198. Ch. — J. Hefele — H. Leclercq, *op. cit.*, t. I, 2, p. 569; N. Milaș, *op. cit.*, p. 44—45. A. J. Schröder, *Disciplinary Decrees of the General Councils*. Texts, translation and commentary, Saint-Louis-London, 1937.

Studii: W. de Vries, *The origine of Eastern Patriarchates and their relationship to the power of the pope*, în «One in Christ», II (1966), nr. 1, p. 53—141; M. Clément, *L'apparition du Patriarcat dans l'Eglise d'après les conciles de Nicée, Constantinople et Calcédoine*, Lyon, 1965; M. Constandache, *Patriarhia și demnitatea de Patriarh în Biserica Ortodoxă*, în «Ortodoxia», XVII (1965), nr. 2, p. 225—249. Manea N. Cristîșor, *Ierarhia principalelor Scaune episcopale în Biserica veche*, în «Studii Teologice», XV (1963), 5—6, p. 328—346; D. E. Lanne, *Eglises locales et patriarchats à l'époque des grandes conciles*, în «Irénikon», XXXIV (1961), 3, p. 302—304; J. Meyendorff, *La primauté romaine dans la tradition canonique jusqu'au concile de Chalcedoine*, în «Istina», IV, (1957), 4, p. 375; G. Jouassard, *Sur les décisions des conciles généraux des IV-e et V-e siècles dans leurs rapports avec la primauté roumaine*, ibidem, p. 491; C. Bardy, *Alexandrie, Antioche, Constantinople (325—451)*, în «1054—1954. L'Eglise et les Eglises», t. I, Chevetogne, 1954, p. 183—207; Dom Hilaire Marot, *Les conciles romains des IV-e siècle et le développement de la primauté*, ibidem, p. 209—240; reproduction în «Istina» IV (1957), 4, p. 435—462; E. Gerland, *Die Vorgeschichte des Patriarchats von Konstantinopel*, în «Byzantinisch — neugriechische Jahrbücher», IX (1932), nr. 3—4, p. 217 ș.u.; R. Vancourt, *Patriarcats*, în «Dictionnaire de Théologie Catholique», t. XI, 2. Paris, 1932, col. 2253—2267. P. Patifol, *Le siège apostolique*, p. 124—137; K. Luebeck, *Reichseinteilung und Kirchliche Hierarchie des Orients bis zum Ausgang des vierten Jahrhunderts.*, Münster, 1901, p. 172—191; W. Bright, *The canons of the first four general Councils*, Oxford, 1892, p. 90—123.

199. Ch. — J. Hefele — H. Leclercq, *op. cit.*, t. II, 2, p. 815; N. Milaș, *op. cit.*, p. 257; Justinian Patriarhul României, *Valabilitatea actuală a canonului 28 al Sinodului IV Ecumenic de la Calcedon*, în «Ortodoxia», III (1951), nr. 2—3, p. 173—187; Pr. Prof. Liviu Stan, *Obîrșia autocefaliei și autonomiei*, în «Mitropolia Olteniei», XIII (1961), nr. 1—4, p. 87—88; Idem, *Despre autocefalie*, în «Ortodoxia», VIII, (1956), nr. 3, p. 377—388. A. Wuyts, *Le 28-e canon de Calcédoine et le fondement du primat romain*, în «Orientalia Christiana Periodica», 1951, nr. III—IV, p. 265—282; F. Dvornik, *The See of Constantinople in the first latin Collections of Canon Law*, în «Zbornik Radova, Vizantol, Inst. 8/1 (Mélanges Ostrogorsky, I), 1963, p. 97—101.

200. Mansi, *op. cit.*, t. XI, Florentiae 1765, reproduction Paris-Leipzig, 1901, col. 959—960, text grec și latin; Ch. — J. Hefele — H. Leclercq, *op. cit.*, t. III, 1, p. 567, text francez; N. Milaș, *op. cit.*, p. 403.

Cînd canonul 3 al Sinodului al II-lea Ecumenic a fost înserat în colecția *Decretum Gratiani*, Distinctio XXII, cap. 3, cenzorii romani adăugară următoarea notă: «*Canon hic ex iis est, quos apostolica Romana sedes a principio et longo post tempore non recipit*» (Canonul acesta este dintre acelea pe care Scaunul apostolic roman nu l-a primit de la început și mult timp în urmă)²⁰¹.

În secolul al VI-lea, papii Vigiliu (537—555), Pelagiu al II-lea (579—590) și Sfîntul Grigorie cel Mare (590—604) au recunoscut și au acceptat autoritatea deciziilor dogmatice ale Sinodului al II-lea Ecumenic, dar refuzau să primească canoanele acestuia. Papa Grigorie cel Mare, bunăoară, într-o Scrisoare trimisă, în luna iunie 597 patriarhilor Evloghie al Alexandriei (581—608) și Anastasie I al Antiohiei (559—570; 593—598), se exprimă astfel: «*Biserica Romană nu are pînă acum acele canoane sau acte ale acestui Sinod (de la Constantinopol) și nu le-a primit. A acceptat însă acest Sinod în ceea ce a definit el contra lui Macedoniu*» (*Romana autem Ecclesia eosdem canones vel gesta Synodi illius hactenus non habet, nec accepit; in hoc autem eadem Synodum accepit, quod est per eam contra Macedonium definitum*)²⁰².

În Sinodul ținut la Constantinopol în 869—870, sub patriarhul ecumenic Ignatie (847—858; 867—877), așa-zisul Sinod al VIII-lea Ecumenic, delegații papii Adrian al II-lea (867—872) au recunoscut prin canonul 21 întîietatea Scaunului de Constantinopol după cel din Roma²⁰³.

Sinodul al IV-lea din Lateran ținut în 1215, sub papa Inocențiu al III-lea (1198—1216), al XII-lea Sinod general la romano-catolici, a recunoscut prin canonul 5 întîietatea Scaunului de Constantinopol după Scaunul Romei²⁰⁴.

VII. — AUTORITATEA SINODULUI AL II-LEA ECUMENIC ÎN BISERICA UNIVERSALĂ

Sinodul al II-lea Ecumenic a ținut ultima sa ședință la 9 iulie 381. Cum am văzut, Părinții Sinodului au anatematizat în genere toate ereziile apărute pînă în 381, inclusiv pe macedonieni sau pnevmatomahi,

201. *Decretum magistri Gratiani, Distinctio XXII*, cap. III, în *Corpus Juris canonici*, editio Lipsiensis secunda post Aemilii Ludovici Richter, t. I, Lipsiae, 1879, col. 75, notă la cap. III.

202. Papa Grigorie cel Mare, *Epistola XXXIV. Ad Eulogium episcopum Alexandrinum et Anastasium Antiochenum. Epistolarum libri VII*, P.L., LXXVII, 893 A; Ph. Jaiffé — G. Wattenbach, *Regesta Pontificum Romanorum*, t. I, p. 177, nr. 1477 (1112).

Studii: J. Bois, *Constantinople (I-er Concile de) II-e oecumenique 381...*, col. 1230; J. Forget, *Conciles*, ibidem, t. III, col. 640—641; Ch. — J. Hefele — H. Leclercq, *op. cit.*, t. II, 1, p. 43.

203. *Concilium Constantiopolitanum*, IV, 869—870, can. 21, la H. Denzinger — Cl. Bannwart, *Enchiridion Symbolorum*, p. 157; Ch. — J. Hefele — H. Leclercq, *op. cit.*, t. IV, 1, Paris, 1911, p. 529, text grec și francez; Mansi *op. cit.*, t. XVI, Venetiis, 1771, reproduction Paris—Leipzig, 1902, col. 174, text latin; H. D. Kreilkamp, *The origin of the Patriarchate of Constantinople and the first Roman recognition of its patriarchal Jurisdiction*, Washington, 1964.

204. *Concilium Lateranense IV*, 1215, can. 5, la H. Denzinger — Cl. Bannwart, *Enchiridion Symbolorum*, p. 194; Mansi, *op. cit.*, t. XXII, Venetiis 1778; reproduction Paris — Leipzig, 1903, col. 990—991; Ch. — J. Hefele — H. Leclercq, *op. cit.*, t. V, 2, Paris, 1913, p. 1333—1334. Vezi și R. Foreville, *Latran I, II, III et Latran IV*, Paris, 1965.

dar s-au ferit să facă vreo condamnare personală sau individuală. Rolul acesta l-au lăsat Părinții pe seama împăratului Teodosie, care mai nutrea totuși speranța să întoarcă la Ortodoxie cel puțin pe unii dintre episcopii arieni și pnevmatomahi. Înainte de a se despărți spre a pleca la eparhiile lor, Părinții sinodali adresară împăratului o scrisoare, păstrată în forma originală în limbile greacă și latină, prin care mulțumesc lui Dumnezeu că a încredințat lui Teodosie puterea supremă, pentru a reda Bisericii pacea și a apăra dreapta credință. Referitor, la rezultatele la care s-a ajuns în Sinod, episcopii reamintesc împăratului că au reînnoit înțelegerea dintre ei, au mărturisit credința ortodoxă de la Niceea, în articole scurte (σύντομοι ὁμοί) și au anatematizat ereziile contrare credinței adevărate, apărute în Biserică pînă la 381. Totodată ei cer împăratului să confirme prin scris ceea ce s-a hotărît în Sinod²⁰⁵.

Împăratul Teodosie nu întirzie să le împlinească dorința. La 30 iulie 381, el publică din orașul Heraclea, în Tracia, un nou edict, prin care hotăra ca bisericile deținute de eretici să fie întoarse ortodocșilor, iar ca să nu fie nicio îndoială posibilă asupra Ortodoxiei cuiva, el socotește episcopi ortodocși doar pe aceia care vor păstra comuniunea în credință și dragoste cu episcopii fruntași ai Bisericilor mai importante din diocezele imperiului de Răsărit, pe care-i și numește. «Poruncim, spune Teodosie în acest edict, ca toate bisericile să fie imediat înapoiate episcopilor care mărturisesc că Tatăl, Fiul și Duhul Sfînt, au aceeași maiestate, putere, mărire și strălucire, nefăcînd nicio deosebire, printr-o împărțire nelegiuită, ci respectînd ordinea Treimei, existența persoanelor și unitatea Dumnezeirii; aceștia vor sta în comuniune și dragoste cu Nectarie, episcopul Bisericii de Constantinopol; cu Timotei al Alexandriei, în Egipt; în părțile Orientului, cu Pelagiu de Laodicea și Diodor de Tars; în Asia proconsulară și dioceza Asia, cu Amfilohie, episcop de Iconium și Optimus, episcop de Antiohia (Pisidiei); în dioceza Pontului cu Helladios, episcop de Cezareea, cu Otreios de Melitene și Grigorie, episcop de Nisa; cu Terennius (pentru Terentius), episcopul Sciției (corect episcop de Tomis, în Scythia Minor), cu Martyriu, episcop de Marcianopole (în Tracia)». Mai departe, edictul prevedea ca toți care se vor abține de la comuniunea

205. Mansi, *op. cit.*, t. III, col. 557; V. Grumel, *Les registres des actes du patriarchat de Constantinople*, t. I, p. 2-3. Bibliografia referitoare la Sinoadele Ecumenice e în ultimii ani tot mai bogată. Semnalăm lucrările: I. Ortitz de Urbina, *Nicée et Constantinople*, Paris, 1963; *Conciliorum oecumenicorum decreta*, Bologna-Friburg, 1962, XXIV + 792 p.; H. Dallmayr, *Die grossen vier Konzilien*, München, 1961; S. Desternes, *Petite histoire des Conciles*, Paris, 1962; G. Kretschmer, *Die Konzile der alten Kirche, Die ökumenischen Konzile der Christenheit*, hrsg. von H. J. Margull, Stuttgart, 1961; F. Dvornik, *The general councils of the Church*, London, 1960; P. Cameleot, *Les Conciles oecuméniques des IV-e et V-e siècles*, în *Le Concile et les Conciles*, Paris, 1960, p. 45-73; A. Favale, *I Concili Ecumenici*, Torino, 1962; F. Hayward, *Les conciles oecuméniques*, Paris, 1961; H. Jedin, *Brève histoire des conciles*, Tournai, 1960, lucrare apărută mai întii în limba germană, sub titlul: *Kleine Konziliengeschichte*, Freiburg im Breisgau, 1959; J. — R. Palanque — J. Chélini, *Petite histoire des grands conciles*, Bruges, 1962, 311 p.; J. M. A. Salles — Dabadie, *Les conciles oecuméniques dans l'histoire*, Paris-Geneve, 1962, 614 p.; L. Vié *Les conciles oecuméniques de l'antiquité chrétienne*, Toulouse, 1962; H. M. Percival, *The seven Ecumenical Councils of the individed Church*, Buffalo, 1956.

cu aceștia, să fie alungați din Biserică și socotiți eretici declarați, pentru ca credința de la Niceea să rămână curată²⁰⁶.

Efesul, capitala diocezei Asia, nu era menționat, pentru că episcopul lui era macedonian; Antiohia, capitala diocezei Orientului nu era de asemenea amintită, deoarece Flavian, care a fost desemnat la Constantinopol ca viitor episcop al Antiohiei, a semnat actele Sinodului ca simplu preot, iar alegerea lui ca episcop s-a făcut ulterior²⁰⁷. Paulin al Antiohiei, mai întâi rivalul lui Meletie, apoi al lui Flavian, puternic susținut de Biserica Romei, nu avea nici o șansă ca să fie recunoscut de răsăriteni ca episcop legitim.

Cu toate că unii istorici și teologi de seamă, în frunte cu Adolf von Harnack și cei ce urmează opinia lui²⁰⁸, socotesc că Sinodul al II-lea de la Constantinopol din 381 a fost recunoscut Ecumenic abia în 451, la Sinodul al IV-lea de la Calcedon, care citează Simbolul constantinopolitan în ședințele a II-a și a V-a²⁰⁹, în realitate, el a fost considerat și cinstit în Biserica Răsăritului, ca Sinod Ecumenic, chiar de la început, mai precis din 382.

Astfel Părinții Sinodului întrunit la Constantinopol în anul 382, la care au participat aproape aceiași episcopi ca în 381, într-o Scrisoare trimisă papii Damasus și episcopilor occidentali, prin care le comunică în rezumat hotărârile dogmatice ale Sinodului celor o sută cincizeci de Părinți întruniți la Constantinopol în 381, citează acest Sinod și-l numesc «*Sinod Ecumenic*», în sensul că el a definit adevărata învățătură, potrivit Sfintei Scripturi și Sfintei Tradiții, cu privire la persoanele celei de o ființă și nedespărțitei Treimi și la Biserică. Ei atrag occidentalilor atenția că pentru lămurirea lor cu privire la doctrina Bisericii despre Sfânta Treime, Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt, să binevoiască a cerceta, în afară de tomosul dogmatic întocmit de Sinodul de la Antiohia din 379, «și expunerea alcătuită anul trecut în Sinodul Ecumenic de la Constantinopol» (καὶ τῷ πέρουσι Κωνσταντινουπόλεϊ παρὰ τῆς οἰκουμενικῆς ἐκτεθῆντι συνόδου)²¹⁰.

Biserica Romei n-a fost de acord cu chemarea și numirea Sfântului Grigorie de Nazianz pe Scaunul de Constantinopol, nici cu ridicarea lui

206. *Codex Teodosianus*, XVI, I, 3, ed. G. Haenel, 1477—1478; Sozomen, *Ist. Bis.*, VII, 9..., col. 1440 și ed. J. Bidez, p. 312. Traducerea ne aparține. Să se vadă și studiul: E. Metz, *L'Inter-ventio de Théodose au 2-e Concil oecuménique* (Constantinople, 381), în «*Études d'histoire du droit canonique dédiées à Gabriel Le Bras*», I, Paris, 1965, p. 651—664.

207. Socrate, *Ist. Bis.*, V, 9..., col. 581 C și 584 A; Sozomen, *Ist. Bis.*, VII, 11..., col. 1441—1444 și ed. J. Bidez, p. 314; J. — R. Palanque — G. Bardy — P. de Labriolle, *op. cit.*, p. 291.

208. Adolf von Harnack, *Lehrbuch der Dogmengeschichte*, Band II, p. 276; Idem, *Konstantinopolitanisches Symbol*, p. 12—28; Ch. — J. Hefele — H. Leclercq, *op. cit.*, t. II, I, p. 43; L. Duchesne *Histoire ancienne de l'Eglise*, p. 439—440, nota 1; P. Batiffol *Le siège apostolique*, p. 141, n. 1; V. Grumel, *op. cit.*, t. I, fasc. 1, p. 1; J. — R. Palanque — G. Bardy — P. de Labriolle, *op. cit.*, p. 287, nota 1 ș.u.

209. *Concilium universale Chalcedonense*, în «*Acta Conciliorum oecumenicorum*», ed. Schwartz, Tomus alter, vol. II, pars. II Berolini et Lipsiae, 1936; Actio II, p. 12 (104), 16 (108); Tom. alter, vol. III, pars II: Actio II, p. 6—7; Actio V, p. 136; Mansi, *op. cit.*, Actio II, t. VI, col. 957—958; Actio V, t. VII, col. 111—112, text grec și latin.

210. Teodoret, *Ist. Bis.*, V, 9, ed. L. Parmentier — F. Scheidweiler, p. 293; P.G., LXXXII, 1217 A; Mansi, *op. cit.*, t. III, col. 585 B; Nichifor Callist, *Ist. Bis.*, XII, 16, P.G., CXLVI, 796 A. Text latin la Cassiodor, *Historia tripartita*, IX, 14, P.L., LXIX, 1132 B; V. Grumel, *Les Regestes des actes du patriarcat de Constantinople...*, p. 4—5.

Nectarie pe același Scaun și nici cu soluția dată schismei de la Antiohia de Părinții Sinodului al II-lea Ecumenic de la Constantinopol din 381, care au ales în locul lui Meletie al Antiohiei pe preotul Flavian, după cum aflăm din Scrisoarea a II-a trimisă împăratului Teodosie de episcopii orientali întruniți la Sinodul italo-ilirian de la Acvileea, în 3 septembrie 381, redactată de Sfântul Ambrozie al Mediolanului. Episcopii occidentali doreau să impună la Constantinopol pe nedrept pe Maxim Cincul, fiind induși în eroare de intrigile acestui intrus perfid și arivist, care călătorește în acest scop la Roma, apoi se prezintă înaintea Părinților sinodali la Acvileea, iar la Antiohia ei continuau să sprijine pe Paulin, cu toate că majoritatea ortodocșilor doreau ca episcop pe Flavian.

Cum Grațian, împăratul Occidentului, căuta să rămână în afara acestor neînțelegeri bisericești, care se aflau în sfera de guvernare a împăratului Orientului, Sfântul Ambrozie s-a adresat pentru aplanarea lor, în numele episcopilor occidentali, împăratului Teodosie, făcându-i propunerea să convoace un Sinod Ecumenic la Roma, în 382, la care să participe toți episcopii lumii creștine²¹¹.

Sfântul Ambrozie n-a reușit să impună punctul său de vedere cu privire la persoanele indicate, nici la Constantinopol, nici la Antiohia. El a scris din nou împăratului Teodosie, exprimându-și durerea pentru că între episcopii orientali și cei occidentali, s-a întrerupt comuniunea sacră (*interrupta sacrae communionis esse consortia*)²¹².

Ideea convocării unui Sinod la Roma, în care episcopii răsăriteni să se pună de acord cu cei apuseni asupra problemelor rămase în discuție, a fost reținută.

Împăratul Grațian al Occidentului a convocat în vara anului 382 un Sinod la Roma, la care au participat episcopii orientali și ilirieni, între care se aflau Anemius de Sirmium și Acholius de Tesalonica. La Sinodul de la Roma au fost invitați și episcopii orientali, dar din Răsărit au participat numai Paulin al Antiohiei, episcopul unei minorități creștine din acest oraș, Sfântul Epifaniu de Salamina (în Cipru) și, după cât se crede, Timotei al Alexandriei²¹³.

Majoritatea episcopilor răsăriteni însă s-au întrunit din nou în vara anului 382 la Constantinopol, din porunca împăratului Teodosie. În zadar a cerut împăratul Grațian al Occidentului ca ei să meargă la Roma

211. Sf. Ambrozie, *Epistola XIII. Sanctum animum tuum...*, col. 990—993; Mansi, *op. cit.*, t. III, col. 631—632; J. — R. Palanque — G. Bardy — P. de Labriolle, *op. cit.*, p. 293—294; J. — R. Palanque, *Saint Ambroise et l'empire romain...*, p. 94 și 100.

212. Sf. Ambrozie, *Epistola XIV Fidei tuae*, P.L., XVI, 994—995 J. — R. Palanque, *Saint Ambroise et l'empire romain*, p. 101—102.

213. Fericitul Ieronim, *Epistola CVIII. Epitaphium Sanctae Paulae*, 6, ed. Isidor Hilberg, în «Corp. Script. Eccl. Lat.», t. LV, Vindobonae-Lipsiae, 1912, p. 310—311; Idem, *Epistula CXXVII*, 7, ibidem, t. LVI, Vindobonae — Lipsiae, 1918, p. 150; Sozomen, *Ist. Bis.*, VII, 11..., col. 1444 și ed. J. Bidez, p. 314.

Studii: J. — R. Palanque — G. Bardy — P. de Labriolle, *op. cit.*, p. 295; E. Caspar, *Geschichte des Papsttums*, Band I, p. 240—241; A. Piganiol, *L'Empire chrétien*, p. 220; J. — R. Palanque, *Saint Ambroise et l'empire romain*, p. 102—103; Ch. — J. Hefele — H. Leclercq, *op. cit.*, t. II, II, p. 57—63. Să se vadă și lucrarea: J. Daniélou et H. Marrou, *Nouvelle histoire de l'Eglise. I. Des origines à Saint Grégoire le Grand*, Paris, 1963.

pentru a discuta cu episcopii occidentali neînțelegerile ivite între ei, căci Părinții orientali au refuzat. Pentru aplanarea conflictelor dintre episcopatul răsăritean și cel apusean, episcopii răsăriteni au trimis dintre ei trei delegați, Chiriac, Eusebiu și Priscian, spre a preda episcopilor apuseni și ilirieni întruniți la Roma o scrisoare de răspuns cu lămuririle necesare. În această scrisoare, episcopii Răsăritului declarau că ei păstrează neschimbată credința niceeană, adică mărturisesc Dumnezeuirea, consubstanțialitatea și egalitatea persoanelor Sfintei Treimi, precum și întruparea desăvârșită a lui Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, care a primit în persoana Sa la întrupare natura umană completă, trup real și suflet complet, după cum au hotărît în *Sinodul ecumenic din anul precedent, 381*, cei o sută cincizeci de Părinți întruniți în cetatea împărătească, la Constantinopol. Totodată comunicau acestora că chestiunile referitoare la persoane au fost rezolvate potrivit rînduiei tradiționale și canoanelor : la Constantinopol, a fost ales episcop Nectarie, la Antiohia, Flavian, la Ierusalim, Chiril, care păstorește pe Scaunul «mamei tuturor Bisericilor» (ἡ μήτηρ ἀπασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν) de mulți ani²¹⁴.

După cum se vede, sub această formă politicoasă și protocolară, Părinții Răsăritului tindeau să proclame libertatea și autonomia Orientului, dînd a înțelege Părinților occidentali că nu au dreptul să se amestece în treburile bisericești din Răsărit.

Împăratul Teodosie a trimis și el la Roma o delegație de demnitari de la curtea sa, spre a anunța papii Damasus alegerea lui Nectarie pe scaunul Bisericii de Constantinopol și a cere restabilirea comuniunii dintre cele două Biserici²¹⁵.

Informați mai bine asupra manevrelor și aventurilor lui Maxim Cincicul la Constantinopol, Părinții occidentali, în frunte cu Sfintul Ambrozie al Milanului, îl părăsiră. Delegații episcopilor răsăriteni obținură fără greutate ca papa Damasus să trimită episcopului Nectarie al Constantinopolului scrisorile de comuniune obișnuite, încît, în 382, unitatea de credință și comuniunea în dragoste dintre Răsărit și Apus se restabili complet²¹⁶.

Împăratul Teodosie, nutrind mereu speranța împăcării eterodocșilor, pentru a se restabili în imperiu unitatea credinței și a Bisericilor, a convocat în luna iunie a anului 383 o conferință la Constantinopol, la care au fost invitați reprezentanții principali ai diferitelor partide creștine. Au participat, între alții, la această conferință, Eunomiu, căpetenia arie-

214. Teodoret, *Ist. Bis.*, V, 9, ed. L. Parmentier, F. Scheidweiler, p. 289—295; P.G., LXXXII, 1212—1217, Vezi și alți scriitori care ne-au păstrat Scrisoarea Părinților întruniți în 382 la Constantinopol către cei din Roma, la nota 149; V. Grumel, *Les Regestes des actes du patriarcat de Constantinople...*, p. 4—5; Ch. — J. Hefele — H. Leclercq, *op. cit.*, t. II, 1, p. 53—56. Pentru chemarea episcopilor orientali la Roma de către împăratul Grațian, vezi Sozomen, *Ist. Bis.*, VII, 11, ed. J. Bizet, p. 314.

215. Papa Bonifaciu I, *Epistola XV*, 6, P.L., XX, 783 A; E. Gaspar, *Geschichte des Papsttums*, Bd. I, p. 240; J. — R. Palanque — G. Bardy — P. de Labriolle, *op. cit.*, p. 295, n. 7.

216. Teodoret, *Ist. Bis.*, V, 9, 20, ed. cit., p. 295; *Epistola sinodală a papii Damasus contra lui Apolinarie și Timotei*, la Teodoret, *Ist. Bis.*, V, 10, ed. cit., p. 295—297; P.G., LXXXII, 1220—1221. Scrisoarea a fost trimisă episcopilor orientali, după închiderea Sinodului de la Roma, din vara anului 382.

nilor extremiști; Demofil, reprezentantul arienilor omieni, care urmau formula de credință impusă de Sinoadele de la Rimini și Seleucia, în 359 și Eleusius de Cizic, reprezentantul pnevmatomahilor sau macedonienilor. La această conferință a fost invitat special de împăratul Teodosie și Ulfila, episcopul arian al goților stabiliți în Moesia Inferior, care a venit la Constantinopol, cu toată vârsta sa înaintată, dar a murit îndată după sosire.

Fiecare dintre reprezentanți prezentară câte o mărturisire de credință. Cum discuțiile n-au putut duce la nici un rezultat, deoarece aceștia nu voiau să facă în scris nici un pas spre conciliere, iar în explicațiile orale n-au manifestat nici o dorință de înțelegere, Teodosie a încheiat dezbaterea, rupînd și aruncînd toate declarațiile eterodoxilor²¹⁷. În urma acestei conferințe, el a declarat că *trebuie respectată și ținută de supușii săi numai credința ortodoxă stabilită de Părinții de la Niceea în 325 și de cei de la Constantinopol în 381, și a condamnat pe toți «cei ce împart Treimea»*, promulgînd la 25 iulie, la 3 septembrie 383, și la 21 ianuarie 384 noi legi, prin care interzicea întrunirile și cultul ereticilor²¹⁸.

De acum înainte, resturile ariene și macedoniene sau pnevmatomahe nu mai prezentau un pericol serios, nici pentru Biserică, nici pentru statul roman. Ele au supraviețuit un timp ca secte obscure și fără importanță, iar în secolul al V-lea au dispărut definitiv din istorie.

Din cauza canonului 3, care ridică în onoare Scaunul Bisericii de Constantinopol imediat după Roma, Biserica Apuseană a acceptat Sinodul celor o sută cincizeci de Părinți întruniți în 381 la Constantinopol, ca al II-lea Sinod Ecumenic, abia în secolul al VI-lea.

În scrisoarea trimisă în februarie 591 patriarhul ecumenic Ioan al IV-lea Postitorul (582—595) al Constantinopolului și celorlalți patriarhi orientali, papa Grigorie cel Mare al Romei compară primele patru Sinoade Ecumenice ale Bisericii Universale cu cele patru Evanghelii. «*Precum Sfintele cărți ale Evangheliei sînt patru*, scrie papa Grigorie cel Mare, *tot așa mărturisesc că trebuie primite și cinstite patru Sinoade* (Sicut sancti Evangelii quatuor libros, sic quatuor concilia suscipere et venerari me fateor), adică: «Sinodul de la Niceea, în care e nimicită învățătura cea rea a lui Arie; Sinodul de la Constantinopol, în care e dovedită

217. Socrate, *Ist. Bis.*, V, 10..., col. 588—593; Sozomen, *Ist. Bis.*, VII, 12..., col. 1444—1445 și ed. J. Bidez, p. 314—316; J. — R. Palanque — G. Bardy — P. de Labriolle, *op. cit.*, p. 296 și 498—499; L. Duchense, *Histoire ancienne de l'Église...*, t. II, p. 575—578; Ch. — J. Heffele — H. Leclercq, *op. cit.*, t. II, 1, p. 63—65.

Pentru Ulfila, cele mai bune studii sînt acestea: J. Zeiller, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'empire romain*, p. 455—464; Fr. Kauffmann, *Aus der Schule des Wulfila: Auxenti Dorostorensis epistula de fide, vita et obitu Wulfila: im Zusammenhang der Dissertation Maximini contra Ambrosium. Texte und Untersuchungen zur altgermanischen Religionsgeschichte*, Strassburg, 1899, p. 75—76; Prof. Iorgu Stoian, *Auxentius episcop arian de Durostor*, în «Biserica Ortodoxă Română», LVI (1938), nr. 7—8, p. 329—345; B. Capelle, *La lettre d'Auxence sur Ulfila*, în «Revue Benedictine», XXXIV (1922), p. 224—233.

218. *Codex Theodosianus*, XVI, v, 11, din 25 iul. 383; XVI, V, 12 și 13 din 3 sept. 383 și 21 ian. 384, ed. G. Haenel, p. 1530—1533.

Pentru supraviețuirea acestor erezii, vezi L. Duchesne, *Histoire ancienne de l'Église...*, t. II, p. 577—579; J. — R. Palanque — G. Bardy — P. de Labriolle, *op. cit.*, p. 296.

eroarea lui Eunomiu și Macedoniu; Sinodul I de la Efes, în care e condamnată nelegiuirea lui Nestorie; Sinodul de la Calcedon în care e respinsă răutatea lui Eutihie și Dioscor»²¹⁹.

Câțiva ani mai târziu, în scrisoarea trimisă în 597 patriarhilor Evloghie al Alexandriei și Anastasie I al Antiohiei, papa Grigorie cel Mare le făcea cunoscut că Biserica Romană n-a primit canoanele Sinodului al II-lea Ecumenic, dar «*a acceptat acest Sinod în ceea ce a hotărît el contra lui Macedoniu*» (...in hoc autem eamdem Synodum accepit, quod est per eam contra Macedonium definitum)²²⁰.

Sinodul al II-lea Ecumenic, deși la el a participat un număr mic de episcopi, aproape toți din Răsărit, constituie unul dintre cele mai importante evenimente din istoria creștinismului. În afară de faptul că acest Sinod a anatematizat din nou pe arieni, care nu recunoșteau Dumnezeuirea și consubstanțialitatea Fiului cu Tatăl, pe pnevmatomahi, care negau Dumnezeuirea și consubstanțialitatea Sfântului Duh cu Tatăl și Fiul, și pe apolinariști, care negau integritatea naturii omenești primită la întrupare de Iisus Hristos, el a stabilit adevărata învățătură creștină, formulată concis, limpede și precis în Simbolul constantinopolitan, cel mai prețios tezaur al credinței, după Sfinta Scriptură, pe care ni l-a transmis vechea și venerabila Biserică Ecumenică.

219. Papa Grigorie cel Mare, *Epistola a XXV Ad Joannem Constantinopolitanum et caeteros patriarchas, Epistolarum libri, I*, P.L. LXXVII, 478 A; Ph. Jaffé — G. Wattenbach, *Regesta Pontificum Romanorum*, I, p. 145, nr. 1092 (728); Ch. — J. Hefele — H. Leclercq, *op. cit.*, t. II, I, p. 43.

220. Idem, *Epistola XXXIV. Ad Eulogium episcopum Alexandrinum et Anastasium Antiochenum. Epistolarum libri, VII*, P.L. LXXVII, 893 A; Ph. Jaffé — G. Wattenbach, *op. cit.*, p. 177, nr. 1477 (1112).